ARH Diss. B-26606

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
ÜLDISE AJALOO KATEEDER

XVI SAJANDI PRANTSUSE FEODAAL-ABSOLUTISTLIK KORD JA VÕITLUS SELLE ÜMBER (LA BOETIE, MONARHOMAHHID JA BODIN)

Ilme Kallasmaa
Ajaloo-keeleteaduskond
ajaloo osakond
VI kursus

Tartu 1956

S i s s e j u h a t u s .

Käesolev töö käsitleb XVI saj. Prantsusmaad,tema sotsiaal-majanduslikku olukorda,selle arengut ning poliitilist korda ja ideoloogilist võitlust.Tootmissuhete baasil püütakse iseloomustada üksikute klasside ja rahvakihtide olukorda feodaalühiskonnas. XVI sajand on teatavas mõttes üleminekuepohh,mil sai alguse kapitali esialgse akumulatsiooni protsess,ajajärk,kus feodaalühiskonna põhiklasside vastuolud komplitseeruvad tekkiva linnakodanluse huvide ja taotlustega.See on periood,kus feodaalse aristokraatia ja suursenjööride võimutsemine on äsja loojunud , kuid pole veel lõplikult likvideeritud (sajandi esimesel kolmandikul) ja partikularistlikud tendentsid tõstavad feodaalse killustatuse taastamise eesmärgil veel kord pead. Kuid Prantsusmaa sotsiaal-majanduslik areng ei soodusta seda protsessi; on tekkinud ka vastavale majanduslikule arengule vastav riigivõim,mis soodustab tahtmatult ajalooliselt progressiivseid tendentse vastu oma klassiiseloomule.Sel üleminekuepohhil tekib ja areneb kvalitatiivselt uus kultuur ja teadus,mis soodustab uute nähtuste arengut majanduses.

Käesoleva töö eesmärgiks ongi, nagu järeldame pealkirjastki,võitlus Prantsuse feodaal-absolutistliku korra ümber,sellele koha määramine kaasaja ajalooliste tingimuste seisukohalt ja püüe kindlaks määrata mitmesuguste poliitiliste õpetuste sisu analüüsides nende tähtsus kaasajale,nende progressiivsus või reaktsioonilisus.

Kuna kasutatud ja kättesaadav kirjandus on suurelt osalt vastava teema käsitlemiseks kodanliku tendentsiga,siis paljudeski küsimustes tuli teha ümberhindamisi.Suureks abiks ideelise selguse ja ajaloolise tõepärasuse selgitamiseks on marksismi-leninismi klassikute tööd,eriti Engelsi "Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks", "Saksa talupojasõda","Perekonna,eraomanduse ja riigi tekkimine", Marxi "Kapital", Lenini "Riigist" jt. Väärtuslikke ja uusi ideelisi seisukohti annavad ka NLKP XX kongressi materjalid. Nõukogude teadlaste uurimustest on käesolevas töös kasutatud kõige rohkem Kogan-Bernšteini,ning seoses sellega tuleb märkida,et viimane on marksistlikult läbi töötanud la Boetie' ja suures osas Montaigne'i kirjandusliku pärandi ja käsitlenud ka Bodin'i majandusteaduslikke vaateid.Tema väärtuslikud kommentaarid la Boetie' "Arutlus vabatahtlikust orjusest" ja Montaigne'i "Esseede" kohta,millised ilmusid vastavalt 1952.a. ja 1954.a.,on lisatud mainitud väljaannete vastavatesse köidetesse ning on juhendavaks materjaliks nimetatud allikpublikatsioonide kasutamisel. La Boetie' ja osalt Montaigne'i tööde ilmumine võimaldaski käesoleva töö kirjutamise.Väärtuslikke näpunäiteid annab ka 1955.a. ilmunud Ketšekjan'i ja Fedkin'i "Poliitiliste õpetuste ajalugu".Nõukogude autoritelt pole aga ühtki põhjalikumat käsitlust monarhomahhide ja Bodin'i riigiõpetuse kohta.Selles osas tuli pöörduda kodanlike autorite poole. Väärtuslikumat materjali annavad Kovalevski ja Vipper,kelle töödes leidub palju progressiivseid sugemeid antud küsimuste lahendamisel,kuna Treumann'i uurimus monarhomahhide kohta nõuab kriitilist suhtumist.Teiste kodanlike autorite (Filatov,Hancke,Bluntschli) tööd tulid käesoleva töö koostamisel arvesse kui materjalid,mis on keeleliselt kättesaadavad.Töö koostamisel segas suurelt osalt ka allikpublikatsioonide vähesus.Peale la Boetie' ja käesoleva töö piires ainult temaga seotud Montaigne'i tööde pole ilmunud käesoleva töö piires vajalikke väljaandeid.Monarhomahhide

ja Bodin'i töödest pole kaasaegsete väljaannete mäol kättesaadav ainuski allikpublikatsioon; seetõttu on viimaseid võimalik kasutada ainult monograafilise kirjandusé kaudu,mis kuulub suurelt osalt kodanlikele autoritele.

Üldiselt annab kasutatud kirjandus võimaluse mitte ainult XVI saj. Prantsusmaa sotsiaal-majanduslikku olukorda kujutada,vaid ka poliitilist võitlust,mis käis vastava majandusliku arengu baasil.XVI sajandi alguseks oli Prantsusmaa minevikku jätmas feodaalset killustumust ja sajandi teise kolmandiku algul kujuneb temast lõplikult tsentraliseeritud riik.

I

Feodaal-absolutism Prantsusmaal (eriti XVI saj. teisel poolel).

XVI sajandi alguseks oli Prantsusmaa ühendamine põhiliselt lõpule viidud ning temast oli kujunenud konsolideerunud ja tugev riik, mis elanike arvu poolest oli suurim riik Euroopas. Prantsusmaal elas umbes 15 miljonit inimest, samal ajal kui Inglismaal elanike arv piirdus 2,5 - 3 miljoni ja Hispaanias 8 miljoni inimesega. Prantsusmaal suurlinnana võib märkida Pariisi, pealinna, mille elanike arv ulatus 300 000-ni. Pariisi keskne asend, tema seisukoht pealinnana tõstsid esile tema kui ühendava keskuse tähtsuse. XVI sajandi alguses endised feodaalid, suursenjöörid olid sunnitud astuma kuninga teenistusse, millega nad, tõsi küll, kaua ei suutnud leppida. XVI sajandil hakkavad Prantsusmaal arenema ka kapitalistlikud suhted, nende baasil ühtne siseturg, mille keskuseks kujunes aga Pariis. Kuid maa majanduselu aluseks jäi endiselt põllumajandus; piisab vaid sellest, kui märkida, et 9/10 elanikkonnast sai oma ülalpidamise põllumajandusest. Enamik linnu olid väikesed, nendes asuv tööstus aga kandis peamiselt käsitöö iseloomu.

Prantsusmaal XVI sajandil põllumajandusliku tootmise aluseks oli talupoegade väikemajapidamine. Kodanlus ja aadel polnud huvitatud kapitalistliku ettevõtte tüüpi põllumajandusliku suurmaapidamise loomisest ja põllumajandusliku tootmise tehnika täiustamisest ning majapidamise ulatuse suurendamisest, kuna riigikassast saadav sissetulek (mis oli algselt saadud maksude näol elanikkonnalt) oli kergemini kättesaadav. Seetõttu eemaldus mõisnik oma põldude viljele-

misest ning taotles loonusrendise muundamist raharendiseks.Seejärel püüti järk-järgult loobuda mõisade majandamisest ja maal elamisest üldse.See protsess,mis oli alanud XIII sajandil,jätkus veel XVI sajandil.Sellega on aga seotud tähtis tõsiasi Prantsuse agraarsuhete alal - talupoja isiklik vabadus.Feodaalse raharendise arenemisega ja teoorjuse kadumisega kaotas mõtte ka talupoja edasine pärisorjuslikus sõltumuses hoidmine.Talupoja isikliku vabanemise protsess Prantsusmaal,mis algas juba XIII sajandil,muutis Prantsuse talupoegade põhimassi XV sajandi lõpuks vabadeks väikepõllupidajateks,kellel oli õigus siirduda sinna,kuhu nad tahtsid ja tegutseda tööalal,mis näis neile kõige kasulikum. Kuid vabanedes isiklikult ei muutunud talupoegkond väljaostu teel vabaks oma talundite maad.Talupojad moodustasid kuni kodanliku revolutsioonini sõltlastest kesk- ja väiketalupidajate massi feodaalse õiguse väga erisuguste vormide alusel,kusjuures maapidamine oli enamikul juhtudel pärilik.Niisuguse sõltuva majapidamise eest senjöörile tasutavaks feodaalseks põhikoormiseks oli hinnus.

Rahaliste olusuhete arenemine ja massiline üleminek rahalisele feodaalrendise vormile tõi endaga kaasa talupoegade diferentseerumise ja suurema osa talupoegade võlastumuse kasvamise.Külla tungib liigkasukapital,hakkab kasvama nii kohapealse,maa- kui ka linnakodanluse mõju.Kodanlus asub kokku ostma senjööride maid,saab aga sellega õiguse enda kasuks võtta feodaalset rendist.Talupoegadele kinnisvara tagatisel antav laen,s.o. laenu andmine maa kindlustusel,teostati nn. konstitueeritud rendise kujul,mille puhul laenuprotsendid tasuti kas loonuses või rahas,vastavalt sellele,kuidas tasuti feodaalset hinnust.Seepärast muutus selline laenusüsteem,olles isegi pärandatav,sarnaseks feodaalse hinnusega.Talupoegade võlakoormis suurenes;esines juhtumeid,kus ühel ja samal maatükil lasus mitu niisugust hinnust,s.t. maa oli kord panditud ja siis edasi panditud.Kirjeldatud hinnuseid ei tasutud aga senjöörile,vaid võlaandjale või sellele isikule,kes ostis võlaandjalt selle hinnuse(õiguse selle sissenõudmiseks talupojalt).Nii soodustas kodanlu-

luse ja liigkasukapitali tungimine põllumajandusse talupoja võlastumise kasvu.Feodaalse ja mittefeodaalse ise - loomuga maksud ja koormised halvendasid erakordselt talumajapidamise majanduslikku seisukorda.Teeniva kodanluse huvil maa omandamise ja maaga spekuleerimise vastu oli talupoja suhtes siiski oma poliitiline tagajärg.Kõrvuti talupoegkonnaga osutus ta huvitatuks talupoja valdusõiguste püsikindlusest maale.Seepärast püüavad kodanlikud juristid alates XVI sajandist tõestada,et talupojal on õigus käsutada oma maad kui selle omanik ainult sel ainsal tingimusel,et ta tasub senjöörile hinnust,kusjuures see hinnus pole mitte ainult "igavene",vaid ka maksu suuruse poolest muutmatu.Raha väärtuse üldise languse tõttu "hindade revolutsiooni" tingimusis oli niisugune hinnuse tõlgendamine kasulik talupoegadele,kuna rahas tasutav hinnus reaalselt kogu aeg vähenes.Nii hakkas kujunema agraarvahekordade ja talupoegade õiguste alal maa suhtes XVI sajandil teatud mõttes liit tekkiva kodanluse ja talupoegade vahel,mis oma arengu lõpptulemusena kukutas XVIII sajandil kogu läänindusliku korra.XVI sajandil eeldas see liit talupojal kindlustada oma õigusi maa suhtes ja kaitsta feodaalse rendise absoluutse suuruse muutmatust rahas. Aadel polnud võimeline tõstma feodaalset rendist vastavalt rahaväärtuse langusele,sest talle avaldasid vastupanu kaks ühiskonna klassi - talupoegkond ja kujunev kodanlus. Aadli nõrkus aga seletub asjaoluga,et ta järjest vähem võttis vahetult osa maa majanduselust,muutus parasiidiks. Feodaalne riigivõim aga oma maksupressiga püüdis talupoegadelt riigimaksude näol välja pressida kasvavaid summasid,mis oleksid aidanud kompenseerida aadli kahjud,mida see sai "hindade revolutsioonist".Talupoegkonna diferentseerumine prantsuse külas toimub intensiivsemalt."Hindade revolutsiooni" tingimusis,raha väärtuse üldise languse tõttu,said kasu esmajoones need talupojad,kes tootsid juba kaupa,kuna toidu- ja tarbeainete hinnad olid kõrged.

Sellised talupojad,küla ladvik,oma loomupärase klassi - olemuse poolest hakkasid hoiduma kujuneva kodanluse ridade poole.Need talupojad aga,kes omasid nii väikese majapidamise,et nad ei võinud oma majapidamissaadusi saata turule kaubana,eriti aga need,kes pidid kõrvalteenistust otsima põllutöölistena,ei võitnud "hindade revolutsioonist" midagi,kuna "...põllutöölise töötasu kasvas kaks korda aeglasemalt kui hinad põllumajandussaadustele..." [1] Sageli oma tööjõudu müüa pakkuv põllutööline ei leidnud sellele turgu tekkiva külakodanluse ja linnakodanluse juures.Nii kaasnes Prantsusmaal nagu teisteski Euroopa maades kapitali esialgse akumulatsiooniga hulkurlus,mille ridadest kapitalistlik manufaktuur ammutas odavat tööjõudu.Hulkurite ridu ei täiendanud mitte ainult maalt pärinevad töötud,vaid ka linna päritoluga plebeilised elanikkonna kihid,kust osa liikmeid tõrjuti tootvast tööst välja.

Sajandeid kestnud riigi ühendamisprotsess oma lõpptulemusena oli löögiks suurfeodaalidele,kes XVI sajandil olid sunnitud astuma kogu feodaalide klassiga ühetaolisse vahekorda oma pea,Prantsuse kuningaga.Kuid feodaalsed suursenjöörid ei leppinud kaua tekkinud olukorraga,nagu seda Prantsuse ajaloo hilisemad sündmused näitavad.Absolutistliku monarhiaga rahuldusid kesk- ja väikeaadel.Prantsuse aadel jagunes XVI sajandil kahte rühma,sõltuvalt sellest, kui lähedal nad seisid oma suhetes kuningaga - õukonna- ja provintsiaadliks.Õukonna-aadel elatus osalt oma mõisadest saadavaist sissetulekuist,osalt kuningalt saadavatest abirahadest või annetustest,kuna nende pillav eluviis ja õukonnatavad nõudsid tohutusuuri väljaminekuid.Provintsiaadel elatus oma järk-järgult kahanevaist sissetulekuallikaist - oma talunikelt-maapidajailt saadavast feodaalsest

---

1) Кареев,Н., История Западной Европы...Т.II, lk.354

rendisest ja teenistusest kuninga sõjaväes. Kuna viimane oli tähtis sissetulekuallikas aadli olemasolu seisukohalt, oli Prantsusmaa kuningas sunnitud alatisi sõdu pidama,et toetada seda vaesuvat ülikat seisust.Kuigi riigi ühendamisel kuningas toetus peamiselt linnadele ja linnakodanlusele, tundis aadel tugevas kuningavõimus tagatist oma privilegeeritud seisukoha säilitamiseks,kuna kodanlus ja talupoegkond põhiliselt olid opositsioonis aadli ja feodaal-absolutistliku monarhiaga.

Linnade ja tööstuse arenemine nihutas esile uue ühiskonnaklassi,linnakodanluse,tähtsuse,kes eelneval ajastul aitas Prantsuse kuningail ühendada Prantsusmaad,nüüd aga oli kujunemas uueks ühiskonnaklassiks,kelle seisund oli vahetus sõltumuses kaubanduse ja tööstuse seisundist ja kapitalistliku majanduse arengu ulatusest kogu riigis. Kaubateede nihkumine Atlandi ookeanile kutsus esile selle rannikul asuvate maade majanduselu elavnemine.See tegur omas Prantsusmaa kohta väiksemat tähtsust kui Madalmaade ja Inglismaa suhtes.Kuigi Prantsusmaal polnud esialgu vahetut juurdepääsu äsjaavastatud maadele,puudutas Euroopa maade üldine majanduselu elavnemine ka Prantsusmaad. Tugevnesid tema kaubanduslikud sidemed Madalmaade,Inglismaa ja Hispaaniaga.Arenes Vahemere-kaubandus Levandiga ja Itaaliaga.Suure tähtsuse omas maismaakaubandus. XVI saj. üheks tähtsamaks Euroopa kaubanduskeskuseks kujunes Lyon, millel oli Prantsusmaale peaaegu samasugune tähtsus nagu Antverpenil Madalmaadele.Prantsusmaal tekkinud suured kapitalid hangiti just kaubanduse ja krediidioperatsioonide kaudu,mis järk-järgult enda kätte haarasid tootmise. Algul organiseerisid need kapitalid tööstussaaduste turustamist,hiljem tungisid nad kodutööstusse.Kapitali akumulatsioon tõi kaasa varanduslikult nimekate kodanlaste esilekerkimise. "Prantsusmaal,tõsi küll,ei ole Fug-

gereid*)kuid mitte vähem ei kohata ka seal inimesi,kes omavad suuri varandusi."[1])

Seoses kõrgaadli toretseva eluviisiga ja sellest tuleneva nõudmisega toredusesemete järgi,samuti kuninga soosiva poliitikaga toredusartiklite tootmise suhtes,arenes siidi,sameti,kallite vaipade,hõbe- ja kuldbrokaadi ning muude selliste toredusesemete tootmine.Detsentraliseeritud manufaktuuri asemele astub tsentraliseeritud manufaktuur.Kuigi kuningavõim suhtus soosivalt uutesse loodavatesse ettevõtetesse,ei saa mainimata jätta asjaolu, et samal ajal kuningavõim alustas pealetungi linnakodanluse kasumile.Sellest tulenevalt püüab kodanlus võimalikult rohkem kapitali paigutada maasse.Et aga viimasest saadav kasum oli palju väiksem tööstusest ja kaubandusest saadavast kasumist,siis oli kuninga poliitika kodanluse suhtes viimasele kahtlemata kahjulik, Kuid võitluse alustamiseks kuningavõimu ja feodaalide vastu oli kujunev kodanlus liiga nõrk.Taotledes maksudest vabanemist puges kodanlus ka riigiaparaati,esmajoones kohtu ja halduse alale.Osa temast oli aadlistunud ja teda nimetati "mantliaadliks"; XVI sajandil ei tunnustatud teda veel võrdõiguslikuks tõelise aadliga, "mõõga-aadliga",kellele sobis vaid sõjaväeline või vaimulik karjäär. "Mantliaadel" ostis valitsuselt ametikohti ja tema palk oli omamoodi selle kapitali protsendiks,mida ta oli kulutanud ametikoha ostmiseks.See protsent ei väljendunud mitte alati palga näol,vaid ka ebaseaduslike sissetulekute,maksudest vabastamise ja lihtsalt altkäemaksude,kinkide ning pististe

---

*Tuntud XVI saj. suurte saksa kaubanduse-,liigkasuvõtu- ja tööstusfirmade omanikud,kelle laenudd abil Karl Habsburg võis ära osta kuurvürste ja saavutada Saksa-Rooma keisrikrooni.XVI sajandit nimetatakse isegi "Fuggerite ajastuks" kodanlikus kirjanduses(näit.Ehrenberg).Vt. Кареев,Н.,История Западной Европы...,Т.II,lk.358

1) Щеголев,П.П.,Очерки из истории...,lk.172

näol,mida võeti oma klientidelt.Mainitud nähtus on Prantsusmaa ühiskondliku korra ja kodanluse arenemise kõige iseloomustavamaid jooni.Seoses riikliku aparaadi komplitseerumisega kuningavõimu tugevnemise perioodil kodanliku bürokraatia kiht üha laieneb. "Algusest peale,vähemalt linnade tõusu ajast peale,Prantsuse linnakodanlus muutub eriti mõjuvõimsaks seetõttu,et ta organiseerus parlamentide,bürokraatia jne. näol,aga mitte naguInglismaal,tänu üksnes kaubandüse ja tööstuse arengule."[1]) Sellest tulenes aga Prantsuse linnakodanluse väiksem ettevõtlikkus majanduselus ja tema püüd soetada end "mantliaadli" hulka ja mugavatele kohtadele riigiaparaadis.Kõrvuti eelpool mainitud ametikohtade müügiga (kõik ametikohad olid müüdavad) teostas valitsus laialdaselt ka maksude renditamist kapitalistide seltsidele.Sellisel valitsuse teguviisil oli kaks tagajärge: töötavate kihtide vaesumine maksurentnike omavolitsemise tagajärjel ja nende samada maksurentnikekodanlaste igasuguse ettevõtlikkuse puudumine,sõltuvalt kergesti saadavaist sissetulekuist ekspluateeritavailt massidelt.

Kapitalistlike olusuhete arenemine hakkas omamoodi mõju avaldama ka vanale tsunftilisele tootmiskorrale. Tsunft muutus kinniseks ja privilegeeritud korporatsiooniks meistritele.Seda tingis osalt ka kuninga poliitika: ühelt poolt tsunfte väljatõrjuvat manufaktuuri soosiv, teiselt poolt tsunfte säilitav ja kaitsev.* Tsunfti kui kinnise ja privilegeeritud korporatsiooni eriseisundiga

---

1) Маркс,К. и Энгельс,Ф., Избранные письма, lk. 81

* 1581.a. on pärit kuninga ordonants vandetsunftide kohta,mille järgi kogu tööstus peab omandama tsunftiliskorporatsioonse ilme.Sealjuures pidas kuningas silmas just fiskaalseid huve:tsunftivõimude ametisse kinnitamisel kuninga ametnike poolt tuli maksta teatud maksu kuninga kassasse. Vt. Щеголев,П.П., Очерки из истории..., lk. 174

meistritele kaasnes sellide ja õpilaste olukorra halvenemine,nende järk-järguline muutumine proletaarlasteks.Teatavasti halvendas ka "hindade revolutsioon" töötavate kihtide olukorda.Nominaalselt küll töötasu tõusis,kuid reaalpalk langes,seoses toiduainete ja esmajärguliste tarbeainete hindade mitmekordistumisega võrreldes nominaalse töötasu tõusuga.Reaalpalga langust ei tule panna ainuüksi"hindade revolutsiooni" arvele,vaid tuleb silmas pidada kapitalistlike suhete edasist arengut,millega käib paratamatult kaasas töötavate masside proletariseerumine ja tendents reaalpalga vähendamisele.Sellelt pinnalt pärinevad XVI saj. sellide seltsingud ja nende võitlus meistritega oma majandusliku olukorra parandamise eest.Valitsus keelas nende ühingute tegutsemise,kuid lakates olemast legaalsed,nad eksisteerisid edasi ja avaldasid organiseerivat mõju järgnevate sajandite streigiliikumisele.XVI sajandisse kuuluvad esimesed suured sellide streigid,mis organiseeriti Pariisi ja Lyoni trükitööliste poolt,kes nõudsid palga tõstmist ja töötingimuste parandamist.Streigiliikumine a.1539 - 1544 sai täieliku lüüasaamise osaliseks. 1571.- 1572.a. liikumine oli märksa edukam: piirati õpilaseks olemise aega,mõningal määral parandati palgatingimusi.Prantsuse absolutismi julm maksusurve kutsus esile linna plebeiliste kihtide rahulolematuse.Rida kõige silmapaistvamaid väljaastumisi toimus 1548.a. Edela-Prantsusmaa linnades.Bordeaux's kasvasid rahutused avalikuks ülestõusuks; kuberner tapeti,linna administratsioon oli ülestõusust täiesti paralüseeritud. Kuningavõim,hirmutatud ülestõusu ulatusest,saatis Bordeaux'sse sõjaväe,kes julmalt õiendas arveid ülestõusnutega.

Maksuikke raskenemine,mõisnike katsed suurendada omavoliliselt talupoegade feodaalseid koormisi,liigkasukapitali surve maal - kõik see teravdas sotsiaalseid vastuolusid ka prantsuse külas.Seetõttu leiavad maal aset pidevalt talupoegade rahutused,kuigi need XVI sajandi kahel esimesel kolmandikul toimuvad hajusalt üksikutes rajoonides ning ei haara veel talurahva hulki sel määral kui talupoegade ülestõusud XVI sajandi lõpul.

Sotsiaal-majanduslike tingimuste muutunud olukorras ja klassivõitluse teravnemise tingimustes XVI-XVII saj. valitsev klass pidi kohandama oma klassi diktatuurile vajaliku

riigivormi.Selleks osutus absolutistlik monarhia,mis Prantsusmaal arenes klassikalise täiuslikkuseni. XVI sajandi esimene pool Prantsusmaal on feodaal-absolutistliku monarhia rajamise ajalugu.See hõlmab Louis XI kolme järglase Charles VIII (1483-1498),Louis XII (1498-1515) ja eriti kaua valitsenud François I (1515-1547) valitsemisaega. Õigusega märgitakse,et "Charles VIII ja Louis XII valitsemine oli tüüpiline ülemineku epohh,kui poliitikud kõikusid uue ja vana süsteemi vahel, - formaalselt see oli absolutism,kuid faktiliselt valitses "tark mõõdukus"! [1]) Generaalstaate ei kutsuta enam kokku.Kuninga käsutuses oli suur sõjavägi ning makse ta võis koguda kellegi nõusolekut küsimata.Kogu valitsemine koondus kuninganõukogu kätte; tähtsamad küsimused aga otsustati kuningale lähedaste isikute ringis.Kuninga kõikvõimsuse ainsaiks tõkestajaiks olid parlamendid,eriti Pariisi parlament.Parlament kinnitas tähtsaid lepinguid,kuninga alaealisuse korral määras regendi,registreeris kuninga edikte ja tal oli õigus kuningale teatavaks teha nende mittevastavust maa tavadele.Seda õigust nimetati remonstrantsiõiguseks ja parlament hindas seda väga kõrgelt,nähes selles teatavat seadusandlikust võimuse osavõtmise vormi.

Suur aadli sõjaväe ja bürokraatia aparaadi ülalpidamine nõudis kolossaalseid summasid.Pidevalt tühja riigikassat püüti täita elanikkonnalt saadavate maksudega,mille sissenõudmisel etendasid aktiivset osa maksurentnikud, kes jagasid kuningaga pooleks elanikkonnalt maksude näol kokkuröövitud saagi.Kuid feodaal-absolutistlik riik kui antagonistlike klassivastuoludega riik püüdis saaki anastada ka välisvallutuste teel.Feodaal-absolutistlik Prantsuse monarhia,vaevalt tundes ühinemise tagajärjel tekkinud kindlamat pinda jalgade all,ruttas välisekspansiooni teele.Prantsuse monarhia valmistus vallutama rikast ja kultuur-

---

1) Филатов,В., Развитие абсолютизма во Франции, lk. 256

set Itaaliat,kellele suurte maadeavastusteni kuulus esimene koht Euroopa kaubanduskeskuste hulgas.Kuninga võimu alla ühendatud Prantsuse aadel janunes kuulsuse,raha ja saagi järele.Itaalia-sõjakäigud kestsid kogu XVI saj. esimese poole (1494-1559) ja neil oli suur tähtsus mitte ainult Prantsusmaale,vaid kogu Euroopale.Alates prantslaste sõjaretkedega Itaaliasse jätkus sajandeid võitlus ja võistlus Euroopa kahe suurema riigi - Prantsusmaa ja Karl V riigi vahel.Mainitud kahe suurriigi kokkupõrge tähistas uue suuna algust Euroopa välispoliitikas,mis oli tingitud suurte ühikriikide tekkimisest.Nende suured sõjaväed ja rahalised ressursid muutusid vallutamisabinõudeks.Teatavasti on "sõjavägi - relvastatud inimeste organiseeritud ühendus,mida riik peab üleval pealetungi või vallutussõja eesmärgil."[1]) Sõda,mida Prantsuse feodaal-absolutistlik monarhia ette valmistas,oli puhtal kujul vallutussõda.

Itaalia-sõjakäigud algasid 1494.a. Charles VIII sõjaväe sissetungiga Itaaliasse üle Alpide.Pärast Napoli kuningriigi vallutamist oli aga Charles VIII sõjaväed sunnitud Itaaliast lahkuma Saksa-Rooma keisri Maximilian I ja Hispaania kuninga Ferdinand I Katoliiklase,kellel oli nõudlusi Napoli troonile,ühise tegevuse tulemusena.Louis XII jätkas Itaalia-vastast sõjategevust.Oma ürituse edu ta püüdis ette valmistada diplomaatilisel teel.Louis XII sõlmis liidu paavsti,Inglise kuninga Henry VII ja keiser Maximilian I-ga. Vallutanud Milaano,Louis XII sõlmis kokkuleppe Hispaania kuninga Ferdinand I-ga,kelle Napoli mässavad parunid olid minema kihutanud,Napoli kuningriigi jagamise kohta.Kuid prantslased kihutasid riisumistega,mis oli nende sõdade üks peamisi eesmärke,rahvastiku endi vastu üles ja lahkhelid tekkisid ka hispaanlastega.Louis XII sõjaväed said lõpptulemusena hispaanlastelt lüüa ja esimene oli sunnitud loobuma oma osast Napoli kuningriigis,mille ta lepingu alusel pidi saama. Prantsuse monarhia pöörab seejärel oma

---

1) Энгельс,Ф. Армия, lk. 367

tähelepanu Põhja-Itaaliale,kus tema vallutusplaanide peamiseks takistajaks osutus Veneetsia.Louis XII ühines 1508.a. lõpul Veneetsia-vastase liigaga (Cambrai liiga),mille initsiaatoreiks olid Maximilian I, paavst Julius II ja Hispaania kuningas Ferdinand I. 1509.a. algul kuulutas Louis XII Veneetsiale sõja,kuid Veneetsia oskas osavate diplomaatiliste võtete abil isoleerida Louis XII oma liitlastest ning Prantsuse monarhia ei saavutanud ka seekord oma eesmärki.

François I alustas Itaalia sõdu juba oma esimesel valitsemise aastal.Prantslased võitsid Marignano lahingus Milaano hertsogi teenistuses olevaid šveitslasi ja vallutasid Milaano.Varsti aga põrkas François I Itaalias kokku Saksa-Rooma troonile saanud keisri,Hispaania kuninga ja Madalmaade valitseja Karl V-ndaga.Prantslaste poolt vallutatud Milaanot peeti keisririigi läänіks ja Karl V tahtis seda keisririigi päraldisena tagasi.François I ja Karl V vahel muutus tüliõunaks veel väike Hispaania ja Prantsusmaaga piirnev Navarra kuningriik.François I pidas Karl V-ndaga neli sõda ajavahemikul 1521.- 1544.a. Neist sõdadest võtsid osa ka paavst,Inglise kuningas,Veneetsia ja Šveits,kes andis palgasõdureid.Algul olid mainitud liitlased Karl V poolel,kui aga viimane võitis prantslasi ja ajas nad Itaaliast välja,siirdusid nad tema vaenlase poolele,kartes keisri ülemäärast tugevnemist.Esimese sõja ajal prantslased said lüüa Pavia lahingus 1525.a.,kus François I langes vangi.Ta saadeti ka vangina Madridi ja vabastati alles pärast seda,kui ta oli alla kirjutanud Karl V poolt esitatud tingimustele: loobumisele Milaanost ja Burgundia tagasiandmisele Habsburgidele.* François I aga ei mõtelnudki pärast vangist vabanemist neid tingimusi täita.Vastupidi,tagastus uude keisrivastasesse liigasse (paavst Clemens VII,Inglise kuningas ja mõned Itaalia valitsejad.)Ta sõlmis liidu Habsburgide kardetavama vasta-

---

*Karl V,Charles Südi tütre,Burgundia Maria pojapojana taotles Burgundia tagasisaamist,millest suurema osa oli endale haaranud Louis XI .

sega,Türgi sultani Suleiman Toredaga,kelle väed olid Mohács'i lahingus 1526.a. löönud ungarlasi ja kes olid otseseks ähvarduseks Viinile.François I lubas Toulon'i sadamas talvitada muhameedlasi-piraate,kes käisid siit röövimas hispaanlasi.Prantsusmaa liidul Türgiga olid soodsad majanduslikud tagajärjed kaubanduse seisukohalt. 1536.a. sõlmis Prantsuse kuningas sultaniga lepingu kapitulatsioonide kohta,mille alusel prantslased said rea eesõigusi kauplemises Türgiga.

A.1532 - 1535 käis Prantsusmaal hoolikas ettevalmistamine uueks sõjaks.1532.a. toimus François I kohtumine Inglise kuningaga ja läbirääkimised Itaalia-vastase sõja küsimuses; samal ajal François I püüab läheneda paavstile,kellega tal olid samuti läbirääkimised;pärast seda toimus veel paavsti vennatütre Katarina di Medici naitumine troonipärija Henri'ga (tulevane kuningas Henri II); François I püüdis läheneda isegi saksa protestantlikele vürstidele.Sõjaliste ettevalmistuste sarjas viidi kuninga poolt läbi neil aastatel sõjaväe reform. Prantsuse sõjalisi jõude suurendati alaliste jalaväeosade,nn. leegionide,arvel.Igas kuningriigi provintsis loodi üks jalaväeosa,leegion,mille koosseisu kuulus 6000 jalaväelast.Kuninga poolt teostatud sõjaväereformi eesmärgiks oli luua aadli ratsaväe kõrvale talupoegadest koosnev jalavägi kohaliku aadli juhtimise ja kontrolli all. Oma sõjaväereformi iseloomustas François I kui katset kindlustada kuningriigi julgeolekut,oma maad ja alamaid.[1]) Tuleb märkida,et mitte ainult selles iseloomustuses ei ilmne püüd rahvast patriootlikult meelestada sõja puhuks,vaid vastav ideoloogiline ettevalmistus oli käimas ka teiste vahendite abil.Sõjaväe reform pidi aitama ka kokku hoida raha,mida välismaise palgasõjaväe kasutamisel oleks tulnud maksta.Sõjaliste ettevalmistuste käigus suurendab kuningas aga elanikkonna maksukoormat. 1536.a. alanud sõjategevus ei toonud Prantsuse kuninga-

---

1) Мосина, З.В., Из истории борьбы..., lk.232

le loodetud edu.Viimase sõja ajal tungis Karl V Prantsusmaale ja oli jõudmas Pariisi lähistele.Protestantlike vürstide väljaastumine Saksamaal ei võimaldanud tal saavutatud edu ära kasutada ja ta nõustus pakutud rahutingimustega.1544.a. Crépy rahulepingu järgi loobusid mõlemad pooled oma vallutustest.Võitlus jätkus veel François I poja Henri II (1547-1599) ajal.Henri II kasutas ära Saksa vürstide (keda ta abistas) rahulolematust keisri vastu ja sõlmis nendega liidu.Henri II sai abi eest,mida ta oli osutanud Saksa vürstidele,kolm piiskopkonda - Metz'i, Toul'i ja Verdun'i,ilma et neid piiskopkondi oleks keisririigi koosseisust välja arvatud.1559.a. Câteau-Cambrésis' rahulepingu põhjal,mis sõlmiti alles Henri II ja Hispaania kuninga Philipp II vahel,tunnustati neid liidendusi ametlikult.Seega Itaalia sõjad,millede eesmärgiks olid vallutused,röövimine ja feodaalsete pärisorjade juurdeahnitsemine,ei täitnud Prantsuse feodaal-absolutistliku monarhia poolt neile pandud lootusi.Elanikkonna töötavate kihtide olukorda aga raskendasid sõjad veelgi enam.

Itaalia sõjad langesid Prantsusmaal kokku tähtsa nähtusega - prantsuse kultuuri ülisuure tõusuajajärguga. See oli periood,mil feodaalse ühiskonna rüpes olid kujunemas kapitalistlikud suhted - nende pinnal aga hakkas formeeruma kodanlik kultuur.[1])

Püüe tajuda välismaailma mõistuse ja kogemuse baasil, uurida loodust ja arendada loodusteadust ning tehnikat, püüe vabastada inimmõistust kiriku dogmadest ja teoloogilisest feodaalsest ideoloogiast,antiikkultuuri harrastamine,rahvusliku enesetunnetamise arendamine - need olid humanistliku ideoloogia põhijooned,mis leidsid väljenduse prantsuse renessansis.Renessansi areng Prantsusmaal algab XV sajandi viimasel aastakümnel,kuid selle kulmi - natsiooniks on XVI saj.esimene pool.XVI sajandi esimene

---

1) Гордеев,Е.М., Великий гуманист Рабле, lk.236 jj.

pool oli humanistliku liikumise õitsenguajaks Prantsusmaal; sajandi teisel poolel aktiviseerub feodaalne reaktsioon,teravneb poliitiline ja religioosne võitlus.Ka Itaalia-sõjakäikudel oli mõju XVI sajandi prantsuse kultuurile,prantsuse renessansile.XVI saj.Prantsuse tooreid ja sõjakaid rüütleid hämmastas Itaalias eelkõige selle kultuuri väline külg: elamute tore sisustus,hiilgavad lossid,linnade rikkus,riietuse elegants ja peen käitumine,mis valitses Itaalia kultuurses ühiskonnas.Prantsuse aadel,eriti õukonnaringid,omandasid kiiresti itaalia kultuuri.Kuid prantsuse renessanss omandas oma erilise,rahvusliku pitseri.Prantsuse renessansile oli omane kallak elegantsile,kujuneva absolutismi ja õukondliku vaimuga kohandatud poliitilis-eetiline suunitlus.Prantsuse renessanss oli põhijoontes aristokraatlik-aadelliku iseloomuga.Itaalia eeskujul ehitatakse Pariisis ja selle ümbruses ning paljudes väiksemates linnades renessansi stiilis elegantseid losse ja paleesid.Uhke sisustus vastas nende elegantsele välimusele.Kuld ja kalliskivid levisid laialdasemalt kui kunagi enne.Renessanss ei piirdunud Prantsusmaal ainult olustikulise külje väliste muutustega; see oli ka antiikse teaduse,filosoofia j a kirjanduse renessanss. Renessanss kasvas välja majanduslika ja ühiskondlik-poliitiliste tingimuste rüpest.Rahaliste suhete areng,järk-järguline üleminek tsunfti käsitöölt kapitalistlikule manufaktuurile,väliskaubanduse areng,mida soodustasid XVI saj. lõpul tehtud suured geograafilised avastused,mis panid ühtlasi aluse koloniaalpoliitikale tulevikus - kõik see tähendas seda,et ühiskonna areenile oli ilmumas kodanlus, kes võitles oma eluõiguste eest mitte ainult majanduslikul, vaid ka poliitilisel rindel.Uued ideed hakkavad otsima väljapääsu vanast feodaal-klerikaalsest kestast;Ilmlik kultuur,mis põhines humanismi printsiipidel,astub võitlusse kirikliku maailmavaatega.See oli suurim progressiivne pööre, mida inimkond elas üle tolle ajani,ajastu,mis vajas titaane ja mis sünnitas titaane mõistuse jõu,kirglikkuse ja iseloomu mitmekülgsuse ning õpetatuse poolest.Inimesed,kes

põhjendasid kaasaegse kodanluse ülemvõimu,olid kes tahes,ainult mitte kodanlikult piiratud." [1]) Selle perioodi ühiskondliku mõtte väljendajad lähenevad tegelikkusele realistlikumalt,ühiskondliku elu nähtustesse hakatakse suhtuma kriitiliselt,pannakse alus kaasaegsele filosoofiale,tehnikale ja teadusele. "Uuenes astronoomia,mehaanika,füüsika,anatoomia,füsioloogia uurimine.Kodanlus vajas oma tööstuse arendamiseks teadust,mis uuriks kehade ja vormide füüsilisi omadusi.., Seniajani oli teadus kiriku alandlikuks teenriks ja seda ei lubatud väljuda usu poolt püstitatud raamidest: lühidalt - see oli ükskõik mis,ainult mitte teadus.Nüüd tõusis teadus üles kiriku vastu; kodanlus vajas teadust ja võttis osa sellest ülestõusust."[2]) Kujuneva kodanluse ratsionalistlik mõtteviis oma esimestes avaldustes on kaasaegset ühiskonda kritiseeriv,ja sellega tõmmatakse kaasa kõik need arvukad elanikkonna kihid,kellel lasub feodaalse korra ike.Tõstetakse üles isiku ja mõtte vabadus selle sõna kõige laiemas tähenduses; siit saavad alguse humanistlikud ideed. Teadus,kirjandus,kunst,õigus,isegi religioon astuvad inimõiguste, mõtte ja isiksuse vabaduse teenistusse.Võitluses keskaegse obskurantismi vastu siirduti minevikku,antiiksesse maailma ja antiikkultuuri juurde,mille eeskujude ja kultuurilise pärandi läbitöötamise abil kritiseeriti kaasaegse ühiskonna pahesid ja varjukülgi.Humanistliku liikumise ulatuse,teaduse ja kunsti saavutuste poolest sel ajal on Prantsusmaa üks esimesi maid üldeuroopalikus mastaabis, jäädes maha vaid Itaaliast. XVI sajandi Prantsusmaa annab terve rea õpetlasi,filosoofilisi mõtlejaid ja kirjanikke, kes mitte ainult ei teosta pööret kaasaegses teaduses ja kunstis,vaid kelle poolt rajatakse rida uusi distsipliine,

---

1) Энгельс,Ф., Диалектика природы, lk.4

2) Энгельс,Ф., Развитие социализма от утопии к науке, lk. 16

Märkigem neist vaid järgmisi: Belon (1517-1564) - võrdleva anatoomia rajaja; Bernard Palissy (1510-1589) - keemik,geoloog,loodusteadlane; Ambroise Paré (1517-1590) - üks teadusliku kirurgia rajajaid; Pierre La Ramée (1515-1572) - matemaatik,filosoof,Aristotelese vastane ja Descartes'i eelkäija,kes tunnustas mõistuse autoriteeti; Estienne Pasquier (1529-1615) - jurist ja ajaloolane,kes uuris prantsuse riiklike asutuste teket ja arengut ning paljud teised.Ka François I lähikondlaste hulgas oli mõningaid väljapaistvaid humaniste.Tema nõunike hulka kuulus väljapaistev filosoof,ajaloolane,filoloog,matemaatik ja jurist Guillaume Budé (1468-1540),kelle poolt on kirjutatud arvutu hulk töid ladina keeles mainitud aladelt. Budé' teeneks tuleb lugeda seda,et tema ettepanekul asutas François I ilmliku ülikooli 1530.a.,nn. Kuninglike Lektorite Kolleegiumi (Collège des lecteurs royaux),mida hiljem nimetati Collège de France.Viimane muutus humanistlike teaduste lätteks skolastilise iseloomuga Sorbonne'i ülikooli kõrval.Seoses Budé'ga ei saa märkimata jätta ka tema õpetajat J.Lefivre d'Étaples'i,kelle traktaadid aritmeetika ja kosmograafia alal lõid Prantsusmaal esmakordselt matemaatikute ja geograafide teaduslikù kool - konna.

François I soosis teadlasi,kirjanikke ja kunstnikke. Osalt oli see tingitud sellest,et hoida ühiskondlikku mõtet kuninga võimu kontrolli all.Ta kuulus õde,Navarra kuninganna Marguerite oli ise poeet ja Prantsuse renessansi tegelane,kes koondas enda ümber väljapaistvaid humaniste. Prantsuse XVI sajandi luuletajate ja prosaistide (Du Bellay,Ronsard,d'Aubigné,Henri Estienne jpt.) hulgas omab kahtlemata erilise koha humanistide ja valgustajate hulgas geniaalne satiirik François Rabelais (sündis arvatavasti 1494.a.,suri 1553.a.)[1]) See Touraine'i väikese

---

1) История французской литературы,том I, lk. 249 Vt. ka Хрестоматия по западно-европейской литературы, lk. 318

kohtuametniku noorim poeg oli kloostris mungaks,kust põgenes;hiljem arst,eelkõige aga hiilgav filoloog ja prantsuse rahvakeele tundja,mida ta oli tundma õppinud oma paljude rännuaastate jooksul.Oma väljapaistvas satiirilises romaanis "Gargantua ja Pantagruel" ta naerab ja piitsutab häbiposti kuningad ja aadlikud,mungad ja preestrid,skolastikud - õpetlased jt. kaasaegse ühiskonna priileivasööjad.Rabelais' satiiri teravus langeb pea kõigile feodaalse ühiskonna paisetele.Kuid Rabelais mitte ainult ei näita oma kriitikaga kaasaja ühiskondliku korra kõlbmatust,vaid humanistina ja valgustajana oh ta uute,humanistlike ideede kui loovate ideede eestvõitleja.Tulise keskaegse obskurantismi vastasena näeb ta ilmlikus teaduses seda jõudu,mis peab aitama purustada pimeduse riigi.Seepärast võimegi öelda,et geniaalse satiiriku järgi oli "Rabelais... eelkõige õpetlane,meedik ja naturalist.Ainult teaduse üle ei naernud ta peaaegu mitte kunagi ja ainult sellesse ta uskus kindlalt."[1])

Renessansi-aeg Prantsusmaal oli ühtlasi reformatsiooni-ideede levimise ajaks.Tugeva kuningavõimu kujunemine ja maa territoriaalne ühtsus aitasid kaasa selleks,et Prantsuse kirik suutis end kaitsta paavsti ülemääraste nõudluste ja ja Rooma paavstikoja röövimiste vastu ning kindlustas endale teatud sõltumatuse 1438.a. väljakuulutatud Prantsuse rahvuskiriku vabadustega.1438.a. pragmaatiline sanktsioon kuulutas avalikult välja kirikukogu ülimuse paavsti suhtes , kloostrite kapiitlid said õiguse valida piiskoppe ja kloostriülemaid vabanevatele kohtadele,piirati paavsti kohtumõistmise õigusi,jättes tema kompetentsi ainult usulised küsimused.Kuningavõimu muutumisega absolutistlikuks,püüdsid kuningad muuta ka kirikut oma kuulekaks tööriistaks.Tähtsa sammu selles suunas astus François I,kes sõlmis paavstiga 1516.a. nn. Bologna konkordaadi.Selle järgi kuningas sai

---

1) Лависс,Э. и Рамбо,А., Всеобщая история,т.IV,lk.223

õiguse määrata kandidaate kõrgemaile kirikuameteile,kus - juures paavst pidi neid kinnitama.Kuningas võis ka vakantseid kohti pikemat aega mitte täita,kusjuures sissetulekud kiriklikelt benefiitsidelt ta kogus enda kasuks.Kuningas võis lõppeks mitu niisugust benefiitsi liita ja kinkida selle oma lähikondlastele.Selle kokkuleppe mõte oli määratusuur: kuningas osutus suurima maaomaniku,katoliku kiriku sissetulekuid osaliselt käsutavaks isikuks.Kiriklikele ametikohtadele võis kuningas määrata endale meelepäraseid isikuid.Kirik muutus riiklikuks asutuseks ja selle sissetulekud läksid aadli taskusse.Kõrgem vaimulikkoond koosnes peaaegu eranditult aadlikest,kuna alamad vaimulikud olid pärit mitteprivilegeeritud kihtidest.Hakkas kasvama vastuolu alam- ja ülemvaimulikkude vahel.Kuna kirirku juhtimine ja selle sissetulekud olid võimutseva aadli käes,siis ei haaranud reformatsioon Prantsusmaal nii laialdasi ühiskonnakihte kui see toimus Saksamaal.Prantsusmaal toimusid XVI saj. samad sotsiaal-majanduslikud muutused,mis soodustasid reformatsiooni ideede levikut.Mõõdukate reformaatorite hulka kuulus siin Lefévre d'Étaples,kes juba enne Lutheri väljaastumist avaldas reformatsioonile lähedasi seisukohti.Tema õpilane piiskop Briçonnet ja ta järelkäijad ("Meaux' rühmitis") jätkasid Lefévre'i tööd,kuid ükski neist polnud võimeline esinema uue usuliikumise juhina,pigem olid nad vaatlejad ja vaiksed unistajad.Lutheri ideed hakkasid Prantsusmaal levima alles pärast Wormsi riigipäeva (1521.a.). Sel ajajärgul toimusid esimesed väljaastumised ketserluse vastu.Kuid otsustavaid ketserluse vastaseid aktsioone sel ajal ette ei võeta,kuna François I toetas Itaalia sõdade perioodil Saksa protestantlikke vürste Karl V vastu.Reformatsiooni-ideede levimise algaegadel ketserlus levib enam-vähem ühtlaselt kogu Prantsusmaal;nende ideede kandjaiks on peaaegu eranditult kolmas seisus,kodanlus ja käsitöölised,mitte aga talupojad.1530-ndate aastate keskel läksid uue usundi pooldajad üle otsustavamatele väljaastumistele;seoses sellega lakkas ka kuninga salliv suhtumine reformatsiooni.Seoses mõnede protestantide areteeri-

misega 1534.a. reformatsiooni pooldajad kleepisid Pariisis ja isegi kuninga lossis üles fanaatilise sisuga plakateid. Neis eitati katoliiklikku missat,paavsti oma kardinalide jõugu,piiskoppide ja preestritega nimetati petisteks ja jumalateotajaiks jne.Protestantide vaenulik esinemine kutsus esile fanaatiliste katoliiklaste vastulöögi.Pariisi parlament ja ülikool nõudsid ketseritele karmi karistust.Algasid protestantide põletamised ja vangistamised.Kuna plakatid olid trükitud ,langesid trükikojad repressioonide alla.

1540-ndaist aastaist peale algab Prantsusmaal reformatsiooni teine periood,mis on seotud kalvinismi levikuga. Kuningavõimu tugevnemise tingimustes hakkab kalvinism kiiresti levima ka rahulolematu aadli ja katoliku vaimulikkonna alamkihtide hulgas.Samal perioodil toimub ka Prantsusmaa territoriaalne jagunemine protestantlikuks lõuna- ja katoliiklikuks põhjaosaks,kuna hugenottidest enamus elas Lõuna-Prantsusmaal ja just aktiivsem osa - kõrgfeodaalid.Kalvinism kodanluse ja käsitööliste hulhas oli levinud üle kogu maa.Kalvinismi edusammud ja tema opositsiooniline iseloom andsid valitsusele põhjust tarvitusele võtta vastuabinõud protestantide suhtes.François I järglase Henri II ajal asutati "tulekoda",kes mõistis kohut ketserite üle ja neid agaralt põletas.

Vaevalt jõudsid lõppeda Itaalia sõjad,kui Prantsusmaal andsid end teravalt tunda sisemised rahulolematused, mis haarasid elanikkonna mitmesugused kihid.Nende rahulolematuste põhjused kasvasid välja XVI saj. Prantsusmaa sotsiaal-majanduslikust arengust,viimane kutsus esile absolutismi võidulepääsu,mis koos Itaalia-sõjakäikude ebaõnnestumistega viis kodusõjani Prantsusmaal.Kapitalistlike suhete areng ja "hindade revolutsioon" viis aadli sissetulekud langusele. Tekkinud olukorras võis kuningas hüvitada aadli sissetulekute vähenemist kas otseste kinkide näol riigikassast või väliseekspansiooni aktiviseerimise teel.Nii üks kui teine kutsus paratamatult esile maksukoorma suurenemise,mis langus talupoegade ja linlaste õlgadel.Kui pidada silmas veel asjaolu, et "hindade revolutsiooni" ja kapitali esialgse akumulatsi-

ooni tagajärjed olid juba tuntavad,siis on täielikult mõistetav töötavate kihtide rahulolematused.Üheks sotsiaalse protesti vormiks oli osaliselt ka siirdumine katoliku usust (mis oli riigiusk) kalvinismi.

Opositsioon feodaal-absolutismi suhtes tuli ilmsiks ka valitseva klassi hulgas.Suursenjöörid,kes pärinesid peamiselt Lõuna-Prantsusmaalt,polnud jõudnud veel unustada "vanu häid aegu",feodaalse killustumuse aega,kus iga suursenjöör tundis end oma valdustes sõltumatuna ja tal polnud vaja arvestada kuningat.Suursenjöörid ei suutnud leppida oma poliitiliste vabaduste kaotamisega.Reformatsioon tõotas neile mitte ainult kirikumaade konfiskeerimist,vaid kalvinistliku kiriku organisatsioon õigustas nende poliitilisi taotlusi.Ka aadlil oli põhjust kuningavõimuga mitte rahul olla. Nagu eelneva sotsiaal-majandusliku korra iseloomustusest XVI saj. Prantsusmaal järeldub,lootis aadel oma sissetulekuid endises suuruses hoida välisekspansiooni õnnestumisel. Kui aga Itaalia-sõjad ei andnud soovitud tulemusi,siis kutsus see mõningates aadliringkondades esile rahulolematuse kuningavõimuga.Eelpool kirjeldatud sotsiaal-majandusliku ja sisepoliitilise olukorra pinnal oli küpsemas möödapääsmatu konflikt,kodusõda,mida nimetatakse usundisõdadeks,kuna peetav võitlus taandati religiooni lipu alla,mis oli keskaegsetele liikumistele pea alati vajutanud oma pitseri."Kui meil klassivõitlustel oli ... usulisi tunnuseid,kui üksikute klasside huvid,vajadused ja nõuded olid varjatud usulise katte alla,siis sellest ei muutu midagi asja sisus,ja see on kergelt seletatav oma aja olukordadega." [1]) Tekkinud väga mitmesugustest vastuolulistest tendentsidest tuleb välja tõsta kaks põhimist: a) ekspluateeritavate masside antifeodaalne opositsioon,mille kandjaiks olid talupojad ja linnade plebeilised kihid.Sellega liitus veel teatud osa tõusva kodanluse opositsioonilisi rühmi.Linnakodanluse seisukoht usundisõdades polnud veel revolutsiooniline; ta oli kujunemas feodaal-absolutismi kaitse all,kelle võitlusvastasena ta pol-

---

1) Энгельс,Ф., Крестьянская война в Германии, lk. 38

nud veel kaugeltki küps. XVI saj. Prantsusmaa sotsiaal-majanduslikes tingimustes feodaalselt sõltuvate talupoegade, linna töötavate kihtide ja kodanluse võitlus objektiivselt võttes (silmas pidades kapitalismi arengutaset) ei võinud kujuneda kodanlikuks revolutsiooniks; puudus ka klass, kes oleks revolutsioonis olnud hegemooniks.

XVI saj. nende sotsiaalsete kihtide peamiseks vaenlaseks ei olnud kuningas, kelle võim sel perioodil etendas veel progressiivset osa, vaid feodaalsed, separatistlikult meelestatud jõud, kes püüdsid taastada feodaalset anarhiat, Prantsusmaal eelmistel sajanditel valitsenud killustatust. Seepärast tuleb teravalt lahus hoida töötavate kihtide väljaastumised feodaal-absolutismi vastu väljaastumistest feodaalse aristokraatia poolt, eriti veel silmas pidades asjaolu, et töötavate kihtide väljaastumised olid sageli suunatud nende samade separatistlikult meelestatud feodaalsete suursenjööride vastu. Esimestena mainitud sotsiaalsete kihtide rahulolematus tuleb ilmsiks usundisõdade lõpul, siis kui sotsiaal-majanduslik surve vaenutsevate poolte võitluse tulemusena on muutunud väljakannatamatuks.

b) Absolutismivastase võitluse teise tendentsi esindajaks oli feodaalne reaktsioon, mille peamisteks kandjateks olid feodaalsed suursenjöörid provintsides ja õukonnas, kellega liitus osa aadlist. Feodaalse reaktsiooni peamiseks tugialaks kujunes Lõuna-Prantsusmaa, kus mõningad provintsid olid liidetud kuninga poolt võrdlemisi lähedas minevikus ja need alad säilitasid teatud keskaegseid vabadusi ja privileege, mida ei kasutanud varem liidendatud Kesk- ja Põhja-Prantsusmaa provintsid. Kuningavõim oma absolutistlike tendentside tugevnemisel hakkas piirama ka Lõuna-Prantsusmaa provintside eriseisukorda. Tekkinud olukorras Lõuna-Prantsusmaa aadel, poliitilised hugenotid, kes tundsid teravalt oma sõltumust kuningast, lootsid oma majanduslikku olukorda parandada kirikumaade sekulariseerimisega. Sellest kasvas aga välja tendents kalvinismile reformatsioonis, kuna kalvinistliku kiriku organisatsioon tõotas neile kõike seda, millest feodaalne absolutism nad oli

ilma jätnud.* Kalvinniste Prantsusmaal nimetati hugenottideks (usklikud hugenotid), kuna usundisõdadest aktiivsed osavõtjad olid just poliitilised hugenotid, kellele polnud vajalikud Calvini teoreetilised seisukohad, vaid tema poolt loodud kiriklik opositsioon poliitiliste eesmärkide saavutamises.

b) Teine feodaal-aristokraatlik rühmitus, kes usundisõdade ajal toetas kuningavõimu, lokaliseerus Kesk- ja Põhja-Prantsusmaal. Riigiaparaadi kõrgem ametnikkond ja kirikuhierarhia tipud pärinesid peamiselt sellest rühmitusest, mistõttu riigikassast suur osa rahast läks ka nende taskuisse. Kuigi kuningavõim hoidis neid tugevasti ohjades, hüvitas esimene neid pististe ja kingete näol riigikassast. See klikk etendas usundisõdades kuninga ja katoliku usu kaitsja osa, kuigi kuningas suhtus neisse sama umbusklikult kui oma vaenlastesse - hugenottidesse.

Selline oli üldjoontes klassijõudude paigutus XVI saj. Prantsusmaal kodusõdade künnisel.

Pärast Henri II sai troonile ta vanem poeg François II (1559-1560), kes polnud üldse võimeline valitsema ning võim siirdus tegelikult tema abikaasa Mary (Šoti kuninganna Mary Stuarti) onude Guise'ide kätte. Viimaste võimuletulekuga kaasnesid suured muudatused valitsuse ja õukonna koosseisus. Guise'id meelitasid endi poole kuninga ema Katarina di Medici ja tõrjusid valitsusest kõrvale surnud kuninga soosikuid ja lähikondlasi Bourbon'ide suguvõsast. Võimu juurest kõrvaletõr-

---

*Calvin teatavsti tunnustas tõelist kirikut kui õndsatele, äravalituile, nähtamatut kirikut. Väliselt nähtav kirik kui asutus polnud tema arvates põhiliselt vajalik. Kuid tegelikud vajadused, uue usu kaitsmine ja võitlus katolitsismiga sundisid Calvinit tunnustama nähtavat kirikut kui inimeste ühendust, milles jutlustatakse jumalasõna ja toimetatakse usulisi tavandeid. Kiriklike koguduste eesotsas seisid kalvinistidel koguduse ilmlike liikmete hulgast valitud vanemad, kes moodustasid kiriku asju juhtiva konsistooriumi. Selle kiriku organisatsiooni võtsidki omaks aristokraatlikud kihid võitluses kuninga absolutismi vastu.

jutud suurnikud moodustasid ühise rinde Guise'ide vastu. Bourbon'ide vanim esindaja Antoine sai abiellumise tõttu Navarra kuningannaga selle väikeriigi kuningaks.Navarra kuninganna oli tuline Calvini pooldaja ja kuningas Antoine hakkas samuti kalduma kalvinismi.Guise'ide poolt kuningakojast eemaletõrjutuist - Antoine Bourbon'ist,prints Condé'st ja admiral Coligny'st kujunesid tulevase opositsiooni juhid.Juba 1559.a. pidasid viimased nõu,kuidas vabastada kuningat Guise'ide mõjust,kuna kuninga väärikaks hooldajaks loeti tema lähimat sugulast Antoine Bourboni.

Francois II võimuletulek järgnes vahetult Câteau-Cambrésis' rahulepingu sõlmimisele.Pärast seda saadeti sõjavägi osaliselt laiali.Suur hulk sõdureid ja ohvitsere jäi tegevuseta.Nad tulid kokku Fontainebleau's,taotledes hüvitust.François Guise veenis neid laiali minema,mida nad olid sunnitud tegema.Paljud neist olid pärit Lõuna-Prantsusmaa kalvinistlikult meelestatud aadli hulgast.Viimased moodustasidki aadlimässu algkaadri.Usundisõdade proloogiks oli nn. "Ambroise'i vandenõu",mille juhiks oli prints Condé. Viimase eesmärgiks oli Guise'ide kõrvaldamine,generaalstaatide kokkukutsumine ja protestantide huvide rahuldamine.Kõigepealt otsustati enda võimu alla haarata kuningas ja siis hakata tegutsema tema nimel.Kuninga tõrkumise korral otsustati viimane troonilt kukutada ja vangistada Guise'id.Kuningas asus sel ajal koos õukonnaga Ambroise'i linnuses.Guise'id said vandenõust siiski teada ja kutsusid Coligny seletust andma rahulolematuste põhjuste kohta.Coligny pidas selleks protestantide jälitamist ja tegi ettepaneku edikti avaldamiseks,mis protestante rahustaks.1560.a. 8.märtsil avaldatigi edikt,mis pani seisma jälitamise usu pärast.Poliitiliste hugenottide juhid olid esialgu rahuldatud,kuid aadlikest koosnev sõjaline jõud tegi katset teostada oma kavatsusi iseseisvalt.Nad suundusid Ambroise'i,kuid said lüüa.Guise'id tühistasid 8.märtsi ususallivuse edikti ja hakkasid vandenõulastega julmalt arveid õiendama.Neid poodi ja uputati Loire'i ilma igasuguse kohtuta.See ajendas aadlit Lõuna-Prantsusmaal valmistuma eelseisvateks võitlusteks.Guise'id kutsusid kuninga nimel Antoine Bourbon'i ja prints Condé õukonna juurde,kus

nad vangistati.Mõlemad anti kohtu alla ja Condé mõisteti surma.Viimase päästis kuninga ootamatu surm 1560.a. detsembris.Kuninga surmaga kaotasid Guise'id legaalse aluse tegutsemiseks.Uue kuninga Charles IX (eelmise vend) regendiks võis õiguse järgi olla Antoine Bourbon kui kuninga lähim täisealine meessugulane.Katarina di Medici aga oskas Bourbon'i sundida oma hooldajaõigustest loobuma,samal ajal aga püüdis vähendada ka Guise'ide ülisuurt mõju.

Õukonna teatud ringides püüti sisepoliitilist olukorda mõningal määral stabiliseerida. Mõõdukate (absolutistliku korra pooldajate) ehk "poliitikute" erakond eesotsas L'Hôpital'iga väitis,et riiklikud huvid peavad seisma kõrgemal usundilistest tülidest ja tuleb kokku kutsuda generaalstaadid sisepoliitilise olukorra normaliseerimiseks.* Selle partei tuumiku moodustas osa õukonna aadlist, "mantliaadel" ja ametnikkond,kes oli lähedalt seotud kuningaga ja keda see partei otseselt toetas.Religiooni küsimusis nad lähtusid kompromislikest seisukohtadest ja püüdsid veenda rahulikule kooseksisteerimisele katoliiklasi ja hugenotte. 1560.a. detsembris kutsuti Orléans'i kokku generaalstaadid. L'Hôpital oma avakõnes kutsus vaenutsevaid pooli üles ususallivusele.Generaalstaatide töö kulges viljatute vaidluste õhkkonnas ja esimesed läksid laiali saavutamata kokkulepet usu- ja finantsküsimustes.

Siserahu säilitamise seisukohalt avaldas valitsus 1562.a. ususallivuse edikti,mille järgi kalvinistid võisid koguneda usulisteks talitusteks,kuid väljaspoole linnu;neil oli keelatud koguda sõjaväge ja kokku kutsuda keelustatud koosolekuid.See edikt kutsus esile katoliiklaste meelepaha; rahul sellega polnud ka protestandid,kuna suur osa nende ko-

---

*Michel L'Hôpital (1507-1573) õppis Padua ülikoolis õigusteadust;oli samas mõni aeg õigusteaduse alal õppejõuks. 1535.a. alates on ta Prantsusmaal Pariisi parlamendis.Usundisõdade algusest peale on L'Hôpital nn. "poliitikute" partei juhiks.Suutmata oma põhimõtteid rakendada tolle aegse Prantsusmaa sisepoliitikas,on ta sunnitud eemal duma poliitilisest tegevusest.Üks kaasaja väljapaistvamaid latinistepoeete,keda nimetati isegi "teiseks Horatiuseks". (Vt. Бэаси, Рассуждение ... kommentaarid lk. 195.)

gudustest asus linnades,mitte maal.Leidsid aset üksikud kokkupõrked katoliiklaste ja protestantide vahel.Avalik sõda hugenottide ja protestantide vahel algas nn. "Vassy vere - saunaga." François Guise,kes ratsutas 1562.a. 1.märtsil väesalgaga läbi Vassy alevi, tungis kallale hugenottidele, kes pidasid reheall jumalateenistust.Hugenottide hulgas oli tapetuid 23, haavatuid umbes 100.Sellel sündmusel oli määratusuur mõju kogu Prantsusmaal.Arveteõiendamised kalvinistidega toimusid paljudes kohtades.Protestandid hakkasid rel - vastuma.Pariis aga tervitas Guise'i kui kangelast.Kalvinistide vastu võeti Pariisis tarvitusele karmid abinõud - vangistamised ja pagendamised."Vassy veresaun" viis avalikule sõjale kahe leeri vahel.

Võrdlemisi lühikesel ajavahemikul 1562.- 1594.a. peeti 10 sõda.Võitlevatest jõududest omas ülekaalu peaaegu kogu aja kuningas,kelle käsutuses olid suuremad ressursid.Prantsuse kodusõdade ajaloos võib eristada kolme perioodi:

1) "Vassy veresaunast" kuni Pärtliööni, a.1562-1572.
2) Pärtliööst kuni katoliikliku liiga loomiseni a.1572-1576.
3) Mainitud sündmustest kuni Henri IV Pariisi tulekuni a.1576 - 1594.

Igaühel neist perioodidest on omad iseärasused,millega tutvume vahetult sõdade käigu jälgimisel.

Usundisõdade esimesel ajajärgul (1562-1572) polnud võitlus eriti äge.Sel perioodil võitlesid kaks feodaalide kildkonda,kes tahtsid haarata oma võimusesse kuningat ja siis valitseda tema nimel.Guise'id esinevad siin formaalselt ku - ninga kaitsjaina.Võitlevate poolte väed on väikesed.Kuna XVI saj. on palgasõdurite ajastu,siis sõltus võitlevate poolte arvukus rahalistest ressurssidest; seoses palgasõdurlusega võtavad kodusõdadest Prantsusmaal osa väga mitmesugused rahvused.Kolme esimese sõja (1562-1563,1567-1568,1568-1570) sündmused arenesid võrdlemisi loiult.Katoliiklik erakond toetus esmajoones Pariisile ja tema programmiks oli - üks kuningas ja üks usk.Pärast kolmandat sõda,kus võideldi vahelduva õnnega,sõlmiti Saint-Germain'i "lepitamis-edikt",mis oli hugenottide saavutuste haritipuks.Protestantlikud jumalateenis-

tused olid lubatud kogu riigis.Protestandid võisid teenida selle järgi ka ametikohtadel.Nende kätte jäi neli kindlust: Montauban,Cognac,La Rochelle ja La Charité.Katariina di Medici pidas antud momendil kasulikumaks vähendada Guise'ide suurt mõju ja läheneda erakonnale,kes oli antud momendil tema arvates nõrgem.Sel eesmärgil kutsuti Coligny õukonda,kus viimane püüab omg plaane ellu rakendada.Ühes oma ettekandes kuningale püüab ta viimast veenda aktiivse välispoliitika vajalikkuses siserahu huvides.Prantsusmaa igipõliseks vaenlaseks nimetas ta Hispaaniat,keda tema arvates tuli lüüa Inglismaa kaasabil Madalmail,kusjuures Madalmaade rahvastik lülituks Prantsusmaa koosseisu.Coligny arendas veel plaane hugenottide asustamisest Ameerikasse ja pidas hädavajalikuks liidu uuendamist türklastega,et nendega ühiselt võidelda Hispaania vastu.Coligny' poliitiline programm taotles Madalmaade protestantide toetamist katoliikliku Hispaania vastu,katoliikluse purustamist mitte ainult Hispaanias,vaid ka Prantsusmaal.

Kuningas viivitas Coligny esitisele vastamisega.La Rochelle'i elanikud ei oodanud kuninga otsust,vaid hakkasid Hispaania laevu röövima.Inglismaa kaasabile polnud selles küsimuses loota,kuna esimene ei soovinud Prantsusmaa laialdumist Hispaania arvel.Coligny ei kaotanud aga lootust ja oli veendunud,et kuningas kuulutab Hispaaniale sõja.Sellises olukorras toimusid Navarra kuninga Henri ja kuninga õe Margareeta ammu ettevalmistatud pulmad.Ühed nägid nende abiellumises mõlemate erakondade lepitamist,teised,nende hulgas ka Katariina di Medici,vahendit õukonna juurde meelitada võimalikku troonipretendenti ja teda võtta valve alla.Pariisi sõitsid pulmadeks kokku hugenottidest aristokraadid,kes käitusid siin väljakutsuvalt. 1572.a. 18.augustil peeti pulmad ja 4 päeva hiljem sai Coligny haavata tundmatu poolt,kes osutus Guise'ide poolt palgatud mõrvariks.Katariina di Medici oli juba ammu ette kavatsenud Coligny mõrvamist,et jätta hugenottide erakonda ilma tema andekamast juhist.Kuna see plaan ei õnnestunud,otsustas Katariina di Medici ja temale lähedased

Itaalia avantüristid ja õukondlased järsu lõpparve teha hugenottidega. 24.augustil 1572.a. püha Bartholomäuse (Pärtli) nimepäeva eelööl kella 2 ja 4 vahel öösel hakati Saint-Germain'i kirikus lööma hädakella,millega ühinesid kõik Pariisi kirikud.Pariisi kaupmeeskonnale oli Guise'ide kavatsus teatavaks tehtud juba varem ja see võttis tarvitusele järgmised abinõud: ta teatas üritusest kõigile linnaosade ülemaile,kes linlaste tariväe abil märkis eelmisel õhtul hugenottide majad valgete ristidega.Pärtliöö tapmise organiseerimisest võtsid aktiivselt osa ka jesuiidi preestrid,need usufanaatikud,kes pidasid endi õiguseks hävitada iga teisitimõtlejat.Kui hakkasid helisema kirikute kellad, algas hugenottide metsik tapmine,keda tabati ehamikel juhtudel voodis.Esimeste hulgas tapeti Coligny,kelle laip seejärel visati aknast õue,kus fanaatilised katoliiklased rüvetasid Coligny surnukeha.Navarra kuningas Henri ja prints Condé pääsesid katoliku usku siirdumisega.Pärtliöö veresauna ohvriks langes ka tuntud humanist ja teadlane Pierre La Ramée.Veresaun kestis mitu päeva.Ei tapetud mitte ainult usundilistel motiividel,vaid valati verd ka isikliku viha ja tülikäsimuste kustutamiseks.Pariisis tapeti ainuüksi 24. augusti keskpäevani 2000 inimest; provintsides langes Pärtliöö veresauna ohvriks 6000-8000 inimest.[1]) Pariisis ei tapetud mitte ainult hugenotte-aadlikke,kes olid siia pulmadeks sõitnud,vaid ka pariislasi,keda kahtlustati hugenotluses. Tapmistega kaasnes riisumine.

Õukonna lootused hugenotte veresaunaga hirmutada ei õigustanud end.Lõuna-Prantsusmaa linnad olid esialgu tõe - poolest hirmutatud ja olid peaaegu nõustumas kuninga garnisonide sisenemisega,kuid aadli hulgas puhkes tõeline ülestõus.Viimane organiseeris väesalku ja õhutas linnu avalikule väljaastumisele.Oli alanud hugenottide sõdade teine periood. Seekord ei olnud liikumine enam suunatud selle,et haarata oma võimu alla kuningas ja tegutseda tema nimel,vaid ülestõusnud seadsid oma ülesandeks asendada vana dünastia uuega. Hugenotid,veendunud selles,et nad on riigis vähemuses,ei lootnud teostada omi nõudlusi üldriiklikus ulatuses ja

1) Лависс,Э. и Рамбо,А., Всеобщая история, том V, lk. 148

tahtsid seepärast luua Lõuna-Prantsusmaal oma riiklikku organisatsiooni.Sel perioodil tõusevad hugenottide seast esile nende poliitiliste taotluste põhjendajad,või nagu neid hakati nimetama - monarhomahhid - türannia vastu võitlejad,kes olid oma kliki esindajate tõelised ideoloogid.Usundisõjad ja neile eelnenud sotsiaal-majanduslik areng kasvatasid üles rühma publitsiste,monarhia vastu võitlejaid,kes õigustasid aristokraatia separatistlikke taotlusi Prantsusmaal.Mainitud küsimustega tutvume lähemalt töö edaspidises käigus.

Hugenottide sõdade teine ajajärk oli hugenottide riigi loomise ajaks Lõuna-Prantsusmaal,mis eksisteeris riigina riigis,kellel oli oma korraldus.Sel perioodil hugenotid kindlustasid end reas linnades.Pärast neljandat ja viiendat sõda La Rochelle'is ja Beaulieu's sõlmitud rahulepingud olid hugenottidele soodsad.Kunigas oli sunnitud nõustuma hugenottide kõigi nõudlustega ja tunnustama nende poliitilist organisatsiooni,mis oli tekkinud Lõuna-Prantsusmaal.Protestantidid said usuvabaduse igal pool peale Pariisi ja kuningakoja ala;neil oli õigus organiseerida oma osakondi kohtukodade juures; nad said lisaks veel 8 kindlust.Kuningas nõustus tunnustama roimaks Pärtliöö tapmist,tagastama hugenottidelt konfiskeeritud mõisad ja jalule seadma hukkunud hugenottide juhtide au. Hugenottide linnad La Rochelle ja Montauban muutusid tegelikult kaheks linnvabariigiks,mis valisid ise oma valitsuse. Hiljem ühinesid nad föderatsiooniks.Igal linnakogukonnal oli oma nõukogu,mille saadikud kuulusid protestantlikku konföderatsiooni generaalstaatide koosseisu.Aadel võimutses siin kodanluse üle,linnus linna üle.Provintside organisatsioon näitas,et feodaalne partikularism oli saavutnud ülekaalu. Languedoc jaotati kaheks kubermanguks,mille haldureiks said kohalikud parunid,kes valitsesid koos neid kontrolliva nõukoguga.Hugenottide poliitilise organisatsiooni loomine võimaldas neil paremini organiseerida sõjaväge ja seda varustada relvadega.Nii tekkis Prantsusmaal endas föderatiivne vabarikk, kus ülekaalus olid aadel ja aristokraatia. 1575.a. Nîmes'i kongressil vormistati lõplikult see organisatsioon.

Charles IX suri 1574.a. maid ja troon läks tema venna Henri III kätte.Väiklane,enesearmastaja ja kergemeelne Henri III viis kuningavõimu ja dünastia prestiiži lõplikule langusele.Rahulolematus kuningavõimuga kasvas.Aktiviseerus Guise'ide katoliiklik klikk,mis avalikult hakkas siirduma dünastiavastase võitluse teele.Oli selge,et Henri III järgi troon siirduks Navarra kuningale Henri'le.See oleks kujunenud aga Guise'ide plaanile krahhiks ning nad hakkavad hugenottide eeskujul moodustama oma organisatsiooni.Nii loodi 1576.a. katoliiklik liiga.Nagu protestantide organisatsioon,nii hõlmas ka Guise'ide poolt juhitav katoliiklik liiga elanikkonna mitmesuguseid sotsiaalseid kihte,kusjuures juhtivaks oli feodaal-aristokraatlik klikk.Vähehaaval ühinesid laialipillatud katoliiklikud organisatsioonid; kuulumine liigasse tehti kohustuslikuks kõigile katoliiklastele.Liiga programm oli üsna lähedane hugenottide omale - see oli tegelikult feodaal-aristokraatliku oligarhia taotlemine.Liigas oli inimesi,kes olid meelestatud nii reaktsiooni kui ka aristokraatia vastu. Nad mõistsid peagi,et aristokraatlikud liiga juhid on sarnased Lõuna-Prantsusmaa hugenottidega.Niivõrd kui liiga oli suunatud protestantide kui föderalistide vastu,oli alam-aadel ja kodanlus valmis koonduma tema lippude alla,kuid liiga enda aadellik-föderalistlikke taotlusi nad ei toetanud.Lahk - helid liigas endas nõrgendasid teda.Seda oskas ära kasutada Henri III; toetudes alamaadlile ja linnadele kuulutas ta enda liiga juhiks,mida hakati nüüd nimetama kuninga liigaks. Katoliikliku liiga organisaatorid,Guise'id,jatkavad oma tegevust Pariisis,tehes siin demagoogilist agitatsiooni enda kasuks.

1585.a. suri Henri III vend, Alençon'i hertsog.Kuna Henri III oli lastetu,muutuski Guise'ide poolt kardetud Navarra kuningas Henri,hugenottide liider,troonipärijaks. Guise'ide klikk aktiviseerib seetõttu oma tegevust.Nende initsiatiivil luuakse Pariisi liiga,mis kujuneb kuningavastase opositsiooni keskuseks Põhja-Prantsusmaal.Pariisi liigasse kuulusid väga mitmesugused sotsiaalsed kihid.Pariisi,

Prantsusmaa pealinna oli koondunud arvukalt feodaalset aristokraatiat,aadlikest koosnevat privilegeeritud sõjaväeosi ja õukonna aadlit.Siin asus ka vanim Prantsuse ülikool - Sorbonne,mis oli katoliikliku fanatismi ja vaimupimeduse toeks. Kõik need sotsiaalsed vahekihid elatusid rahvamassidelt väljapressitavatest maksudest ja lõid Pariisis kergemeelselt läbi tohutuid summasid.Viimased summad läksid suurelt osalt Pariisi käsitööliste ja kaupmeeste taskuisse,keda ühendas keskaegne tsunftide ja gildide organisatsioon.Kõigi nendega liitus plebeiline kiht,mis "... koosnes vaesunud kodanikest ja linnaelanike hulkadest,kes olid ilma kodanikuõigusteta; käsitöösellidest,päevatöölistest ja kaltsakproletariaadi arvurikkaist algetest...".[1]) Selle elementidesegu seisukohad olid väga ebakindlad ja sageli kaldumas sinnapoole,kust talle paremini maksti.See mass oligi baasiks,millele toetus Guise'ide partei,Pariisi liiga.

Kuid oli ka teine Pariis,kümnete tuhandete ekspluateeritavate Pariis.Elades pealinnas nägid nad viimaste Valois'de režiimi kogu alatust ja kõlbmatust ning mingil juhul polnud valmis toetama neid kuningaid-degenerante.Nad olid meelestatud täiesti absolutismivastaselt,aga ka föderalistide vastaselt.Valois' dünastiaga rahulolematutega liitus ka ametnikkond ja osa Pariisi kodanlusest,kes oli nördinud kuninga väljapressimistest.Kõiki neid elanikkonna kihte asusid Guise'id ära kasutama feodaal-aristokraatia huvides.

Pariisi liiga alustas oma tegevust salajaste nõupidamistega ja erilise komitee loomisega,mis pidi valvama kuninga käitumist.Kõrgeim võim kuulus "kuueteistkümne mehe komiteele" linnaosade arvu järgi,milleks linn oli jaotatud.Sõjalise organisatsiooni poolest jagati linn viieks ringkonnaks,mille eesotsas seisis kolonel ja neli kaptenit.Liiga organiseerimisel ja koondamisel etendasid suurt osa alamvaimulikud. "Kuueteistkpmne komitee" ostis kokku relvi ja värbas rahvastiku alamkihtide (madruste,lihunikkude,väikekaupmeeste) hulgast linna tariväge.Liiga astus kontakti ka teiste linnadega,

---

1) Энгельс,Ф., Крестьянская война в Германии, lk. 28

kutsudes neid üles looma samasuguseid organisatsioone; abipalvega pöörduti ka Hispaania kuninga ja paavsti poole.

Kuningas otsustas liiga purustada ja hakkas koondama sõjalisi jõude. 12. ja 13.mail 1588.a. hakati Pariisi tänavaile ehitama barrikaade ("barrikaadide päev"). 13.mail olid kuninga käsutusse jäänud ainult palgasõdurid ja ta pages Pariisist.Pariisis võimutses Guise,kes "... rajas Pariisis "fanaatilise" vabariigi; hõivas Bastille'i ja arsenali jne. Kõik ametikohad anti Guise'ide perekonna soosikutele,kes s e l l e s t m o m e n d i s t p e a l e k a v õ i m u t s e s i d k u n i 1 5 9 4 - n i P a r i i s i s."[1] Nii näeme,et nii katoliiklik kui ka hugenotlik aristokraatia oli ühesuguse innuga teostamas feodaalse killustatuse taastamise programmi.Tegelikult sattusid Guise'id mõneks ajaks Pariisi tekkiva väikekodanluse kõige energilisemate esindajate mõju alla,kes 18.mail asusid raekojas munitsipaliteedi valimisele.Kõikjal said võimule tsehhide meistrid ja väikeametnikud.Kodanlus ja kõrgem ametnikkond olid sellisest teguviisist hirmutatud.Liikumise eestvedajad lubasid demagoogiliselt taastada XIII saj. Põhja-Prantsusmaa kommuunide igivana korda.

Kui kuningale,kes asus väljaspool Pariisi,sai teatavaks,et kardinal Guise olevat joonud oma venna, "Prantsuse kuninga" terviseks,Henri III kannatus lõppes.22.detsembri õhtul andis ta oma õukonna aadlikele käsu,Guise'i tappa. Hertsog Guise kutsuti järgmise päeva hommikul kuninga juurde,kus ta tapeti pistoda abil.Päev hiljem tabas sama saatus ka tema venda.

Need sündmused kutsusid Pariisis esile määratu pahameeletormi.Guise'i matused kujunesid hiigelsuureks demonstratsiooniks,millest võttis osa üle saja tuhande inimese. Demonstrandid kustutasid märguande peale oma küünlad ja karjusid,et nii kustutatakse ka Valois' küünal.Sorbonne avaldas dekreedi,mis vabastas kõik vandest kuningale.Rikkaid kodanlasi,keda kahtlustati rojalismis,suleti Bastille'sse

---

1) Маркс,К., Хронологические выписки, lk. 24.

ja nõuti neilt väljaostu summa tasumist.

Pariisi eeskujule järgnesid ka teised linnad.Liiga muutus dünastiavastase liikumise keskuseks.Prantsusmaal hakkasid tekkima linn-vabariigid.Kuninga väed said ligistide käest lüüa.Lõunast lähenes Navarra kuningas Henri Bourbon suure sõjaväega.Henri III ei jäänud muud üle,kui anda end Navarra kuninga Henri kaitse alla.14.aprillil 1589.a. Henri III sõlmis Henri Bourbon'iga kokkuleppe ja 30.aprillil suundusid mõlemad kuningad oma vägedega Pariisi poole. Henri III igatses kätte maksta "barrikaadide päeva" ja kõigi alanduste eest,mis talle Pariisi poolt oli osaks saanud. Pariisis liikusid pahaendelised kuuldused uuest Pärtliöost, seekord katoliiklaste vastu.Ligistide juhid vangistasid pantvangidena 300 nimekat kodanlast.Esimesel augustil ühel dominiiklasest mungal õnnestus pääseda aga kuninga laagrisse ja tappa Henri III pistodaga.

Pärast Henri III surma muutus Henri Bourbon loomulikuks õigusjärglaseks Prantsuse troonile.Kuna ta oli hugenott, siis liigasse organiseerunud katoliiklased ja Pariisi kodanlus ei tahtnud teda kuningaks tunnustada.Rahvamasside antifeodaalse liikumise tõus linnas ja maal muutis aga tunduvalt XVI saj. viimasel aastakümnel klassijõudude paigutust Prantsusmaal,mis kujunes soodsaks kuningale.See liikumine soodustas feodaal-aristokraatlikku opositsiooni lüüasaamist ja aitas objektiivselt kaasa kodusõdade lõppemisele,mis oma riisumiste ja laastamistega olid töötavatele massidele kibedaks vitsaks.Kodusõda tõi kaasa majandusliku languse ja nälja.XVI saj. viimasel aastakümnel üldisest absolutismivastasest võitlusest eraldub teravalt töötavate kihtide sotsiaalne võitlus. 1586.a. tõusid üles Alam-Normandia talupojad; seejärel Bretagne'i talupojad.Mõlemad ülestõusud olid suunatud aadli kui terviklikku klassi vastu,vaatamata sellele,kas olid viimased hugenotid või katoliiklased.

Suurimaks talurahvaliikumiseks kujunes croquant'ide ülestõus a.1592-1598, mis haaras Edela-Prantsusmaa provintsid Poitou,Saintogne'i,Limousin'i,Marche'i ja Perigord'i

provintsid,millised olid tegelikult Prantsusmaa viljaaidaks. Usundisõdade ajal raskenenud riiklikud kohustused ja maksud suruti erilise hoolega just nendele provintsidele.Croquant'ide esimene väljaastumine toimus 1592.a. jaanuaris,kuigi croquantide nimetus ilmub veidi hiljem.[1]) Mainitud termin kujunes ülestõusude loosungist "aux croquants" (närijate kallale!),kelleks olid maksukogujad,aadlikud ja sõdurid.Küllaltki põhjendatud on arvamine,et ülestõusnute nimetus tulenes Marche'is asuvast kohanimest,kus ülestõus tegelikult algas esimesena. 1592.a. märtsis levis ülestõus Pürenee jalamil asuvail Bigorre'i ja Cominges'i krahvkonnis.Seekord saadeti ülestõusnute vastu välja sõjaväeosa ,kelle tegevus talupoegade vastu näib olevat edukas.Kuid talurahvaliikumine Edela-Prantsusmaal ei vaibu,vaid ähvardab puhkeda 1593.a. tõeliseks talurahvasõjaks.Talupoegade ülestõus omandab 1594.a. suurema organiseerituse.Need,kes ei taha ülestõusust osa võtta vabatahtlikult või kes püüavad ühist üritust reeta,nende hooned pannakse põlema,mets raiutakse maha jms. 27.märtsil 1594.a. toimub ülestõusu juhtide nõupidamine,kus organiseeritakse ülestõusnute armeestaap.Talupoegade armee koondas endasse esialgu umbes 8000 inimest.Aastail 1592-1594 croquant'ide liikumisele oli iseloomulik teatud ebakindlus,hirm valitsuse vastutegevuse ees ja püüe saavutada teatud kompromissi oma olukorra kergendamiseks.[2]) Ülestõusnute hulgas oli levimud arvamine "heast" ja "armulisest" kuningast.Kui aga Henri IV oli need lootused purustamud ,hakkas ülestõusuliikumine 1594.aasta suvel uuesti aktiviseeruma; sagenevad kallaletungid valitsuse sõjaväeüksustele,maksukogujatele ja senjööride losside põletamised.Kuningas nägi,et croquant'ide ülestõus võib kujuneda tõsiseks raskuste tekitajaks feodaalabsolutistlikule riigile ja asus energilisemalt talupoegade liikumist maha suruma.Valitsuse vägedel õnnestus summutada ülestõus Limousin'is ja Saintogne'is.Kuid Perigord'is osutas 40 000-meheline talupoegade sõjavägi niivõrd energilist vas-

---

1) Лесохина,Э.И.,Движение кроканов (1592-1598гг.), lk.203 jj-d.
2) Samas, lk. 211 jj-d.

tupanu,et valitsus otsustas nendega sõlmida kokkuleppe ja kinkis neile maksuvõla otseste maksude osas.Esineb viiteid, et veel 1598.a. on mõningaid avalikke väljaastumisi,mis seostuvad croquant'ide üldise liikumisega.[1])Kui XVI saj. Prantsusmaa ülestõusuliikumise eesmärkidest ja perioodi - dest teha lühike kokkuvõte (kuid seejuures silmas pidades asjaolu,et see liikumine polnud pidev,vaid toimus teatud vaheaegadega),siis oleks pilt järgmine: esimene periood "20-40-ndatel aastatel,mida iseloomustavad üldiselt sotsiaal-majanduslikud nõudmised refotmatsiooni enam või vähem aktiivsel toetusel; teine - 70 - 80-ndatel aastatel, kui rahvaliikumised,oamdes oma majandusliku ja poliitilise programmi,kannavad oma lootused üle katoliiklikule liigale ja kuulutavad enda pooldajaiks; kolmas - 90 -ndatel aastatel."[2]) Teatvasti oli viimatimainitud perioodil väljapaistvamaks ülestõusuks croquant'ide ülestõus; sel perioodil on hajunud ülestõusuliikumiselt religiooni varjund - talupojad võitlevad feodaalide senjöriaalse surve ja maksuraskuste vastu - see on klassivõitlus ilma usulise maskita.

Talurahvaliikumisel oli kodusõdade lõpetamisel riigis objektiivselt võetuna positiivne tähendus.Väikeaadel, kes oli usundisõdade vältel kas hoidunud hugenottide või katoliiklaste poole,hakkas hirmu tundma talupoegade ülestõusude ees ja oli huvitatud sellise võimu toetamisest riigis,kes oleks suutnud sisemaal korra jalule seada.Sama poliitiline kallak tuli ilmsiks ka "mantliaadli" ja linna patritsiaadi juures,kes ajutiselt olid hoidunud liiga poole.Nüüd need ühiskondlikud grupid moodustasid liigas nn. "poliitikute" partei,kes nõudsid Henri IV-ga leppimist,kelles nad nägid korra jaluleseadjat riigis. Rojalistlikke meeleolusid tugevdas ka veel Hispaania interventsiooni oht.Aadel,väljapaistvad kodanlased ja "mantliaadel" olid valmis Henri IV kuningaks tunnustama tingimusel,et viimane siirduks katoliku usku.Võitlus Pariisis endas puhastas tee Henri IV-le.1593.a. juulis siirdus

---

1) Vt. Лесохина Э.И., Движение кроканов (1592 - 1598), lk. 222 jj.

2) Першнев, Б.Ф., Народные восстания во Франции перед Фрондой (1623 - 1648), lk. 35.

ta katoliku usku ja 1594.a. krooniti ta Prantsuse kuningaks. Äsjakroonitud kuningas,kes oli näinud kõiki kodusõja viletsusi,püüdis targa ja ettevaatliku poliitikuna ning inimesena, kes oli ükskõikne usuküsimustes,rahuldada oma endisi liitlasi - hugenotte. Pensionide ja kingete abil katoliiklikule ülikkonnale suutis ta võita viimaste poolehoiu, 1598.a. aprillis kehtestati Nantes'i edikt,mis reguleeris usuküsimusi Prantsusmaal.Katoliku usk tunnistati valitsevaks usundiks Prantsusmaal ja katoliku jumalateenistused olid lubatud kõikjal.Katoliku vaimulikkonnale tagastati nende endised õigused ja varandused.Katoliikluse kõrval tunnustas edikt nn. "reformeeritud"usku, s.t. kalvinismi,millise usu tavandeid võis pidada igas suurniku ja alamaadli linnuses.Protestantlikud jumalateenistused keelustati Pariisis ja reas teistes linnades,kuid neid lubati pidada linnade aguleis.Protestantidele anti võimalus kasutada kõiki õigusi ja asuda riiklikele ametikohtadele võrdselt katoliiklastega.Hugenottidele, kes moodustasid samaaegselt poliitilise erakonna,anti rida v vabadusi,mis olid vastuolus tsentraliseeritud riigi olemusega.Neil oli õigus kokku kutsuda generaalstaatide eeskujul organiseeritud poliitilisi koosolekuid,pidada õukonnas suhtlemiseks kuningaga oma esindajaid; edikti täitmise tagatiseks anti neile isegi mõned kindlused,milledest tähtsamad olid La Rochelle,Saumur, ja Montauban.Kõik see tähendas,et hugenotte tunnustati n.ö. sõdiva poolena,kellele tehti tähtsaid poliitilisi järeleandmisi.Liiga jäänuste poolt võeti see edikt vastu ebasõbralikult ja kuningal õnnestus vaevu veenda katoliiklikku erakonda selle edikti kasulikkuses kodurahu seisukohalt.Andes hugenottidele sellised vabadused, oli kuningas veendunud,et viimaste poliitilise opositsiooni lõpp ei ole väga kaugel.See seisukoht õigustas täiesti end juba XVI sajandi viimase aastakümne alguses,siis,kui maal oli levinud talurahvaliikumise laine,muutusid poliitilised hugenotid üha rojalistlikumaks.

Pärast kestvat kodusõdade ajajärku Henri IV valitsemisega algas absolutismi täielik õitseng,arengu etapp,mida rahvuslik ajaloolane Augustin Thierry märgistab kui perioodi,

kus "... Gallia avarustel oli ainult üks kuningas ja ametnikud,kes sõltusid tema tahtest."[1]) See oli feodaalse ühikriigi kujunemise paratamatus.Objektiivselt võttes oli see positiivne nähtus ning tähistas kõigi nende ühiskondlike kihtide võitu,kes olid seotud absolutismiga.Absolutism oli vajalik aadlile,kaitstes viimast talupoegade vastu; absolutism oli vajalik kujunevale kodanlusele,kes olid veel liiga nõrk selleks,et pretendeerida võimu haaramisele ja pidi otsima kuninga juures kaitset vägivallatsejate aristokraatide vastu.Nende sotsiaalsete kihtide huvide baasil arenevad ka uued riigiteooriad,mis seavad riigi huvid kõrgemale religioonist.XVI saj. teisel poolel neid ideid arendab oma töödes väljapaistev jurist ja ajaloolane Jean Bodin.Usundisõdade tormis sünnivad ka feodaalaristokraatia poliitilised õpetused,mis kaitsevad eelpoolkäsitletud sotsiaalsete kihtide partikularistlikke huve.Viimaste eelkäijaks peetakse teatud mõttes Étienne de la Boetie'd,kõige progressiivsemat ja väljapaistvamat publitsisti XVI saj. keskel,kes võitles mõttetu vägivalla vastu ja püüdis leida tee õiglase valitsemisviisi juurde.Tema poolt kirjutatud töö avaldamisele võlgneme tänu ta sõbrale,väljapaistvale kaasaja ühiskondlikule mõtlejale, Michel Montaigne'ile.Sellele silmapaistvale humanistile ja skeptilisele filosoofile avaldas la Boetie teatud ideelist mõju,mis Montaigne'is hiljem veelgi süvenes.

XVI saj. Prantsusmaa olukorra käsitlusest on seni kõrvale jäänud ideoloogilised küsimused,mille juurde siirdume järgnevas peatükis.

---

1) Тьерри,О., Избранные сочинения,lk. 215.

II

Poliitilised õpetused feodaal-absolutistliku korra ümber käiva võitluse kajastajana.

XVI sajandi murrangud majanduslikus ja poliitilises olukorras intensiivistasid ka võitlust ideoloogilisel rindel.Nagu teame,renessansi-aegne kultuur on meelestatud üldiselt feodalismi ja kiriku vastaselt; samal ajal aga peegelduvad selles kõik üleminekuepohhi vastuolud; võitlus vana ja uue vahel on käimas täie ägedusega.Renessansi-aegne teadus,kunst ja filosoofia sisaldavad endas kõige teravamaid vastuolusid.[1]) XVI sajandi sotsiaal-majanduslikele suhetele,tootmissuhetele rajanevad ka vastavad sotsiaal-poliitilised õpetused.Aktiviseerub võitlus demokraatlike vabaduste eest,aktiviseerub aga ka feodaalse reaktsiooni leer;kõik see annab tunnistust sellest,et feodaal-absolutistlik kuningavõim on sattunud kriisi olukorda.Eelpool käsitletud sotsiaal-majanduslik ja poliitiline võitlus,mis leidis väljenduse usundisõdades,kajastus ka ideoloogilisel rindel.Keskseks küsimuseks kujuhes siin riigi küsimus.Teatavasti uued, kujunevad klassid,uute tootmissuhete seadus,taotlevad üsna pea ka riigivõimust osavõtmist.Selle ümber käib äge ja raevukas võitlus,mis ideoloogias kajastub terve rea probleemide ülestõstmisega.Keskseteks küsimusteks on: südametunnistuse vabadus,türanni hävitamine,ühiskondlik leping,loodusõigus ja rahva suveräniteet.Türanni hävitamise idee muutus kõige aktuaalsemaks XVI saj. teisel poolel,kodusõdade

---

1) История философии,том II,1к.20.

ajal.Teooria rahva õigusest kukutada ja tappa valitsejaid, türanne,ei olnud keskajal tühjad sõnad,sageli viidi see ka ellu.Meenutagem käsiteldaval perioodil kas või dominiiklasest munka Jacques Clément'i,kes tappis Henri III ja keda monarhomahhid ülistasid kui ennastsalgavuse ja sangarlikkuse eeskuju. Teatavasti küsimus rahva suveräniteedist , türanni tapmisest jt.,millised lõplikult formuleeriti alles XVI sajandil,tekkisid varakult,kuid ei arenenud siis edasi.Sobiva arengu pinna andis neile renessanss.[1]) Prantsusmaa XVI sajandi majanduse ja tootmissuhete areng kutsusid esile muudatused ka pealisehituses.

Poliitiliste õpetuste juured olid veel kaugel keskajas,selle religioosses vormis.Küsimus rahva allumisest valitsejale oli tihedas seoses usulise vabadusega.On selge,et sellises olukorras "...kõik revolutsioonilised,ühiskondlikud ja poliitilised doktriinid pidid olema samal ajal eeskätt teoloogilised ketserlused."[2]) Sotsiaal-poliitilised õpetused Prantsusmaal XVI sajandil esinevad samuti suurelt osalt teoloogilises vormis.Kõiki tolleaegseid poliitilisi õpetusi läbib põhimõte - rahva õigused on võõrandamatud, tema suveräniteet vaieldamatu.Iseküsimus on muidugi see, k e d a nimelt r a h v a all mõisteti.Iga klass,iga rühmitus kasutas seda terminit tavaliselt piiratud ja egoistlikus tähenduses.Usundisõdade ja hugenottide liikumise komplitseeritus tingis sageli ka ajaloolaste diametraalselt vastupidised hinnangud XVI saj. teise poole Prantsuse ajaloo suhtes.*

---

1) Филатов,В., Политические теории ..., lk. 204 jj.
2) Энгельс,Ф., Крестьянская война в Германии, lk. 34.

*Nii näiteks radikaalse kodanluse ridadest pärinev Prantsuse ajaloolane Michelet,kes kirjutas oma kuulsat Prantsuse ajalugu 1848.a. revolutsiooni tormide lävel,nägi hugenottides ja reformatsioonis kristlusele järgnevat teist astet inimkonna liikumises vabaduse poole.Radikaalne kodanlus oli valmis käsitlema kogu ajalugu selle väärtuse lakkamatu suurenemise seisukohalt,mille tema eelkäija,XVIII saj. revolutsiooniline kodanlus kuulutas inimese ja kodaniku võõrandamatuks pärandiks ja looduspäraseks õiguseks, - nimelt vabaduse kasvamise seisukohalt.

Prantsusmaal XVI sajandi feodaal-absolutistliku korra kriisi tingimustes,siis kui käis võitlus kuningavõimu vastu, või nagu kaasajal seda nimetati - võitlus türannia vastu - kerkis üles õpetus loodusõiguse ~~idee~~.Eriti põhjendasid omi taotlusi sellega monarhomahhid kui feodaalse reaktsiooni ideoloogid. Loodusõiguse teooria,kodanluse-eelne ja mõnede kodanluse poliitiliste õpetuste loojate arusaamine õigusest,mis tekkivat mõistusest,inimese loomusest ja eksisteerivat sõltumata riigist.Sageli kui ideaalne, "õiglane õigus" on see vastuolus antud riigis tegelikult kehtiva õigusega.Loodusõiguse idee eksisteeris juba antiikajal sofistide Sokratese, Aristotelese,stoikute ja Rooma juristide juures.Sel ajal see õigustas orjapidamiskorda;feodalismi perioodil,kui kõigis vaimse maailma sfäärides valitses teoloogia,loodusõiguse idee omandas religioosse kuju ja õigustas ideoloogiliselt pärisorjust ja feodaalset monarhiat.Perioodil,mil kodanlus võitles võimu eest (XVII-XVIII saj.),loodusõiguse teooria kujunes kodanluse ideoloogiliseks relvaks,mis oli suunatud feodaalse korra ja feodaal-absolutistliku monarhia vastu. Loodusõiguse teooria pooldajad väitsid,et feodaal-absolutistlik kord on vastuolus loodusõigusega,on kokkusobimatu looduse ja mõistuse nõuetega.Ignoreerides inimühiskonna ajaloolist arengut,aga samuti inimeste sotsiaalseid erinevusi,mis tulenevad nende klassiolemusest,selle teooria pooldajad lähtusid inimese abstraktsest "loomusest".Nad vaatlesid idealistlikult riiki ja õigust kui mingite püsivate omaduste produkti,mis muutumatult on omased igale inimesele,sõltumata nende klassikuuluvusest ja ühiskonna arengu tasemest. Nende abstraktsete,ebaajalooliste seisukohtade abil püüti kujutada riiki kui organisatsiooni,mis on tekkinud kõigi

---

Michelet'le olid hugenottide liikumise kangelased kuulsad vabaduse kaitsjad,kes ulatasid üle sajandite ahela käe XVIII saj. kodanliku revolutsiooni juhtidele.Michelet' ajalooliste sündmuste käsitlus oli kodanlikult piiratud.

huvides ja mis teenib kõigi huve.Loodusõiguse teooria pooldajate arvates inimesed "astudes riiki", säilitavad oma loomulikud õigused,millised on sõltumatud riigist ja milliseid riigivõim peab tunnustama.See teooria on kaugel ajaloolisest tõepärasusest,mis näitab,et "...riik kui eriline inimeste sundimise aparaat tekkis ainult seal ja siis,kus ja millal tekkis ühiskonna jagunemine klassideks - tähendab,jagunemine niisugusteks inimgruppideks,kelledest ühed võivad alati omastada teiste töövaeva, kus üks ekspluateerib teist."1)

XVI sajandil Prantsusmaal kasutas loodusõiguse teooriat enda huvides absolutistliku kuningavõimuga rahulolematu feodaalne aristokraatia,kelle vabaduse ja võrdsuse nõudlus tähendas vabadust taastada feodaalset killustumist.

Loodusõiguse teooria lahutamatuks koostisosaks on lepinguteooria,mida feodaalse reaktsiooni ideoloogid kasutasid kõige efektiivsema relvana feodaal-absolutistliku kuningavõimu vastu.Lepinguteooria järgi riik tekib ühiskondliku lepingu tulemusena,mis sõlmitakse inimeste endi poolt, kes olid riigieelses "loomulikus" seisundis.See teooria vaatleb riiki kui inimeste teadliku tegevuse produkti,kes püüdlesid välja "loomulikust" seisukorrast oma olemasolu ebakindluse tagajärjel,kes lõid organisatsiooni,mis on loodud ühtlaselt kõigi ja igaühe huvides.Selle teooria pooldajad vaatlevad inimest väljaspool ühiskondlikku keskkonda seisvana,väljaspool tema kuuluvust ühte või teise klassi, lähtuvad isoleeritud inimese kujutlusest,kes ei ole seotud ühiskonnaga.Selline isoleeritud inimene on idealistlikele poliitikutele ja ökonomistidele (feodaalne ja kodanlik ideoloogia on aga suuremalt osalt idealistlik) lähtepunktiks nende abstraktsete teooriate rajamisel riigi tekkimise kohta.Feodalismi lagunemise perioodil ja siis,kui kodanlus võitles võimu eest,see teooria etendas progressiivset osa,olles suunatud riigi tekkimise teoloogiliste õpetuste vastu.Kuid idealistliku lepinguteooria põhilised seisukohad võtsid omaks kapitali esialgse akumulatsiooni perioodil ka feodaalse aristokraatia reaktsioonilise ideoloogia esindajad,kelle juures teoloogilised seisukohad polnud kaotanud oma maksvust.

---

1) Lenin,V.I.,Riigist,lk.7 jj.

Prantsusmaal XVI saj. viljelesid lepinguteooriat omamoodi monarhomahhid,kes sellesse valasid omad feodaalse killustatuse nõuded; monarhomahhide õpetuse käsitlemise juurde asume hiljem.

Feodaalse reaktsiooni ideoloogiale võib XVI saj.Prantsusmaal vastandada kaks suunda: Bodin'i ja la Boetie' poliitiliste õpetuste suunad.Bodin, feodaal-absolutistliku korra riigiteoreetik ja majandusteadlane,kaitses XVI saj. kui ülemineku perioodi feodaal-absolutistliku kuningavõimu huve,milline antud perioodil etendab progressiivset osa,ja kaasaja objektiivsete ajalooliste tingimuste seisukohalt on ka Bodin'i õpetus progressiivne.La Boetie kui kaasaja kõige progressiivsem publitsist nõudis aga demokraatlikke vabadusi varase kodanluse seisukohalt kõige laiematele rahvahulkadele võrreldes monarhomahhide ja Bodin'iga,milline nõudlus oli üks progressiivsemaid kaasajal.Kuna la Boetie'd peetakse teatud määral monarhomahhide eelkäijaks (viimased kasutasid la Boetie' tööd moonutatud kujul),siis järgnevas käsitluses lähemegi la Boetie' juurde.

1. É t i e n n e d e l a B o e t i e .

Prantsuse XVI saj. poliitiliste pamflettide autorite hulgas on É. de la Boetie' elu ja tegevus jäänud vähe valgustatuks.Osalt on see tingitud mainitud autori vähesest kirjanduslikust pärandist,mis paratamatult jäi varju sama sajandi kirjandus-publitsistliku toodangu suuremate viljelejate kõrval.Teisest küljest oli la Boetie' varjujäämise põhjuseks kaasajal ka asjaolu , et XVI saj. lõpul,absolutismi õitsenguperioodi algul,ühiskondliku mõtte arengus hõivasid silmapaistva koha publitsistid-monarhistid,kes püüdsid varju jätta iga radikaalse mõtteavalduse,mis oli suunatud absolutistliku monarhia vastu.

Étienne de la Boetie sündis 1.novembril 1530.a.Guyenne'i provintsis Sarlat' linnakeses,kus ta isa Antoine de la Boetie kuulus provintsi haldusala ametnike hulka.[1] Isa poolt la Boetie'd põlvnesid kaupmeeste hulgast,kes rikastusid ja tõusid esile ametikohtade ostmisega riigilt.Siit tulenevad Étienne de la Boetie' tihedad sidemed "mantliaadliga".Ka ema poolt pärines Étienne de la Boetie

1) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 60 jj-d, vt.ka Радциг,Н.И., Этьенн де Лабоэси..., lk. 325 jj-d.

"mantliaadli" hulgast, nimelt kohaliku parlamendi bürokraatia hulgast. Jäänud varakult orvuks, noore Étienne'i kasvatas üles ta onu, haritud vaimulik Étienne de la Boetie, kes asendas oma vennapojale isa ja hoolitses igati selle eest, et nooruk saaks hea hariduse. Kasvanud üles ja omandanud hariduse renessansi-perioodil võrsus noorest la Boetie'st ka tüüpiline oma ajastu esindaja kõigi sellele ajastule iseloomulike joontega. Juba lapsepõlves äratas Étienne'i huvi antiikkultuuri vastu Sarlat' piiskopp Gaddi, rahvuselt itaallane. Erakordselt andekas, tutvus la Boetie kiiresti kogu antiikkirjandusega ning teda mainitakse peatselt silmapaistvate hellenistide ja filoloogide hulgas. Oma haridusteed jätkas noor la Boetie Orleans'i ülikooli õigusteaduskonnas. See langes kokku ajajärguga, kus kapitalistlike suhete tekkimise ja feodaal-absolutistliku korra kriisi tingimustes kõikide teaduste õpetamine hakkas vallanduma iganenud skolastilistest meetoditest; sama kehtis ka õigusteaduse kohta. Järk-järgult muutub arvukamaks juristide pere, kes ei kuulu enam vaimulikku seisusse. "Need uued õigusteadlased ... oma olemuselt kuulusid linlaste seisusse; ja vastavalt sellele ka see õigus, mida nad ise õppisid, mida nad teistele õpetasid ja mille nad omaks võtsid, oma iseloomult oli otsustaval määral antifeodaalne ja teatud suhetes kodanlik."[1] Selliste õigusteadlaste ja õiguse õhkkonnas alustas È. de la Boetie oma stuudiumi Orleans'i ülikoolis, mis tol ajal oli humanismi juhtivaks keskuseks Prantsusmaal. Orleans'i ülikoolis töötas tol ajal rida silmapaistvaid õpetlasi-õppejõude.[2] È. de la Boetie'le üliõpilasaastail avaldas eriti suurt mõju Anne du Bourg oma printsipiaalsusega ja kriitilise mõistusega; viimane läks hiljem kaasa reformatsiooniga ja astus tuliselt välja protestantide pagendamise vastu. Antiikkultuuri ja -kirjanduse harrastamine oli laialdaselt levinud Orleans'i ülikooli üliõpilaste hulgas. See oli õhkkond, mis täidetud antiikajast, kritiseeris kaasaega viimase abil. Et antiikkultuuri harrastamine polnud eraldi-

---

1) Энгельс, Ф., О разложении феодализма..., lk. 159.
2) Коган-Бернштейн, Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 62.

seisev kaasajast võib otsustada E. de la Boetie' vihje põhjal teatavale rühmale inimestest, kes "meenutavad möödunut ainult selleks, et selle järgi otsustada tuleviku üle ja mõõta selle abil kaasaega."[1]

Lõpetanud Orleans'i ülikooli tsiviilõiguse alal, É. de la Boetie asus tööle Bordeaux' parlamendi nõuniku kohale(milline amet oli tal ostetud).[2] Kuna alla 25-aasta vanuse ei võinud kandideerida mainitud kohale (È. de la Boetie oli alles 23-aastane), siis nõutati la Boetie kohta kuninga eriluba. Mais 1554.a. la Boetie andis ametivande ja ta kinnitati parlamendi nõuniku kohale. Oma põhjalike juriidiliste teadmiste, + energia, kohusetunde ja ettevõtlikkuse tõttu teenistuses, pälvis la Boetie teenitult oma kaastöötajate austuse ja lugupidamise. Talle anti lahendada küllaltki keerukaid ja vastutavaid ülesandeid. 1560.a. lõpul la Boetie volitati kuninga juurde parlamendi liikmete töötasu asjus (viimase väljamaksmine levis alati ebaloomulikult kaua ja parlamendi liikmed taotlesid regulaarset töötasu väljamaksmist). Sellise ülesandega komandeeriti la Boetie Pariisi, kus ta saavutas seadluse väljaandmise vastava küsimuse reguleerimiseks. Pariisis kohtas la Boetie oma ametitalituse käigus mitmel korral L'Hôpital'iga, kes töötas sel ajal riigiaparaadis ja kellega ta pidas ametialaseid läbirääkimisi.

1561.a. septembris, kui toimusid suured rahutused hugenottide ja katoliiklaste-vaheliste vastuolude pinnal, saadeti la Boetie oma koduprovintsi Guyenne'i vaenutsevaid pooli rahustama. Ise oli la Boetie usuküsimustes tüüpiline kodanluse seisukohtade esindaja. Suhtudes usuküsimustesse üldiselt liberaalselt, soovitas la Boetie katoliikluse ja protestantismi leplikku kooseksisteerimist. Oma põhimõtted usu suhtes väljendas ta selgelt veidi enne surma. Ta ütles - " loobuge ... äärmustest, ärge olge nii sallimatud ja ebaõiglaselt suhtuvad,

---

1) Боэси, Э., Рассуждение ..., lk. 24.
2) Коган-Бернштейн, Ф., Трактат Ла Боэси ..., lk. 63.

leppige nendega (katoliiklastega I.K.). Ärge astuge eri rühma või eri organisatsiooni, vaid ühinege kõik koos. Te näete kui palju hädasid põhjustasid need usulised lahkhelid meie riigile..."[1] Objektiivselt võetuna tähendas see ühtse ja tugeva riigivõimu, antud juhul kuningavõimu jaluleseadmist, mis kindlustaks maa majandusliku arengu. La Boetie pooldas ulatuslikke kirikureforme, seniste usudogmade revideerimist. Soovitades leppimist, oli ta samas ikoonide ja reliikviate orjaliku kummardamise vastu, nõudis pühakirja kuulutamist emakeeles jne. Need on tüüpilised kolmanda seisuse reformatsiooni nõuded, usulise hugenoti nõuded, mis erinevad Prantsuse poliitiliste hugenottide nõudeist, millised sisuliselt taotlesid feodaalse killustumise taastamist. La Boetie ei tundnud kaasa liikumisele, mille eesotsas seisis aadel, feodaalse reaktsiooni eest võitleja.

È. de la Boetie' maailmavaatelisi seisukohti on küllaltki raske kindlaks määrata; ta kirjanduslik pärand, mis on kohati vastuoluline, ei anna selleks ammendavat materjali. Kaasaeglaste kirjelduse järgi võib ainult märkida kõige üldisemaid jooni ta kõlbelisest palest. La Boetie'd peeti vabariiklike ideede pooldajaiks; ta hindas vabadust sõprust, mehisust, iseloomukindlust ja eneseohverdamist, uskus kasvatuse ümberkujundavasse mõjusse ja inimgeeniuse igavesse loovasse jõudu. Millise eesmärgi - uue ühiskonna ülesehitamiseks aga peame oma parimad jõud rakendama, selle kohta ta vastust ei anna.

1557.a. la Boetie tutvus silmapaistva renessansi ajastu kirjaniku ja filosoofi Michel de Montaigne'ga. Kuna nende kahe mehe sõpruse tulemusena said avalikkusele kättesaadavaks la Boetie' tööd, samal ajal see sõprus aga ajendas Montaigne'i pühendama oma "Esseedes", mis on omamoodi kõrge inimliku moraali kreedoks humanismi ajastul, rea peatük-

---

1) Боэси, Э., Рассуждение ..., lk. 165.

ke la Boetie'le, siis peaksime lühidalt tutvuma käsiteldava küsimuse piires ka Montaigne'iga.

Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592) põlvnes rikkast Bordeaux' kaupmehe perekonnast, kelle isa arvati aadli hulka XV saj. lõpul.[1] Seega kuulus Montaigne "mantliaadli" hulka. Montaigne sai hiilgava koduse kasvatuse; lõpetas kolledži Bordeaux's ja õppis Toulouse'is õigusteadust. Suhtlemine väljapaistvate teadlaste humanistidega, armastus raamatute vastu ja innukas lugemine tutvustasid Montaigne'ile renessansi kultuuri rikkusi. Olles hiljem parlamendi nõunikuks Bordeaux's, tutvubki Montaigne siin la Boetie'ga, kellega seob teda tugev sõprus, kuni viimase varajase surmani. La Boetie ja Montaigne hakkavad üksteist kutsuma vendadeks.[2] Oma kuulsates "Esseedes", milliste kirjutamist Montaigne alustas pärast teenistuse katkestamist Bordeaux' parlamendis 1570.a. , ta pühendab terve peatüki sõprusele, mida paljude uurijate poolt peetakse "Esseede" üheks parimaks fragmendiks. Oma kohtumisest la Boetie'ga kirjutab Montaigne järgmiselt: "Ja juba meie esimesel kohtumisel, mis toimus juhuslikult ühel pidulikul koosviibimisel, rahvarikkas linlikkus seltskonnas, me tundsime sellist vastastikust sümpaatiat, niivõrd tuttavatena, niivõrd seotud teineteisega, et mitte kunagi sellest ajast alates ei olnud meile midagi lähemat, kui tema - minule, ja mina - temale."[3] Kuigi la Boetie oli oma vaateilt palju radikaalsem kui Montaigne, ei seganud see nende sõprust. Montaigne lisab, et nende "...hinged olid niivõrd tihedalt kokku liidetud, nad vaatasid üksteisele sellise tulise tundega, paljastusid teineteise ees, ma mitte ainult ei tundnud tema hinge kui enda oma, vaid ka uskusin teda kõiges, mis puutub minusse, rohkem kui iseennast."[4] Montaigne pühendab la Boetie'le, eriti

---

1) История французской литературы, lk. 321 jj-d, vt. ka Коган - Бернштейн, Ф.А., Мишель Монтень..., lk. 427 jj-d.
2) Samas, lk. 432.
3) Монтень, М., Опыты, кн. I, lk. 243.
4) Samas, lk. 245.

nende sõprusele, mitmedki värvikad leheküljed oma "Esseedes"; töö edaspidises käigus on need seotud juba la Boetie' kirjandusliku pärandi küsimusega.*

Raevukatel kodusõja aastatel Montaigne viibis oma lossis perekonna keskel andudes "Esseede " kirjutamisele. See oli ajavahemik a. 1570 - 1580, siis kui toimus Pärtliöö verepulm, võitlesid ja organiseerusid vaenutsevad pooled. 1580-1581.a. Montaigne võttis ette reisi Saksamaale, Šveitsi ja Itaaliasse.[1] 1581.a. ta kutsuti kuninga korraldusel tagasi ja ta asus Bordeaux' linna meeri kohale. Montaigne'i ülesandeks sel ametikohal oli linna alluvuses hoidmine kuningale ja takistada linna selliste sõjavägede tulekut, kes oleksid vaenulikud Henri III-le. Nagu eelnevast käsitlusest järeldada võime, oli see küllaltki raske ülesanne kodusõja tingimustes. Montaigne nagu la Boetie'gi oli vaenutsevaid erakondi lepitaval seisukohal usulistes küsimustes. 1586-1587.a. õnnestus Montaigne'il jälle end pühendada kirjanduslikule tegevusele ja vabaneda ametikohustest. 1588.a., kui ta sõitis oma "Esseede" kirjastamise asjus Pariisi, tungis talle Orleans'i lähedal kallale ligistide jõuk. Montaigne jõudis siiski Pariisi, aga just pärast "Barrikaadide päeva" sündmusi, mis olid Pariisis tekitanud täieliku segaduse. Pariisis ta vangistati ligistide poolt (kuna ta seisukohad ja käitumine teenistuskohuste täitmisel, eriti viimasel ajal Bordeaux's olid tekitanud pahameelt nii poliitiliste hugenottide kui ka ligistide hulgas) ja suleti Bastille'sse. Katariina di Medici eestkostel Montaigne siiski vabastati. Viimased eluaastad veedab Montaigne oma lossis koduste keskel, ta tervislik seisukord ei võimalda enam osa võtta ühiskondlikust elust. Ta oli Navarra kuninga Henri tuline pooldaja Prantsuse troonile, kes tema arvates oleks suutnud lõpu teha laastavatele usundisõdadele; kuid Montaigne'il ei õnnestunud siiski näha Navarra Henri kroonimist Prantsuse

---

* Peale sõprussidemete olid Montaigne'id ja la Boetie'd seotud ka sugulussidemetega; E. de la Boetie' võõrastütar abiellus M.Montaigne'i noorema vennaga.

1)

kuningaks - Montaigne suri 13. septembril 1592.a.

Pärast neid väikesi orienteerivaid vahemärkusi Montaigne eluloost, siirdume tagasi la Boetie juurde.

Kodusõja ajal Prantsusmaal olid paljud rajoonid haaratud epideemiatest, millede ohvriks langesid paljud, nende hulgas ka È. de la Boetie. Augustis 1563.a. kavatses ta sõita Medoc'i, kuid haigestus, arvatavasi katku.[1] Oma sõbra Montaigne'i nõuandel otsustas ta siiski teele asuda, kuna lähedastes majades Bordeaux's möllas katk. Asunud teele koos naise ja onuga, nad peatusid Germignan'is, paari miili kaugusel Bordeaux'st. Kolme-nelja päeva pärast haige seisukord muutus lootusetuks. Viimastel päevadel, peale la Boetie' pmaste oli kogu aeg haige juures ka Montaigne. La Boetie' surmaeelsete päevade kirjeldus on säilinud Montaigne'i kirjades oma isale. Selles antakse edasi la Boetie' viimased kõnelused omastega jms. Huvipakkuvamaks seigaks on selles la Boetie' korraldused oma kirjandusliku pärandi suhtes. Selle oma päranduse väärtuslikema osa, kõik raamatud ja käsikirjad, ta jättis Montaigne'ile. Säilinud Montaigne'i kirjast loeme selle kohta järgmist - "...Palun Teid, minu armastuse tunnusena Teie vastu, olla minu raamatute pärijaks, mis ma Teile kingin; see on väike kingitus, kuid see tuleb puhtast südamest ja on Teile väga sobiv Teie armastuse juures teaduse vastu. See on Teile mälestuseks tui sodalis*"[2] 18. augustil 1563.a. Étienne de la Boetie suri, jõudmata 33-ndasse eluaastasse. Montaigne'i hooleks jäid la Boetie' raamatud ja käsikirjad; viimaseid hakkaski Montaigne avaldama pärast autori surma.

É. de la Boetie lühike eluiga tingis ka ta kirjandusliku pärandi vähesuse, kuigi ta hakkas kirjutama noorelt, nagu tõendas ta sõber Montaigne.

1) Боэси, Э., Рассуждение... (Монтень, М., Отрывок из письма отцу.), lk. 156 jj-d.
2) Samas, lk. 161.
* sinu sõbrast

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Mis aastasse kuuluvad la Boetie' esimesed kirjanduslikud katsetused ja mis laadsed need olid, selle kohta puuduvad andmed. Igatahes ei ilmunud la Boetie' eluajal ühtki tema tööd, küll levisid need aga sõprade ringis käsikirjadena.[1])

1571. a. ilmus Pariisis la Boetie tööde kogumik, mille hulgas oli antiikautorite tõlkeid, ladina- ja prantsuskeelseid luuletusi ja muud.[2]) Montaigne omalt poolt kirjutas pühenduse lugejale ja mitmesugustele Prantsusmaa tolleaegsetele väljapaistvatele isikutele; muu hulgas katkendi kirjast oma isale, kus Montaigne liigutavalt kirjeldab oma sõbra haiguslugu ja surmaeelseid tunde. Mainitud Montaigne'i kirjades väärib tähelepanu kiri eelmisest käsitlusest tuntud prantsuse poliitikule ja riigimehele L'Hôpital'ile, mis kõneleb la Boetie, Montaigne'i ja L'Hôpital'i lähedastest suhetest.[3]) Kirjas Montaigne märgib, et Prantsusmaa pole väärikalt austanud la Boetie' vaimuandeid ja on teda riigiaparaadis paigutanud vaid teisejärgulistele kohtadele. Montaigne'il on aga kõige rohkem südamel oma sõbra kirjanduslike tööde saatus. Montaigne'i sooviks oli, et "...pärast tema (st. la Boetie, I.K.) surma tema mälestust... väärikalt hinnataks ja et see võidaks austusväärsete ja vooprustega kaunistatud inimeste lugupidamise."[4]) Montaigne'i pühenduse eesmärgiks oli (lyua) heatahtlik suhtumine la Boetie' kirjanduslikku pärandusse avalikkuses, püüe vabandada autori noorusega, ta kohusetundlikkusega ametialal ta loomingulisi puudusi, sageli ka selliseid, mis tgelikult polnudki puudused, näiteks tööde võitleva joone pehmendamine (seda küll tsensuuri hirmul). Esialgu Montaigne loobus la Boetie' teiste tööde avaldamisest ja nimelt tähtsaima "Arutluse vabatahtlikust orjusest", leides, et "nende ehitus on liiga õrn ja rabe selleks, et allutada neid praeguse raju-

---

1) Радциг, Н.И., Этьенн де Лабоэси..., lk. 327.
2) Боэси, Э., Рассуждение... (kommentaarid), lk. 190 jj-d.
3) Боэси, Э., Рассуждение... (Монтень, М., Письмо господину Лопиталю), lk. 145 jj-d.
4) Samas, lk. 147.

ilma lõikava ja marulise tuule toimele."1) Montaigne'i teguviisi õigustab teatud määral Prantsusmaal valitsev kodusõja olukord.Montaigne kartliku linnakodanluse esindajana ei julgenud la Boetie' suhtes kindlat seisukohta võtta ja kartis,et ka teda võidaks tembeldada hugenotiks (Montaigne'i poolt esile toodud mõte oli kirjutatud 10.aug. 1570.a.).

Ajaliselt järgmisena ilmus 1574.a. la Boetie täht - saim töö "Arutlus vabatahtlikust orjusest"*, poolteist aastat pärast veriseid Pärtliöö sündmusi,pärast hugenottidele korraldatud metsikut veresauna."Arutluse vabatahtlikust orjusest" avaldaski üks võitlevaid pooli,hugenotid,nimelt poliitilised hugenotid.Töös oli tehtud kärpimisi,silmas pidades tookordset poliitiliselt segast olukorda ja hugenottide endi poliitilisi taotlusi.Viimast mõistis teravalt hukka Montaigne,kes oli sellisel kujul teose avaldamise vastu. Arvatavasti Montaigne ja la Boetie sõbrad oleksid takistanud "Arutluse vabatahtlikust orjusest" avaldamist,kui mainitud traktaat poleks käsikirjana olnud tuntud laialdastele ringkondadele.Terviklikul kujul,kuigi mõningate ebatäpsustega,ilmus "Arutlus vabatahtlikust orjusest" 1576.a. avaldatud Genfi pastori Simon Gouliard'i pamflettide kogumikus "Arutlus Charles Üheksanda-aegsest Prantsuse riigist."2) Sellest kogumikust ilmusid väljaanded ka kahel järgneval aastal.Absolutismi õitsengu perioodil Prantsusmaal korjati ära kõik vabameelse kallakuga kirjanduslikud tööd.Seoses sellega muutus ka la Boetie' traktaat trükiteosena harulduseks.Mis puutub mainitud teose kirjutamise ja valmimise aega,siis on seda raske kindlaks määrata.Montaigne viib selle tagasi a.1548 ,kui autor oli 18-aastane.Kuid oma "Eseede" uues väljaandes,veidi enne surma tegi ta paranduse-la Boetie olevat kirjutanud oma "Arutluse vabatahtlikust orjusest" 16-aastasena.Kuid on tõenäolisem,et töö kirjutati 1548.a. paiku,hiljem tehti sellesse aga parandusi ja täiendusi.

---

1) Боэси,Э., Рассуждение... (Монтень,М., Обращение к читателю), lk. 141.

* Töö kandis pealkirja „Contr'Un" („Ainsa vastu").

2) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 66 jj.

Võib arvata,et autori ülikooliaastad Orléans'is polnud vähese mõjuga ning täiendusi tehti arvatavasti neil aastail (1552-1553).[1]) Montaigne'i püüet - viia traktaadi kirjutamisaega üha kaugemale sõbra noorusikka võib seletada ta taotlusega,mitte häirida avalikkust teose radikaalsusega,ja kes seda traktaadist paratamatult välja lugeski,kirjutada see nooruki aastate vähesuse arvele.Et "Arutlus vabatahtlikust orjusest" pole mingi koolipoisi harjutus või kirjanduslik katsetus,vaid terav poliitiline pamflett,seda tõendab töö ise.Nimetatud traktaat kirjutati ajal,mil Prantsusmaal teatud ühiskonnakihtides tekkis rahulolematus kuningavõimuga,mil kapitali esialgse akumulatsiooni tagajärjed olid vastuollu sattumas absolutismiga; ajajärk,mil toimus ülestõus Bordeaux's (1541.a.),seoses uute maksude kehtestamisega.Vastukajana eelnevale ülestõusule puhkesid rahutused La Rochelle'is (1542-1543),Pariisis jm. Eriti tõsise iseloomu omandas ülestõus Bordeaux's a. 1547-1548 ,mille kutsus esile uute maksude sisseseadmine.Kõik need sündmused eelnesid vahetult "Arutluse vabatahtlikust orjusest" kirjutamisele.Kaasaja sündmuste vahetut mõju traktaadi autorile tõestab feodaal-absolutistliku korra ja tema riigiaparaadi vastu suunatud arutluse teravik.

Enne kui asuda autori tähtsaima töö analüüsimisele,tuleb märkida,et Étienne de la Boetie on tuntud ka luuletajana. Juba varakult hakkas ta kirjutama luuletusi nii ladina kui ka prantsuse keeles.Tundes hästi antiikset kirjandust,samuti luulet,peeti la Boetied ennast ladina keeles luuletamise alal üheks parematest kaasaeglaste hulgas.Tema luulest on säilinud 29 sonetti,mis,tõsi küll,on vähe algupärased.Viimased avaldas Montaigne 1580.a. oma "Esseede" esimeses raamatus. Huvi pakub veel la Boetie'viimane töö "Arutlus rahutustest Prantsusmaal seoses jaanuariediktiga 1562.a." , mille ta kirjutas vähe aega enne surma.See oli teine ta teostest ("Arutluse vabatahtlikust orjusest" kõrval),mis oli kirju-

---

1) История французской литературы, том I, lk. 319 jj-d.

tatud "... veidi avameelsemalt kui oli lubatud sel ajal ."[1] Teatavasti avaldas valitsus 1562.a. ususallivuse edikti, mille alusel kalvinistid võisid koguneda usulisteks talitusteks väljaspool linnu. Katoliku vaimulikele aga tulid tagastada äravõetud mõisad, tuli hoiduda sõjaväe kogumistest ja keelustatud koosolekutest. See edikt tegi väikesi mööndusi nii kalvinistidele kui ka katoliiklastele, jättes aga rahuldamata nii ühed kui teised, kusjuures vaenutsemine mõlemate poolte vahel ei lakanud. La Boetie nägi jaanuariediktis parimat vastuolude pehmendamise abinõu kahe leeri vahel (nagu juba eelpool mainitud, pooldas ta kodurahu mõttes kahe vaenutseva väerinde lepitamist). Viimatimainitud töös É. de la Boetie kaitseb ususallivust, õiglust ja vabadust kodanluse esindajana.[2] "Arutlus rahutustest Prantsusmaal seoses jaanuariediktiga 1562.a." leiti alles käesoleva sajandi algul ja avaldati esmakordselt 1917.a.

Étienne de la Boetie' poliitiline traktaat "Arutlus vabatahtlikust orjusest" on eelkõige türanniat eitav ja selle vastu võitlev teos. Kirjutatud omapärases ilutsevas stiilis rohkete kujukate võrdlustega, eriti antiikajast, millised olid vajalikud kaasaja nähtuste kritiseerimisel [illegible] läbib kogu traktaati võitlev joon. See on võitlus ü h e vastu ("Contr'Un"), millise pealkirja all traktaat esmakordselt ilmuski. Seda "ühte" nimetab la Boetie türanniks. Viimati mainitud mõistet la Boetie' juures ei saa aga võtta selle sõna kitsas tähenduses: ta mõistab türannia all feodaal-absolutistlikku monarhiat, isevalitsust üldse. Seega siis vormilises küljes avaldub traktaadi autori juures antiikaja mõju, kus igasugust ainuvalitsust peeti türanniaks. Kuigi traktaat näib viivat meid tagasi antiikaega, on ta sisuliselt siiski kaasaja peegeldus, sest "... kas usuks seda, kui ta sellest oleks ainult kuulnud, mitte aga oma silmadega näinud, ja

---

1) Коган-Бернштейн, Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 64

2) Радциг, Н.И., Этьенн де Лабоэси..., lk. 327 jj.

kui see oleks toimunud ainult võõrastel ja kaugetel maadel ..."[1] Nii toob autor meid kaasaega ja ütleb avalikult, et tegemist pole "võõraste ja kaugete maadega", järelikult on on autor oma kodumaal - Prantsusmaal. Võrdlused antiikajast on omased renessansiajastu kirjanduslikule vormile üldse. É.de la Boetie, arendades türannia resp. feodaal-absolutistliku monarhia eitamise mõtet, lisab samas, et ta ei pea oma ülesandeks lahendada küsimust, millised riigivormid peale feodaal-absolutistliku monarhia oleksid ühiskonnale sobivad ja kas feodaal-absolutistlikul monarhial kui riigivormil üldse on nende hulgas kohta; ta ainult püüab jõuda selgusele,"... kuidas on võimalik, et nii palju inimesi, nii palju külasid, nii palju linnu, nii palju rahvaid taluvad sageli ühe inimese türanniat..."[2] Eitades feodaal-absolutistlikku monarhiat, ei viita la Boetie otseselt ka ühele või teisele riigivormile, mis oleks ühiskonnale sobiv. Kuid sellest ei saa teha järeldust, et la Boetie on anarhist. Tema arvates osutus "kõige õnnelikumaks kõikidest teistest riikidest see, kus ... valitsejad-filosoofid või filosoofid juhivad riiki*..., kellel ... on teatud hulk generaalstaate ja parlamente, nagu see oli kunagi meil Prantsusmaal ja nagu see eksisteerib veel tänapäevani mõningatel meie naabritel."[3] Teatavasti XVI saj. esimesel poolel Prantsusmaal absolutismi tugevnemise tingimusis generaalstaate enam kokku ei kutsutud (nad tulid pärast 75-aastast vaheaega kokku alles 1560.a.). Seepärast oli absolutismiga rahulolematute nõudeks generaalstaatide kokkukutsumine. Arvatavasti ka Boetie pidas silmas Prantsusmaa naabritest just Inglismaad, kus eksisteeris parlament, kus absolutistlik riigiaparaat ja absolutismi poliitika teenisid palju enam aadlile lähenenud kodanluse ja kodalikustunud aadli huve kui Prantsusmaal. Aadel koos kodan -

---

1) Боэси, Э., Рассуждение ..., lk. 11, vt. ka lk. 51 jj.
2) Samas, lk. 8.
*Sama idee leiame ka Platoni „Politeiast". Platon oli autor, keda humanistid vastandavad Aristotelesele. Viimane oli skolastikute autoriteet.
3) Боэси, Э., Рассуждение ..., lk. 46.

lusega Inglismaal oli muutunud ühiseks valitsevaks klassiks; la Boetié'le kui prantsuse linnakodanluse esindajale näis selline kord küllaltki ihaldusväärsena,kuna absolutism takistas kaugelt enam kodanluse vaba tegevsuvälja Prantsusmaal.

Nagu eelpool mainitud,la Boetie kahtleb,kas feodaal-absolutistlikul monarhial on üldse eksistehtsi õigust teiste teiste riigivormide hulgas.Tema arvates võib riiklike kordade hulka arvata selliseid,milledes on midagi ühiskondlikku; kuid kas on " ... midagi ühiskondlikku sellises korras, kus kõik kuulub ühele".[1]) La Boetie tõstab üles probleemi - kas võib üldse eksisteerida riiklik kord,mis polé kasulik ühiskonnale,kas või teatud osale,teatud klassile ühiskonnast.Sisulisest küljest võttes - riik peab baseeruma ühiskonnal või teatud osal sellest.Millist kihti,millist seisust pidas la Boetie õiglase korra toeks? Kahtlemata polnud tema ühiskond monoliitne.On vaevalt usutav,et ta valitsejate hulgas soovis näha alamdahvast,kelle kohta ta kirjutab,et "ta on ahne ja maias mõnndele,mida ta ei või saada ausal teel,ja tundetu ebaõigluse ja kannatuste suhtes,mida ta ei suuda taluda ilma au kaotamata."2) Nii välistas la Boetie juhtivatelt positsioonidelt töötavad kihid. Tema arvates sobivad kõige paremini riiki juhtima need,kes ilmekamalt kõigist teistest tõstavad esile vabaduse ja humanistlikud ideed üldse - teadlased-humanistid ja filosoofid,kes tõusid esile uute kapitalistlike suhete tekkimisega.Ja ometi la Boetie traktaat on omamoodi ülemlauluks vabadusele. "...Ei ole mingit kahtlust,et loomuselt me oleme k õ i k (minu sõrendus I.K.) vabad,nii nagu me kõik oleme seltsimehed ja kellelgi ei või tulla pähe,et loodus kedagi meist määras orjusse..."3) La Boetie nõudis vabadust kõigile varase kodanluse seisukohalt - ja selles seisnebki

---

1) Боэси,Э., Рассуждение ..., lk. 8.
2) Samas, lk. 29.
3) Samas, lk. 16.

tema suur progressiivsus, võrreldes teiste sama sajandi publitsistidega - kuid valitsemise ja juhtimise küsimuses tuleb ilmsiks tema kodanlik piiratus; juhtivatelt kohtadelt lülitab ta töötavad kihid välja.

Analüüsides türanniat, liigitab la Boetie juriidilise täpsusega türannid kolme liiki. Ühed on võimule pääsenud valimise tulemusena rahva poolt; kahtlemata ei mänginud pettus sealjuures väikest osa.[1] Teised kasutasid võimule pääsemiseks otseselt relvade jõudu. Kolmandad said võimu pärilikkuse teel. Relvade jõul võimule tulnud türannid käitusid oma alamate suhtes nagu vaenlased võidetud maal. Ka pärilikkuse teel võimule saanud valitsejad pole eelmisest paremad. Rahva poolt valitud türann peaks kõigi eelduste kohaselt kahest halvast parem, kuid tegelikult pole see siiski nii: võimule pääsemiseks liig sageli petetakse ja antakse demagoogilisi lubadusi rahvale, mis hiljem täielikult unustatakse. Valitud türannid püüavad oma trooni pärilikuks muuta, ja sel juhul omandab ta järglane kõik oma eelkäija julmad võtted. Nii võib öelda, et hoolimata võimulepääsemise viisidest, pole vägivaldseilt valitsejailt loota alamail midagi head.

Kuid otsese vägivaldse sunni kõrval kasutab türann oma alamate alluvuses hoidmiseks veel pettust. Üheks selliseks uimastamise vahendiks on religioon. La Boetie, olles küll ise usklik, leiab, et türannid peavad veel kõikide muude kuritegude kõrval vastutama ka usu kurjasti tarvitamise pärast. Tuues näiteid antiikajast, näitab la Boetie, kuidas rahva opositsioonilist meelt püüdid aitama summutada avalikud mängud, teater, gladiaatorid jms. Türannid Roomas kostitasid alamrahvast, kelle toetust ja rahulolu nad teatud momentidel vajasid. Rahvas võttis türannilt vastu seda kingitusena, mida ta tegelikult oma kätetööga olid loonud ja mis tegelikult kuulus talle endale. Märkimist väärib asjaolu, et la Boetie oskas näha alluvate mõjutamisvahendeid. Edasi ta

---

1) Боэси, Э., Рассуждение ... lk. 17 jj.

näitab,kuidas valitsejad sageli omistavad endale nimetuse, mis rahvas kunagi andis oma tõelistele esindajatele (näit. Rooma imperaatorid nimetasid endid rahvatribuunideks) ja selle sildi all töötavad tegelikult rahva vastu.Hilisematel aegadel aga ilmusid tegelased,kes sõnades kaitsesid ühiskonna heaolu ja käekäiku, ise aga tegelikult osutusid parasiitideks ühiskonnas või kahjustasid otseselt seda oma tegevusega.

Lisaks kõigele muule püüdsid türannid omistada endile jumalikku päritolu,petsid vaimupimeduses elavat rahvast mitmesuguste "imetegudega",tembeldasid end kuritegelikult jumala asemikeks maa peal - kõike selleks,et võimutseda piiramatult oma alamate üle.

Jatkates la Boetie' traktaadi analüüsi,tuleb järgnevalt peatuda põhjustel,mida autor peab "vabatahtliku" orjuse tekitajaiks.Kuidas seletada asjaolu,et arvutu hulk inimesi alluvad ühele,kes millegi poolest teiste hulgas silma ei paistal) Selle asemel see enamus teenib alandlikult türanni,loovutab tema kasuks oma varandused, omaksed ja isegi oma elu. Kas on see tingitud argusest? Oletame, et see on nii. Kui kolm-neli arga ei kaitse end ühe vastu, on see veel võimalik. Kui aga tuhat inimest taluvad ühe türanniseerimist, siis ei saa seda enam põhjendada argusega. Kui me näeme, et sajad rajoonid, linnad, tuhanded inimesed on orjastatud selle ühe poolt, siis tuleb nende alistumise põhjusi otsida mujalt kui argusest. Et nende allumine ühele pole vabatahtlik, seda la Boetie mõistab, kuigi ta seda selles seoses küllaldase selgusega esile ei too. Orjastamise üheks põhjuseks tuleb ka la Boetie' traktaadi järgi lugeda - sundi. "Nõrkus, mis on omane meile, inimestele, seisneb selles, et me sageli allume j õ u l e ..."[2] (minu sõrendus I.K.). Järelikult pidi orjastamine toimuma jõu abil. Et türanni pool pidi olema ülekaal, seda põhjendab

---

1) Боэси,Э., Рассуждение ..., lk. 9 jj., vt. ka lk. 49
2) Samas, lk. 8, vt. ka lk. 48 jj.

la Boetie järgmiselt. "Olgu ühele poole paigutatud viiskümmend tuhat relvastatud inimest ja sama palju teisele poole: rivistatagu nad üles lahingukorras; astugu nad võitlusse ...: ühed - vabad ja võideldes oma vabaduse eest, teised - selle eest, et seda neilt võtta ... Ühtedel neist on alati silmade ees ma õnnelik minevik ja samasuguse õnneliku elu ootamine tulevikus ...Teistel pole midagi, mis innustaks neid võitluseks, peale kerge teenistusiha kõrge stiimuli..."[1] Kõigi eelduste kohaselt peaksid võitma esimesed. Kuid ometi taluvad tuhanded inimesed türanniat ! Kuidas lahendab selle küsimuse la Boetie? "Ometi lubavad rahvad ise enadle päitsed pähe panna;tarvitseb neil ainult lakata teenimast ja nende orjastamisel on lõpp.Rahvas ise annab end orjusse..."[2] La Boetie süüdistab rahvast selles ,et see liiga kergesti alistub türanniale.Kuidas aga sellest nüüd vabaneda?La Boetie Arvab,et "... mida enam nad (türannid I.K.) röövivad,mida enam nõuavad,mida enam laastavad ja hävitavad,mida rohkem neile antakse ja neid teenitakse,seda tugevamaks ja enam küllastamatuks nad muutuvad ning on enam valmis kõike purustama; ... kui neile mitte midagi anda,neile mitte alistuda, siis nad jäävad igasuguse võitluse ja lahinguta ilma milletagi..."3) On raske järeldada,kuidas peab rahvas saama vabaks sel teel, et ta lihtsalt loobub oma orjastajat teenimast,kasutamata selleks mingit vägivalda.See oleks midagi boikotilaadset,rahuliku iseloomuga passiivne protest.Vägivalda kui vabastuse saavutamise vahendit la Boetie ei tunnusta vajalikuks. "Ma ei nõua teilt,et te võitleksite temaga (türanniga I.K.) , talle kallale tungiksite,lakake ainult teda toetamast ja te näete,kuidas ta nagu koloss ,mille alt võeti alus,variseb kokku oma raskuse all ja puruneb kildudeks."4)La Boetie mõistab hästi,et monarhi füüsiline hävitamine,terror ei too kasu.Kuid tema vastases võitluses pooldab la Boetie ainult rahulikke meetodeid.Teatavasti "...ei

---

1) Боэси,Э. Рассуждение ..., lk. 10, vt. ka lk. 50 jj.
2) Samas, lk. 11, vt. ka lk. 52.
3) Samas, lk. 12, vt. ka lk. 53.
4) Samas, lk. 14, vt. ka lk. 55

saa võimu kättevõitmise meetod olla ühesugune eri maade jaoks, eri aegadel, erinevas rahvusvahelises olukorras. Kõik oleneb klassijõudude konkreetsest vahekorrast... tuleb arvestada ka eri maade institutsioone,tavasid ja traditsioone."[1]) Kuid Prantsusmaal XVI saj. oli veel vara rääkida klassist või klassidest,kes oleksid võimelised olnud kukutama feodaal-absolutistlikku monarhiat kas revolutsioonilise vägivallaga või rahulikul teel.Selliseks klassiks polnud veel kujunenud kodanlus ega ka proletariaat. XVI saj.Prantsusmaal võisid kõne alla tulla feodaal-absolutistliku korra kukutajaina ainult talupojad ja linna töötavad massid, kuid nende feodaal-absolutismi vastane võitlus käsitletaval sajandil oli killustatid ja organiseerimatu - puudus hegemoon,kes oleks juhtinud võitlust.

La Boetie näeb absolutistliku korra tugevnemise tingimustes a i n u l t selle t u g e v n e m i s t, ta ei mõista aga ,et uus tekkiv klass,kodanlus,kasvab ja tugevneb ning et feodaal-absolutistliku korra hukkumine on paratamatu.

Jatkates orjuse põhjuste arutelu,la Boetie seob selle talle nii armastatud võrdsuse ja vabaduse ülistamisega.Vabadus - on selline suur hüve,millega kaasas käivad kõik teised inimelu positiivselt mõjustavad tegurid; niipea, kui vabadus meilt röövitakse,kaob kogu heaolu,isegi need vähesed hüved,mis veel säilivad,pole täisväärtuslikud.[2]) Kõik inimkonna hädad ja laostumine tulenevad ainult ühest vaenlasest,türannist.Ei tule tööta ada selleks,oma elu selleks ohverdada,et mõnu sellest tunneks vaid üks - türann. Pole sündinud orje,nagu pole sündinud isandaid. "Kujutlus,et kõik inimesed inimestena omavad isekeskis midagi ühist ja ,olenevalt sellest,kui kaugele see ühine ulatub, on ka võrdsed,on endastmõistetavalt igivana."[3])

---

1) Mikojan, A.I., Kõne NLKP XX kongressil, lk. 20
2) Боэси, э., Рассуждение..., lk. 13 jj., vt. ka lk. 53 jj.
3) Engels, F., Anti-Dühring, lk. 91.

La Boetie kaitseb tuliselt printsiipi, et inimesed on sündinud võrdsete ja ühetaolistena.Tema arvates ühe või teise silmapaistmine oma füüsiliste või vaimsete võimete poolest ei anna neile veel põhjust teistest üleolekuks.[1]) Targemad ja tugevamad pole need,kes metsloomade kombel nõrgematele kallale tungivad.Sündinud võrdsetena,on loodus varustanud inimese kõigi omadustega,mis võimaldavad tal mõista teist temaga sarnast - inimest.Inimeste loomulikuks omaduseks peab olema tihedate sidemete loomise taotlus üksteise vahel ja oma ühiskonna tugevdamine.Sündinud võrdsetena,seltsimeestena,ei ole võimalik,et ühed on määratud orjadeks, teised isandaiks.Inimloomusele on omane taotleda võrdsust ja vabadust.Ja miks ei peaks seda taotlema inimene,kui isegi metsloomad kinnipüütult ihaldavad ainult vabadust ja võitlevad selle saavutamiseks kõigi oma loomulike vahenditega.Kui inimesele antaks valida: kas jääda orjaks või saada vabaks,valib ta kahtlematult viimase.Kuidas sai aga võimalikuks vabade inimeste orjastamine? La Boetie kirjutab selle kohta järgmiselt: " Kuid näib,selleks,et inimesed,kuivõrd nad jäävad inimesteks,lubasid end orjastada, on paratamatu üks kahest: kas neid oli vaja sundida selleks või peteti neid."[2]) Langenud kord orjusse,unustasid inimesed varsti et nad kunagi olid vabad.Need,kes on sündinud orjadena,ei tea midagi vabadusest ja nende loomuliku vabaduse tungi summutab kasvatus.La Boetie tunnustab kasvatuse mõju ja märgib,et orjastajad kasutavad sedagi oma huvides.Seoses kasvatusküsimusega tõstab la Boetie üles ka küsimuse haridusest.Ta on arvamusel,et hariduse levik laiemates hulkades on türannile kahjulik,viimasele on vaja ainult selliseid haritlasi,teadlasi,kes teda teenivad.Järelikult mõistis la Boetie,et seal,kus valitseb vägivald vähemuse huvides (aga see on ju ekspluatataatorlik ühiskond)

---

1) Боэси,Э., Рассуждение... lk. 15 jj.
2) Samas, lk. 19

on ka haridus vägivalla (ekspluateerijate) teenistuses. Et hariduse kaudu võivad tuttavaks saada ka vabaduse ideed, alamrahvas aga elab vaimupimeduses, siis on vabaduse idee lähedane ja kõige enam taoteldav teatud rühma inimeste poolt, kes tegelevad teadusega.[1]) See seisukoht viib välja valitsejate-filosoofideni, kes toetudes oma vaieldamatule eruditsioonile, rakendaksid rahulikul teel ellu vabaduse ideed.

Oma traktaadi lõpposas tuleb la Boetie kõige olulisema türannia olemasolu põhjuse juurde. Ta ütleb, et "sügavalt eksib see, kes mõtleb, et türann kaitseb end hellebardide, vahtkonna ja tunnimeeste kiiviga... Ei ratsa- ega jalaväe kaitseüksused ega relvad kaitse türanne... türanni toetab alati neli või viis inimest, neli või viis inimest hoiavad tal orjuses kogu maa."[2]) Mainitud inimesed omandavad aegamööda kõik türanni harjumused, ka julmuse ja röövimisiha. Nad õhutavad türanni üha suurematele julmustele alamate vastu. Sellele väikesele rühmale allub 600 inimest, kes kasutavad esimeste soosingut. Sellele 600-le allub omakorda 6000, kes hierarhiliselt alludes esimestele kerkivad esile tänu ametikohtadele, provintside haldamisele või finantside juhtimisele; need 6000 ei jää aga julmuse ja ahnuse poolest millegagi maha endast kõrgemal seisvaist. Ning jätkates sel kombel oma arutlust leiab la Boetie, et türanni toetavad mitte ainult kõik need ülalmainitud, vaid veel sajad tuhanded inimesed, kes on üksteisega seotud nagu lülid ahelas, mille kõige viimaseks ja kõrgemaks lüliks on türann. Türanni toetamise eesmärgil luuakse kogu aeg uusi ametkohti, kuhu paigutatakse esimesele sobivaid inimesi - ja nii püütakse teda toetavate inimeste hulka kogu aeg suurendada. Sellest tulenevalt "inimesi, kellele türannia on kasulik, on peaaegu sama palju kui neid, kellele on kallis vabadus."[3]) Sel moel la Boetie konstrueerib valitseva

---

1) Боэси, Э., Рассуждение..., lk. 24.
2) Samas, lk. 33 jj.
3) Samas, lk. 35.

rühma inimesi ühiskonnas,kellele on kasulik türannia. Kui meenutada Prantsusmaa tegelikkust,siis võime järeldada,et oma traktaadis annab la Boetie selle piltliku kujutuse.1522.a. loodi Prantsusmaal vastav asutus ametikohtade müümiseks,mida la Boetie hukka mõistab; finantsalal aga tegutsesid maksurentnikud tõeliste rahahaide dena,kes elamikkonna röövimisega teenisid la Boetie' hukkamõistu.Kõigest sellest järeldust tehes ütleb la Boetie: "Sel kombel türann orjastab ühtesid alamaid teiste abil..."[1]) Edasi arutleb la Boetie ,kas türanni favoriidid,rõhudes alamaid ,isegi on vabad.Prantsusmaal esindasid neid favoriite aadel kogu oma klassitervikus,maksurentnikud-kodanlased, "mantliaadel" jmt. sotsiaalsed vahekihid.La Boetie' arutluse järgi kõik nende soovid ja käitumine peavad alluma türannile.Kas seda võib üldse nimetada eluks,kus su vabadus,kogu su elu sõltub teisest?[2]) Ja seda kõike sellepärast,et omandada rikkusi,mis sulle tegelikult ei kuulu,nagu sa isegi pole enda isand.Nende iha on suunatud rikkuse soetamisele,samal ajal nad abistavad türanni selles,et võtta kõikidelt mitte-favoriitidelt kõik.Midagi ei jägi türann nii kiivalt,kui rikkuste kogunemist,kui omandit,mille olemasolu ta peab suurimaks kuriteoks.Taunides türannia seda külge,tuleb ilmsiks la Boetie' kodanlikku omandit kaitsev mõttelaad.Prantsusmaa tegelikkus andis selleks ka küllalt põhjusi: kuningas tungis peale mitte üksnes linnakodanluse kasumile,vaid,nagu la Boetie edasi märgib,edutades oma favoriite ametikohtadel,lastes neil koguda seal rikkusi, lõpuks röövis neilt kogu varanduse,mida nad olid kogunud teiste röövimise arvel.Sel moel pole omand türanni olemasolu korral kunagi kindel.

Oma traktaadi lõpus la Boetie näitab,kuidas rahvas suhtub türanni käsilastesse.Ta süüdistab neid oma hädades,

---

1) Боэси,Э., Рассуждение..., lk. 35

2) Samas, lk. 36 jj.

õnnetustes,näljas - kõik ta palved ja needused on suunatud nende,favoriitide, vastu.[1]) Neisse suhtutakse kui metsloomadesse ja neid kardetakse nagu kiskjaid.Ja isegi siis, kui neist enam kedagi eluski pole,ei unusta rahvas need - mast nende nimesid.Keda muud pidi la Boetie selle jõugu all mõtlema,kui parasiitlikku aadlit oma peamehe kuningaga.

Lõppjäreldus la Boetie!l vabaduse saavutamise küsimuses jääb aga ebamääraseks.Tema arvates inimestel ei tarvitse end vabastama hakata jõuga; rõhututel jääb ainult üle paluda rõhujaile hauataguses elus suuremat karistust.[2]) Kogu ebaõiglus jääb sel moel taevalike jõudude lahendada. Nii jääb la Boetie arutlus teatud mõttes kirjeldavat laadi,orjust konstateerivaks,oma miljöö kujukaks peegelduseks ja sealjuures väga üldistatud kujul,andmata perspektiivi türanniast vabanemiseks.Autor sattub selle küsimuse lahendamisel teatud vastuollu,kui silmas pidada seda,et traktaadi algul la Boetie soostus veel passiivse protestiga;kuid oma vastuolulisustest hoolimata võib la Boetie traktaadi kohta öelda - see näitab,et orjus pole vabatahtlik,vaid vägivaldselt peale sunnitud.Aga "vägivald - tänapäeval on.... armee ja sõjalaevastik,ja mõlemad maksavad..."pagana paljuraha".Vägivald aga iseendast ei suuda mingit raha teha, paremal juhtumil võib ta ainult tehtud raha ära võtta..., raha tuleb lõpuks siiski hankida majandusliku tootmisega; seega vägivalla määrab jällegi majanduslik olukord,mis annab talle vahendid tema tööriistade muretsemiseks ja säilitamiseks."[3]) La Boetie ei suuda veel mõista kaasaegse ühiskonna vägivalla põhiolemust,majanduslikku sundi,vaid näeb ainult selle välist ilmuvust.

Kuid üldmulje traktaadist jääb siiski kui võitlevast teosest.Autor tõestab kujukate kirjanduslike võtete abil, et orjus pole vabatahtlik ega loomulik nähtus inimühiskon-

---

1) Боэси,Э., Рассуждение..., lk.41 jj.
2) Samas, lk.42 jj.
3) Engels,F., Anti-Dühring, lk.146.

nas.Kuigi oma võrdlused ta võtab peamiselt antiikajast, peegeldab ta nende abil kaasaega.Kuigi la Boetie jääb lojaalsuse tasapinnale,pretendeerib traktaadi sisu mitte ainult nähtuste kirjeldamisele,vaid püüule äratada inimestes arvavasti uinunud vabadustunnet.La Boetie'd "... ei huvita mitte see,kuidas inimesed elasid,aga kuidas nad peavad elama kooskõlas oma loomusega."[1]) Õppinud skolastika köiteist vabanenud teadusi ja omandanud hariduse enam-vähem kodanlikus vaimus,kirjutab la Boetie oma traktaadi tedaümbritseva miljöö mõjul. "La Boetie pamflett peegeldas mitte ainult tema isiklikke veendumusi,aga ka mõningate prantsuse intelligentsi vahekihtide teoreetilisi,vabariiklikke aga praktilisi lojaalseid meeleolusid."[2]) Traktaadi progressiivset ja võitlevat sisu on orjastatud sajandite vältel kasutanud võitluses oma vabaduse eest.Huvi la Boetie traktaadi vastu ei piirdunud kaasajal ainuüksi Prantsusmaaga; selle vastu tunti huvi juba XVI saj. Saksamaal ja sama sajandi teisel poolel Madalmaade revolutsionääride hulgas.[3]) Prantsusmaal kasvas huvi noore publitsisti traktaadi vastu eriti XVIII saj. "Arutlus vabatahtlikust orjusest" oli arvatavasti tuntud kehviktalupoegade ideoloogile utopistlikule sotsialismi esindajale Jean Meślier'le (1664-1729),kelle "Testamendis" leiame lähedasi seisukohtti la Boetie'le (just orjusest vabanemise küsimuses). Meslier küll ei maini kuskil la Boetie'd,kuid pidades sidmas ta teoreetilisi seisukohti ja osalt ka seda,et Montaigne'i "Esseed" olid talle hästi tuntud,polnud talle arvatavasti võõras ka la Boetie' "Arutlus vabatahtlikust orjusest". XVIII saj.Prantsuse valgustajad,kes püstitasid vabaduse,võrdsuse ja vendluse loosungid kodanluse vaimus, lugesid huviga la Boetie' traktaati.Eriti suurt huvi selle vastu tundis J.J.Rousseau.Selle perioodi valgustajaile oli tuntud XVIII saj.alguse uus väljaanne traktaadist,mis

---

1) Филатов,В., Политические теории..., lk. 220.
2) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси о добровольном рабстве, lk. 117.
3) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 68 jj-d.

ilmus Montaigne'i "Esseede" lisana ja sai üldiselt suure leviku osaliseks. Prantsuse kodanliku revolutsiooni perioodil etendas la Boetie' traktaat tähtsat osa despotismi kriitika relvana, millisena seda kasutati paljudes analoogilistes liikumistes erinevatel aegadel.Üksteise järel ilmusid la Boetie'"Arutlusest" kaks väljaannet a.1789 ja 1790 Prantsusmaal; mainitud väljaanded kohandati raskestiloetavast XVI saj. prantsuse keelest kaasaja keelele.Samal ajal Prantsuse revolutsiooni ideed leidsid vastukaja ka Saksamaal eesrindliku kodanluse ringkondades.La Boetie' "Arutlus" ilmus ajakirja "Neuer Teutsche Merkur" veergudel,mida toimetas Wieland ja millele tegid kaastööd Goethe ja Schiller.Käsiteldavast traktaadist ilmus veel enne Prantsuse revolutsiooni Londonis 1735.a. ingliskeelne väljaanne. Juulimonarhia ajal Prantsusmaal valitsuse reaktsioonilise poliitika ajendil anti traktaadist jällegi välja uus trükk.Radikaalne opositsioon hindas kõrgelt la Boetie' "Arutlust",mille kohta üks opositsionääre kirjutas:"Vabaduse võitlus türannia vastu ei pea kunagi maal lõppema; vaat' miks kõige mehisemad inimesed alati tunnevad vajadust kaastundliku sõna järele,mis innustaks neid võitlusele nõnda,et nad mitte kunagi ei nõrkeks inimese pühade õiguste kaitsmisel.L a B o e t i e' t ö ö meie arvamuse järgi v a s t a b s e l l e l e e e s m ä r g i l e."[1] 1852.a. algul la Boetie' pamfletti kasutasid progressiivsed ringkonnad Louis Bonaparte'i 2.detsembri 1851.a.riigipöörde taunimiseks.[2] Teise impeeriumi lagunemise perioodil (a.1860-1870) ,siis kui Prantsusmaal tugevnes anti-bonapartistlik liikumine ja sagenesid revolutsioonilised väljaastumised,andis la Boetie' traktaadi välja revolutsionäär,Pariisi Kommuuni tulevane võitleja Vermorel, kes kirjutas traktaadile ka oma eessõna.Selles Vermorel

---

1) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 70.

2) Samas, lk. 70 jj-d.

kaitseb la Boetie' traktaati nende kodanlike teadlaste kallaletungide eest, kes nimetasid seda lihtsalt gümnasisti ilukõneliseks kirjanduslikuks katsetuseks ja vaikisid maha selle poliitiliselt võitleva iseloomu.Vermorel kirjutas: "On saabunud aeg tuua päevavalgele ja populariseerida õilsate ja andekate inimeste nimesid,seni vähetuntud kirjanikke,kes olid mitte ainult meie keele isaks,vaid ka meie vabaduse esiisadeks; selliste kirjanike hulka kuulub Étienne la Boetie,kes sel ajal,kui prantsuse keel oli veel lapsekingades,esimesena leidis mehisust ning võimsaid sõnu ja esimesena andis oma talendi demokraatia ja progressi ideede teenistusse."[1]) Tuleb esile tõsta veel asjaolu,et kuigi la Boetie oli suur antiikkultuuri ja-keelte tundja ning nende austaja,kirjutas ta oma tööd siiski prantsuse keeles.See on üheks tõendiks selle kohta,et la Boetie' võitleva sisuga töödele vastas ka võitlev vorm; kirjutada prantsuse keeles XVI sajandil - see oli võitluseks ka emakeelse kirjanduse ja emakeele eest üldse. La Boetie progressiivsust rõhutades märkis Vermorel edasi;et la Boetie'd tuleb kahtlematult pidada 1789.a. revolutsiooni eelkäijaks.[2]) Ka XIX ja XX saj. tuntakse suurt huvi la Boetie "Arutluse" vastu; mainitud sajanditel tõlgiti see peaaegu kõigisse euroopa keeltesse.

Sellesse perioodi kuulub ka la Boetie traktaadi osaline tõlkimine vene keelde.Suurt huvi la Boetie vastu tundis L.N. Tolstoi, suur vene kirjanik, "vene revolutsiooni peegel", nagu Lenin teda nimetas.Möödunud sajandi 80-ndatel aastatel L.N.Tolstoi kavatses välja anda valikkogu maailma kirjanike töödest,kuhu ta kavatses paigutada ka la Boetie' "Arutluse vabatahtlikust orjusest".[3])Hinnates mainitud tööd kõrgelt,soovitas ta seda lugeda oma lähikondseil, ka oma naisel Sofia Andrejevnal.Venemaa kodanlik-demo-

---

1) Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси..., lk. 72 jj.
2) Samas, lk. 73 jj.
3) Коган-Бернштейн,Ф., Лев Николаевич Толстой и Ла Боэси, lk. 85 jj-d.

kraatliku revolutsiooni eelõhtul leiame ka Tolstoi huvi tundmas riigivõimu olemuse küsimuste vastu. Sel perioodil ilmus ta sulest artikkel "Единое на потребу", alapealkirjaga "Riigivõimust", milles ta raevukalt paljastab isevalitsuse ja tsaari omavoli, tema räpaseid imperialistlikke mahhinatsioone, ta kuritegelikku poliitikat, mis kogu oma raskusega lasub rahva õlgadel. Relvana isevalitsuse vastu kasutas L.N.Tolstoi osa la Boetie' traktaadist, mille ta avaldas koos oma artikliga. L.N.Tolstoi mõistis õigesti la Boetie' traktaadi võitlevat poliitilist sisu ja nägi läbi la Boetie'kodanlike uurijate väärad seisukohad, kes mainitud tööd alahindasid.[1]) Kuid vene lugeja lauale la Boetie töö laiemas mõttes ei ilmunud, kuna mainitud L.N.Tolstoi tõlge trükiti Inglismaal (1905.a. juunis või augustis) ning Venemaale seda transporditi illegaalselt. Kuigi L.N.Tolstoi nõutas oma artikli trükkimiseks luba Venemaal, ei võimaldanud tsaarivalitsuse poliitika tal seda üritust lõpule viia. Samal ajal L.N.Tolstoi valmistas innukalt ette maailma kirjanike valiktööde kogumikku „Круг чтения" ("Lugemiste kogumik") ning tõlkis selle jaoks la Boetie' "Arutlusest" ulatuslikumat katkendit kui seda oli Inglismaal ilmunud esimene katkend. Mainitud väljaande juurde kavatses L.N.Tolstoi lisada ka la Boetie' eluloo. 1906.a. jaanuaris ilmus esimene köide "Lugemiste kogumikust", milles oli L.N.Tolstoi poolt tõlgitud katkend la Boetie' traktaadist koos viimase elulooliste andmetega. Kuid ka see väljaanne ei jõudnud lugejani; pärast trükkimist see konfiskeeriti tsaarivalitsuse tsensuuri poolt.

L.N.Tolstoi kommenteeris la Boetie' "Arutlust vabatahtlikust orjusest" kui hümni vabadusele, ideoloogilise relvana tsaari isevalitsuse vastu, kusjuures selles traktaadis esinev tõekspidamine orjusest vabanemisest -

---

1) Коган-Бернштейн, Ф., Лев Николаевич Толстой и Ла Боэси, lk. 100 jj-d.

passiivne vastupanu- kuulus ka L. N. Tolstoi põhimõtete hulka.[1] Kuid nende mõlema teeneks ühiskonna ees jääb kaasajal kehtiva korra paljastamine ja võitlus vabaduse eest. La Boetie' "Arutlus" jäi L. N. Tolstoile kuni surmani armastatumaks raamatuks; ta luges eriti meelsasti Vermorel'i väljaannet, ja viimase poolt kirjutatud eessõna sai tema heakskiidu osaliseks.

Nagu ülaltoodust järeldub oli la Boetie' mahult väikesel traktaadil suur tulevik ja sellest ei saa teha järeldust, et selle mõju, ideed ja tõekspidamised lakkaksid eksisteerimast ka tänapäeval ja eelolevatel sajanditel; meenutagem vaid, et Teise Maailma sõja ajal anti see töö välja just fašismi vastu võitlevates maades. Seal, kus võideldakse vabaduse ja inimväärikuse eest ning türannia vastu, seal tõuseb la Boetie' "Arutlus" ikka ja jälle päevakorda. La Boetie' traktaati kasutatakse ideoloogilise relvana vabaduse eest võitlejate poolt, - türannia olemus ei muutu, muutuvad ainult selle vormid, türanniat võib ja peab kukutama - selles peitub "Arutluse" suur progressiivne mõte.

Kuid la Boetie' "Arutlust" kasutati järgnevatel aastakümnetel ja isegi järgnevatel sajanditel mitmesuguste poliitiliste rühmituste poolt nende huvides, teinekord kärpides ja vassides mainitud traktaadi sisu. Ühtedeks neist, kes la Boetie' traktaadi mõjul lõid oma õpetuse, olid monarhomahhid (ka türannia vastu võitlejad) - tüüpilised aadli opositsiooni esindajad, kelle poliitilised pamfletid hakkasid ilmuma usundisõdade teisel perioodil. Neis leiame hugenotliku opositsiooni vaated riigile ja nende poolt ihaldatud poliitilise korra kujutuse.

---

1) Коган-Бернштейн, Ф., Лев Николаевич Толстой и Ла Боэси, lk. 105 jj-d.

2. Monarhomahhid.

XVI sajandi teise poole Prantsuse publitsistika on üks rikkalikemaid poliitiliste teooriate poolest. Ajaloos on vähe ajajärke, kus huvi poliitiliste küsimuste vastu väljendub nii suures hulgas, sageli väga andekalt kirjutatud poliitilistes traktaatides ja pamflettides.[1]) Otsustades selle järgi, kui suure poleemika nad esile kutsusid, oli nende mõju küllaltki suur. Paljud publitsistid püstitasid poliitilise ja ühiskondliku elu küsimused täiesti printsipiaalselt, lõid omad ajaloolised teooriad ja püüdsid lahendada antud momendi ülesandeid ning paljastada kaasaegse ühiskonna pahesid. Mainitud ajajärgul on kõige aktiivsemad sulemehed just aadli opositsiooni esindajad, kelle tegevus kasvas välja usundisõdade teisest perioodist ja Pärtliöö sündmustest. Need pamfletid on tähtsad ka selle poolest, et me leiame neis selge kokkuvõtte poliitiliste hugenottide vaateist riigile ja nende poolt taotletud poliitilistest eesmärkidest. Neid pamflette kirjutasid publitsistid, monarhomahhid, kes põhjendasid rahva õigust hävitada kuningaid, kui need unustavad oma kohused ja muutuvad türannideks.

Usundisõdade ja Pärtliöö sündmuste vaimus föderalistliku tendentsiga kirjutatud pamflette leidus Prantsusmaal käsiteldaval perioodil arvukalt. Selleks, et saada ülevaadet nende klassiolemusest, riigiõpetuse ja ajalookäsitluse põhialustest, on vaja tutvuda tähtsamate autorite töödega, kuna suurem osa monarhomahhide teostest sisaldavad ühtesid ja samu ideid. Ülevaate saamiseks monarhomahhide õpetusest on meie käsitlusobjektiks järgmised autorid ja nende tähtsamad tööd:

---

1) Виппер, Р., Политические теории..., lk. 283.

Hotman, "Franco-Gallia";
J.Brutus,"Hagi türannide vastu"*;
Anonüümselt ilmunud "Franco-Türgi"**;
Marius Salamonius'e***, Guilelmus Rossaeus'e**** ja
Lambertus Danaeus'e***** töid.

Mainitud töödest käsitleme kaht esimest kui kõige tähtsamat ja põhjalikumat üksikasjalisemalt,kuna ülejää - nud,mis kohati osutuvad vaid esimeste kommentaarideks ja samade põhimõtete kordamiseks,analüüsime üldisemalt.

XVI saj. Prantsuse ajaloo uurijad peavad monarho - mahhide õpetuse nurgakiviks hugenotliku juristi ja poliitiku Hotman'i teost "Franco-Galliat", mis ilmus Genfis ning mida loeti ühesuguse huviga nii hugenotliku kui ka katoliikliku aadli ridades.Nimetatud teosest on ilmunud rida väljaandeid ladina- ja prantsuse keeles."Franco-Gallia" autor polnud uustulnuk poliitilise kirjanduse põlluk.[1]) Tema poolt varem kirjutatud pamflett "Tiiger",mis oli suunatud Guise'ide vastu,sai suure menu osaliseks. Huvitav on märkida,et Hotman ,olles hugenott,ei puuduta Franco-Gallias usundilisi erinevusi ja tülisid.Ta kirjutab seisustejja klasside,mitte aga usundilisest seisu - kohast.Oma "Franco-Gallias" püüab ta tõestada,et Prantsuse monarhia on iidsetest aegadest peale olnud valitav ja piiratud.Selle teesi tõestamiseks esitab autor rea ajaloolisi fakte Prantsusmaa ajaloost.Prantsusmaa oli kauges minevikus vaba maa.Gallia suguharusid valitsesid rahva poolt valitud kuningad.Rooma hävitas ajutiseks vabaduse,kuid see taastati frankide poolt (juba nende ni-

---

* "Vindiciae contra tyrannos"
** "La France Turquie" jt. ("De jure Magistra tuum")
*** "Patricius Romanus: de principatu libri VI"(1578)
**** "De justa republicae Christianae in Reges impios,et haereticos authoritate" (1590)
***** "Politici Christiana libri VII" (1596)

1) Филатов,В.,Политические теории...,lk. 213 jj.

metus "frank" tähendab"vaba").Nende kuningad polnud röövlid ega timukad,vaid rahva ja tema vabaduse kaitsjad.Pole kahtlust,et autor viitab kaasaegsetele Prantsusmaa kuningate verisele poliitikale hugenottide suhtes,eriti aga Vassy ja Pärtliöö sündmustele.Autor väidab,et Prantsusmaa kuningate võim oli alati piiratud kas maiväljadega,parunite üldkoosoleku või generaalstaatidega; suveräniteet kuulus aga alati rahvale või parimatele selle hulgast.[1]) "Franco-Gallias" viidatakse Louis XI kui valitsejale,kes "esimesena hakkas ümber lükkama esivanemate häid seadusi ja statuute;see ka lõi sügava haava ,millest tuli kõik kurjus."[2]) Halbuste ja viletsuste peamine põhjus peitub Hotman'i arvates seega esivanemate auväärsete institutsioonide hävitamises.[3]) Philippe IV Ilus,aga eriti Louis XI hävitasid vanad vabad institutsioonid,aadli vabadused ning kohapealsed omavalitsused ja asendasid need bürokraatiaga.Kahetsustundega märgib autor, et selliste inimeste mõju ja võim kasvab iga aastaga üha suuremaks.Üle 1/3 linlastest on muutunud ametnikeks,kes elatuvad kaebustest,protsessidest,punuvad laimujuttude võrku,raiskavad paberit.Kohtuasutisi on tekkinud määratu hulk.Vähe sellest,et on olemas kaheksa parlamenti,kelle liikmed on midagi satraapide taolist - kõikjale on paigutatud väikesi satraape - kohapealseid kohtuasutusi,mis suurendavad veel enam teiste elu mürgitamsit ja arendavad riisumist ja väljapressimisi.Pole aadlikku,kloostriülemat,piiskoppi ega kaupmeest,keda poleks laostatud,kannatavad ka kehvikud.Autor kutsub tagasi pöörduma vana korra juurde,taastama vana merovingide ja karolingide aegset konstitutsiooni, kus Gallia (Prantsusmaa) oli omavalitsuslike vabariikide föderatsioon ja kõik elanikud võtsid osa valitsemisest ning kuningaid valis rahavas.Seda kõike võib saavutada nii,nagu omal ajal suurfeodaalid seda tegid,kui nad välja astusid

---

1) Филатов,В., Политические теории..., lk. 214.
2) Виппер,Р., Политические теории..., lk. 304.
3) Samas.

Louis XI vastu: lõid "Ühiskondliku hüvangu liiga", kogusid sõjaväge ja alustasid sõda,et kaitsta ühiskondlikku hüvangut ja näidata kuningale,kui halvasti ta riiki valitseb. Kui võrrelda feodaal-absolutistlikku korda feodaalse killustumuse perioodiga,siis on Hotman'il kui aristokraatia esindajal põhjust viimast tõesti taga nutta.Aadel XVI saj. Prantsusmaal,nagu eelnevas käsitluses nägime,eli muutunud kuningale kuulekaks ja sõltus majanduslikult suures osas nendest tuludest,mis kuninga käe läbi neile riigikassast anti ja mis tegelikult olid kogutud elanikkonnalt maksude näol.See oli hüvitus,kuid aadli poolt mitte nii eelistatud kui läinud sajandite vabadus,ja eelkõige vabadus pressida elanikkonnalt sedasama välja o m a suva järgi.Nüüd kuningas teatud mõttes pidi reguleerima elanikkonna töötavate kihtide rahulolematuse hirmul kogutavaid makse.Tugeva kuningavõimu kaitse all aga võrsub linnakodanlus,kes tungib aadli ridadesse "mantliaadli" näol,kes hakkab riigis üha aktiivsemalt tegutsema mitte ainult majanduselus,vaid hõivama ka ametikohti riigiaparaadis.Sellised nähtused kutsusidkimesile eelpool toodud Hotman'i vaenuliku seisukoha kuningavõimu vastu aadli positsioonilt.

Hotman peab parimaks valitsemise vormiks sellist, mis ühendab endas kolm elementi: monarhia,aristokraatia ja demokraatia.Valitseja võim ja rahva võim on vaenlased; neile on vaja vahendajat,milline oleks seotud nii ühe kui teisega neist.Selliseks vahedajaks monarhia ja demokraatia vahel on Hotman'i arvates aristokraatia.Sellise kolmest elemendist koosneva süsteemi kooskõla olevatki eksisteerinus vabas Gallias.Selle tähtsamad printsiibid olid järgmised: olulisemaid küsmusi,nagu sõja kuulutamine,rahu sõlmimine,uute seaduste väljaandmine jm. ei tohtinud läbi viia ilma generaalstaatide nõusolekuta; trooni pärimine ei sõltu kuninga tahtest,kuninga domeenid pole võõrandamatud.Neid küsimusi otsustaks mitte demokraatia,vaid aristokraatia.Seega välistab Hotman rahva laiemas mõttes (töötavad massid) nende õiguste nõudlemisest,mida ta aadlile peab igivanadeks ja võõrandamatuteks.

Vahendaja kuninga ja rahva vahel,aristokraatia,taotleb töötavate masside seadmist oma meelevalla alla.Hotman märgib edasi kahetsustundega,et vabadest asutustest (muidugi aristokraatia seisukohalt I.K.) on jäänud aimult kahvatu vari. Autor kutsub üles võitlema selle võimu ebaõiglase omastamise vastu.Ainult türannid võivad jätta "rahva" ilma õigusest otsustada ise oma saatust; kuningriik ei eksisteeri mitte kuninga jaoks,vaid ümberpöördult.Kuningas sureb, aga riik on igavene.Seega ei tunnusta ka Hotman seaduspäraseks asjaolu ,et rahvas kitsamas tähenduses resp. aristokraatia peab alluma kuninga võimule.Hotman on nõutamas aristokraatiale ülemvõimu ja omavoli.Hotman puudutab ka provintside õiguste küsimusi,mis oli otseselt seotud feodaalse killustumuse likvideerimisega ja aadli separatistlike püüete taaselustumisega.Hotman märgib,et paljud provintsid ühendati Prantsuse krooniga lepingu alusel ning kuningas kinkis neile teatud privileegid ja õigused. "Franco-Gallia" autor oma süüdistuses absolutistliku monarhia vastu toetus provintside autonoomsete õiguste puutumatusele.Nii oli Hotman'i poliitiliseks ideaaliks aadli poolt ohjeldatud kuningas,kelle võimu piiravad generaalstaadid,kohapealsete omavalitsuste kogukondlik föderatsioon.See oli tüüpiline aadliseisuse esindaja õpetus riigist.Hotman'i "Franco-Gallia" kujutab Lõuna-Prantsusmaa opositsioonilise aadli ideaale(mida neil usundisõdade käigus ka õnnestus teostada),kuid juhib tähelepanu ka aadli rahulolematuse põhjustele - valitsemise tsentraliseerimisele ja bürokratiseerimisele, ning aadli omavalitsuse ja kohalike eesõiguste kaotsimineku.Autor esitas oma seisukohtade tõestamiseks hugenotlik-aadelliku Prantsuse ajaloo kontseptsiooni ja püüdis ajaloo abil põhjendada oma poliitiliste nõudluste seaduspärasust.

Huvitavam kõigist monarhomahhide poliitilistest pamflettidest on Rooma vabariiklase J.Brutuse pseudonüümi all avaldatud teos "Vindiciae contra tyrannos" ("Hagi türannide vastu"),mille autoriks on hugenotliku laagri teoloogi ja poliitiku Duplessis-Mornay [illegible];m ai-

nitud teos ilmus 1579.a. Edinburghis.Autorid omateose eessõnas märgivad,et teos on kirjutatud teatud mõttes vastuseks Machiavellile.* Junius Brutus,minnes üldistelt printsiipidelt üksikutele,avab järk-järgult meile 4 tolleaegset teravamat küsimust.[1]) Andes oma teoses vastused nendele küsimustele ta mitte ainult esitab kaasaegsete sündmuste kriitika oma klassi seisukohalt,vaid terve poliitilise programmi,milles leidub esmakordselt lepingu-teooria sugemeid.Sõltuvalt oma sotsiaalsest päritolust,kannab nende õpetus ka selle teravat pitserit.Järgnevalt analüüsime neid küsimusi,mida käsitlevad "Vindiciae contra tyrannos"

---

1) Филатов, В., Политические теории..., lk. 215 jj-d.

* Kuulus itaalia poliitik,ajaloolane ja kirjanik Machiavelli (1469-1527) põlvnes vaesunud aadliperekonnast; oli üks feodalismi lagunemise ja kapitalistlike suhete tekkimise perioodi väljapaistvamaid kodanlikke ideolooge.Machiavelli oli varase kodanluse maailmavaadete väljendaja,kes astus võitlusse feodaalse ideoloogia,moraali ja religiooniga.Erinevalt feodaal-teoloogilistest vaadetest riigile,Machiavelli suhtub sellesse palju ratsionalistlikumalt.Ta väitis,et ühiskonnas eksisteerib rahva ja varakate klasside lepitamatu vastuolu;võitlus ühiskonnas tekib materiaalsete huvide vastuolust.Machiavelli poliitilised vaated kujunesid Itaalia ajaloolise tegelikkuse,mille silmapaistvamaks nähtuseks oli poliitiline killustatus,otsese mõju all. Machiavelli tõstis üles idee ühtse,tsentraliseeritud rahvusriigi loomisest.Tähtsamate põhjuste hulgas,mis takistasid Itaalia ühendamist,nägi ta paavstlust.Poliitilise killustatuse likvideerimise parima vahendina nägi ta tugeva diktaatorliku võimu loomist.Ühendamisprotsessis võib diktaator kasutada igasuguseid vahendeid,ka petmist,äraostmist,mõrva.Machiavelli valitseja pidi endas ühendama kiskja ja inimese,rebase kavaluse ja lõvi jõu,mitte millestki laskma end oma teel segada. Tugeva diktaatori võimu paremaks käeks pidas ta sõja-

autorid.

1.Kas alamad peavad alluma valitsejale,kes kirjutab neile ette midagi sellist,mis on vastuolus jumala seadustega?Jumal eksisteerib iseeneses; valitsejad aga tema heatahtlikkusest.Võim antakse jumalalt - valitsejad on ainult jumala vasallid.Sellest järeldub,et ainult jumal valitseb piiramata võimuga,maapealsed valitsejad aga on ainult jumala vasallid,keda jumal võib kukutada,kui nad rikuvad rahvale antud vandetõotust.Riik baseerub Brutuse arvates kahesugusel lepingul: kuningas ja "rahvas" kui lepingu üks pool kohustuvad täitma jumala tahet; aga samal ajal on lepinguliste kohustustega seotud ka isekeskis,ühelt poolt "rahvas",teiselt poolt kuningas.Kui kuningas rikub oma kohustusi jumala vastu,siis "rahvas" peab eelistama esimest lepingut (s.o. lepingut jumalaga) ja vastavalt rikkuma kohustusi valitseja vastu.Kuna monarhomahhid kasutavad terminit "rahvas" selle sõna kitsaimas tähenduses,siis J.Brutuse poolt esitatud teooria on omamoodi feodaal-absolutismi kriitikaks,absolutismi,mis "rikkus" vanu suursenjööride ja aristokraatia "õigusi". Tähendab,XVI saj.,kui Prantsusmaal oli just kindlustunudm absolutistlik kord,aristokraatia oli leidnud ideoloogilised seisukohad,mis õigustasid absolutistliku korra vastast võitlust, Teine küsimus kasvas loogiliselt välja esimesest.

2.Kas tuleb osutada valitsejale vastupanu relvaga käes; valitsejale,kes rikub jumala seadusi ja tungib kallale krirkule? Ja kui relvastatud vastupanu on lubatud - siis millisel määral?Et põhjendada oma arvamuse õigsust vastu-

---

väge.Kuid XVI saj. Itaalias polnud sellist jõudu,kes oleks suutnud maa ühendada.

panu osas,J.Brutus kasutab piibli näiteid,mis olid XVI saj. kõige autoriteetsemad.Ta esitab terve jumala õiguse teooria maa peal.Tema esitamismeetod on mitmeti omapärane ja huvitav.Maailmas valitseb piiramatu võimuga ainult jumal.Kehtiva õiguse aluseks on leping,mille üheks pooleks on jumal kui kreeditor ja valitseja koos "rahvaga" kui võlgnikud.Rooma õiguse järgi on nad teineteise ees vastutavad ja võivad teist anda kohtu alla lepingu mitte - täitmise korral ühe poole poolt.* Nagu eelpool mainitud, on lepingulises vahekorras ka valitseja ja "rahvas".Kuninga ja "rahva" vahelise lepingu põhjendamisel läheb J.Brutus veel kaugemale. "Rahvas oli olemas juba enne kuningaid.Rahvas lõi kuningavõimu omaenda hüvanguks.Kõigis maades,nii Iisraeli kuningriigis kui ka Prantsuse riigis, võlgnevad kuningad oma olemasolu eest tänu ainuüksi rahva valimisele.Valides neid sõlmis rahvas nendega lepingu, mille kohaselt nad on kohustatud silmas pidama rahva kasu. Kuninga kutsumuseks pole austus,vaid töö; mitte vabadus, vaid ühiskonna teenimine."[1])Kes otsustab aga küsimuse,millal alamad võivad osutada vastupanu valitsejaile? Brutuse arvates seda ei või teha rahvas ega ükskõik,millised isikud selle hulgast (viimasel juhul seepärast,et leping on sõlmitud kõigiga).Seda otsustada võivad ministrid(või parlament) kui"rahva" esindajad,kes tunnevad "rahvast".Kui need "rahva" loomulikud juhid,st.ministrid ja parlament,ei kutsu esimest ülestõusule,siis too ei tohi haarata mõõka,võib ainult osutada passiivset vastupanu.Brutuse teooria relvastatud vastupanust seab rahva vastupanu liikumise nii või teisiti valitsuse esindajate ja ametnike kontrolli alla. Ajalugu on näidanud,et ükski tõeline rahvajuht pole ülestõusu ajal omanud kukutatavas valitsuses ministriportfelli.

---

[1]) Ковалевский, М., От прямого народоправства.., том II, lk.35.

*Rooma õiguses kõige tähtsamaks kohustuste allikaks oli praktilises mõttes leping (contractus).Leping kui kohustus tekkis poolte vastastikusel kokkuleppel ja kasutatakse hagi kaitsena.(Vt. Римское частное право, lk.331 jj-d ja lk.381 jj.)

Seega on Brutuse teooria selles osas vaid kitsas aadelliku opositsiooni vastupanuteooria,mis ignoreerib täiesti rahva revolutsioonilist osa.

Kui kaks eelpool käsitletud küsimust J.Brutus esitab teoloogilises vormis,siis kolmanda küsimuse lahendamisel ta esitusvorm on märksa realistlikum.

3.Kas võib valitsejaga võidelda maiste huvide nimel, kui esimene rõhub või laostab riiki?[1])Autor läheb siin üle puhtalt poliitiliste küsimuste lahendamisele.Kuigi võim on valitsejale antud jumala poolt,saavad valitsejad ta siiski ainult rahva läbi.Valitseja,s.o. koloss,mida tingimata tuleb toetada,või muidu ta langeb kokku.Igatahes näib Brutus mõistvat,et valitseja (või valitsus) peab toetuma,tuginema teatud osale rahvast; käesoleval juhul on meil tegemist autoriga,kes leiab,et monarhia kui aadelliku riigi valitsus - võim peab tuginema täielikult aadlile ja arvestama täiesti selle huve,ignoreerima lihtrahvast ja tekkivat kodanlust laiemas mõttes.J.Brutus on seisukohal,et kuningas peab eelkõige arvestama aadlit,mitte kolmandat seisust; kuna absolutistlik monarhia asus lojaalsel seisukohal nii ühe kui teise suhtes (kui pidada silmas just tõusvat ja üha enam rikastuvat kaubandus-tööstuskodanlust).J.Brutus konstateerib, et palju rahvaid elab ilma tsaarideta,kuid viimane ilma rahvata ei või eksisteerida.[2]) Nii püütakse põhjendada aristokraatia primaarsust kuninga ees. Oma arutelu jätkab ta järgmiselt: võim kuulus algul kõigile kodanikele.Elanikkonna kasvuga muutusid ka riigi haldamisasjad keerukamaiks;kõikide kodanike koosolek vahetus rahva poolt valitud esindajate koosolekuga.Uued ametiisikud,magistraadid,hakkasid esindama rahvast ja nende ühine hääl oli tähtsam kui kuninga tahe.Autor asub seejärel Prantsuse ajaloo analüüsimisele. Vaba rahvas kaotas pikkamööda omad õigused.Varem võttis rahvas oma esindajate kaudu osa valitsemisest,kukutas valitse-

---

1) Филатов,В., Политические теории..., lk. 216 jj.

2) Samas, lk. 217.

jaid,kes muutisid türannideks.Nüüd aga on kuningad oma kätte kaaranud kogu võimu täiuse.Miks püstitati riik,mis toob endaga kaasa nii palju hädasid?Autor ei mõista seletada,et eraomandi teke,mõisted "sinu" ja "minu" tegid hädavajalikuks kõrgema võimu olemasolu.Brutuse riigi tekke teooriast võime järeldada,nagu oleks riik tekkinud inimeste teadliku tegevuse tulemusena; riik loodi nende poolt organisatsioonina,kõigi jaiga tema üksiku liikme huvides. J.Brutus ignoreerib täielikult riigi klassiolemust tema tekke momendist peale.Riik teenis kõigi oma kodanike huve,kuni ilmus absolutistlik kuningavõim,mis tegi lõpu aristokraatia"vanadele headele" aegadele, st. feodaalse killustumuse perioodi omavolitsemisele.Valitseja peamiseks kohuseks olevat õiguse mõistmine ja sõjapidamine kodumaa kaitseks.Viimane nõue kasvas välja aadli hulgas kujunenud olukorrast: nimelt päris perekonna vanem poeg mõisa,kuna nooremad teenisid kuninga sõjaväes .Sõda oli aadli nooremate võsudele ühtlasi elatumis- ja rikastumisvahendiks. Seepärast polnud aadlile kasulik,kui kuningas pööras ära oma tähelepanu aktiivselt välispoliitikalt ja selle aktiivsest jätkamisest sõdade kaudu.Nende küsimuste otsustamisel kuningas pidi alluma mitte ainult üldriiklikele seadustele (Brutuse järgi),vaid ka üksikute linnade ja provintside seadustele.Seadusi muuta võib valitseja ainult kogu "rahva" või tema esindajate nõusolekul.Valitseja õigused on piiratud ka oma alamate elu ja omandi suhtes.Isegi riikliku omandi suhtes tal tuleb silmas pidada,et ta on vaid ajutiselt selle valdaja.Need on põhilised alused,millel baseerub leping valitseja ja "rahva" (st, aristokraatia) vahel.Kui leping pole oma väljenduse leidnud kirjalikult,siis igal juhul on ta mõistuspäraselt olemas.Brutuse arvates võib igas riigis leida selliseid lepinguid.Prantsusmaal lepinguliste suhete tõendajaks kuninga ja "rahva" vahel on asjaolu,et vanne eelneb kroonimisele; valitseja sõlmib eelnevalt "rahva" poolt kuningaks kuulutamisele lepingu viimasega.Valitseja,

kes seda lepingut rikub,muutub türanniks.Nagu kõik keskaegsed poliitikud,eristab Brutus 2 liiki türanne.Esimesed on haaranud ebaõiglaselt võimu,ja usurpaatorid kuritarvitavad seda.Türanni isiksuse joonistab autor eredates värvides; ta (st. türann) purustab "rahva" paremad jõud, külvab tüli ja vaenu "rahva" hulka,hoiab rahvast vaesuses, arendab spionaaži jne.[1]) Aristokraatlik opositsioon tegi siin kuninga otseselt vastutavaks XVI saj. usundisõdades ja pidas silmas muidugi Vassy ja Pärtliöö sündmusi,mis olid hugenotliku aadli kogu Prantsusmaal ajendanud võitluseks kuningavõimu vastu. Türanni,kes on haaranud ebaseaduslikult võimu ja kuritarvitab seda,võib tappa igaüks. Teine liik valitsejaid on saanud oma võimu küll seaduslikul teel, kuid kuritarvitab seda.Sellist türanni on vaja algul paljastada ja mõjustada (eks vaenutsevad leerid püüdnud ka usundisõdade esimesel perioodil haarata kuningat endi võimusesse),aga kui see ei aita,siis ainult äärmisel juhul haarata relv.Kuid isegi rahvast rõhuva türanni vastu ei tohi relva tõsta eraisik; selle küsimuse otsustavad magistraadid,kellel ainukestena on õigus kutsuda "rahvast" üles vastupanu osutama.Lihtrahvale on võimalus jäetud ainult passiivse vastupanu osutamiseks ja emigreerumiseks. Üksikutel isikutel on lubatud aktiivne tegutsemine türanni vastu ainult juhul,kui see tegu osutub jumala tahte väljendajaks.Nii hakati monarhomaahhide poolt arendama teooriat,et türanni mõrvamine on jumala meelepärane tegu.Ühtlasi andis see võimaluse "seaduspäraselt","jumalale meelepäraselt" tegutseda usuliste vastuolude pinnal.

4.Viimane küsimus puudutab rahvusvahelist õigust: kas võib religiooni kaitseks kutsuda välisriike? Religioosse ühtsuse küsimus lahendatakse jaatavas mõttes - kõik peavad aitama ligimest võitluses õige (tõelise) usu eest.[2])

Monarhomahhidelt on ilmunud anonüümselt terve rida

---

1) Филатов, В., Политические теории..., lk. 218.
2) Трейманъ, Р., Тираноборцы, lk. 108.

pamflette.Ühes sellistest pamflettidest, "La France Turquie" ("Franco-Türgi") autor,viidates Pärtliöö sündmustele,märgib,et kuninga poolt korraldatud veresauna tõeliseks eesmärgiks olnud aristokraatia hävitamine ja Türgi valitsemissüsteemi sisseseadmine.[1]) Kuningas tahab tõusta sellisele kõrgusele,kus ta võiks kontrollimatult käsutada oma alamate varandust ja elu.Püüdes end tugevdada,ässitab valitsus aadlikke üksteise vastu,võtab neilt ära ametikohti ja annab need välismaalastele.Need avantüristid tulid Prantsusmaale palja jalu ja alasti,nüüd aga omamavad mõjukaid ametikohti,töötavad aktiivselt ja üksmeeles valitsusega aadli hävitamiseks ja vana riigivalitsemissüsteemi väljajuurimiseks.Selle asemele tahavad nad püstitada aadli esivanemaile tundmatu absolutistliku valitsuse.Vaba Galliat püütakse muuta Italo-Galliaks.Viimasega autor vihjab Katariina di Medici itaallastest ümbruskonnale.Mainitud teostega ei piirdu veel kõik monarhomahhide pamfletid,mida ilmus käsiteldaval perioodil arvutult,kuid ülevaate saamiseks nende ideedest ja vaadetest piisab antud teoste käsitlusest,kuna suurem osa monarhomahhide pamflettidest käsitlevad samu ideid erinevas vormis.Eelpool mainitud (vt. lk. 72) ja seni käsitlemata monarhomahhide poliitilisi õpetusi analüüsiksime vaid üldjoontes.

Oma türanniavastase võitluse ja ühiskondliku lepingu teooria põhjendamisel pöörduvad monarhomahhid kõige kaugemasse minevikku,ürgkogukonda.Nad märgivad,et seal valitses vabadus ja võrdsus.Mõned hugenotlikud autorid käsitlevad ürgkogukondlikku ajastut kui inimkonna õnnelikku noorusaega,kus inimesed hulkusid ringi kui metsloomad,kus polnud kohta ei valel,pettusel ega rõhumisel. Kuldse ajastu meenutamine oli üks tavalisemaid võtteid kaasaegsete pahede taunimiseks renessansi ajastul.Käesoleval juhul kasutati seda absolutismi vastu aristokraatia positsioonilt. Ini -

---

1) Виппер, Р., Политические теории..., lk. 283.

meste looduspärase seisundi lõpetas riigi teke.Liikumapanevaks jõuks,mis sundis inimesi ühinema, on monarhomahhidel jumal või looduse jõud - vis naturae.Oma väljenduse leidis see inimeste vabas tahtes ühineda lepingu alusel. Seega oleks riik inimeste teadliku ja vabatahtliku tegevuse produkt,mis teenib kõigi ühiskonna liikmete huve.Kuid nagu me teame,tekib riik kui eriline inimeste sundimise aparaat,mis teenib ekspluataatorite huve. Teise riigi tekke variatsiooni järgi riik kujuneb järk-järgulises protsessis, hirmu mõjul ja jumala kui liikumapaneva jõu kaastegevusel(Danaeus).Rossaeus'e (nagu Aristoteles'egi) arvates luuakse riik looduse enda poolt.Sel juhul on riik eraldiseisev ühiskonnast ja sellest kõrgemalseisev organ. Nii üks kui ka teine seisukoht viivad meid järeldusele, "... et riik on midagi jumalikku,midagi üleloomulikku,et see on teatav jõud, millest on elanud inimkond ja mis annab või võib anda inimestele,sisaldab endas midagi mitte inimesest,vaid temale väljastpoolt antut,et riik on jumalikku päritolu jõud."[1]) Selline õpetus on aga tihedalt seotud ekspluateerivate klasside huvidega - püüe õigustada ekspluateerimist,teatud ajalooliselt kujunenud klassi ühiskondlikke privileege. Ühiskondliku lepingu juures peatub pikemalt Salamonius,kes kuninga ja vürsti seisundit rahva hulgas peab ühiskondliku lepingu tulemuseks.Inimühiskond,nagu ta praegu kuningate ja valitsejatega eksisteerib,võis tekkida tema arvates ainult lepingu tulemusena. Ükskõik kui erinevalt monarhomahhid ka seletasid inimühiskonna ja riigi teket,on nad kõik samal seisukohal lepingu teooria suhtes.Lepingu teooria oli parimaks relvaks võitluses kuningavõimu vastu.Lepingu olemasolu korral kuninga ja "rahva" vahel,juhul,kui üks pooltest seda lepingut rikub,pole ka teine pool seda kohustatud pidama.Valitseja ja rahvas - rex et populus - sellised on lepinglased.Monarhomahhide populus,rahvas,ei hõlma aga töötavaid hulki,vaid ainult teatud "paremikku" või organiseeritud osa sellest.Kitsamas tähenduses rahva hulka kuulusid

---

1) Lenin,V.I., Riigist,lk. 5.

magistraadid,senaatorid,kõik rahva esindajad,kes saanud, st., esimeselt oma võimu.[1]) Kui meenutada asjaolu,et keskajal rahvas (laiemas mõttes) ei valinud pea ühtki mõjukamat esindajat endale ise,vaid kogu ametnikkond seati ametisse kuninga ja aadli poolt,siis on selge,et monarhomahhide ühe lepinglasena esineb ainult aristokraatia.

Lepingu teooria seab teatavasti vastastikku rahva ja valitseja,jagab nagu riigi kaheks pooluseks,mis on omavahel seotud ainult lepinguga.Sel pinnal kujunenud dualismist saavad monarhomahhid üle järgmiste seletustega.Monarh on osa riigist,selle orgaaniline osa. "Valitseja on nagu kõikide liikmete peaks.Ja ei saa eitada,et ta on kogu keha liikmeks ja osaks...Sarnasel juhul valitseja,kuigi ta osutub tähtsaimaks riigis,ei lakka olemast kodanik või osa riigist."[2]) Valitseja kahesugune funktsioon,olla samaaegselt kodanik ja valitseja,pidi viima järeldusele,et valitseja on samuti alluv seadustele ja tõestama,et ta peab alluma ka oma eelkäijate seadustele.Sellest järeldub,et absolutismi süvenemine monarhomahhide arvates polnud seaduspärane. Küsimus valitseja võimutäiusest on monarhomahhide mõiste järgi küsimus valitseja ja "rahva" vahel sõlmitud lepingu sisust.[3]) Lepingu eesmärgiks,nagu väidavad kõik monarhomahhid,ona "rahva" heaolu teenimine.Kas võib "rahvas",kellele kuuluvad igasugused õigused,neist lahti öelda ja alluda teisele lepingupooltest? Selle küsimuse lahendamisel monarhomahhid lähevad eri teid mööda. J.Brutus,nagu eelpool märgitud, tunnistab "rahva" õigused võõrandamatuiks.Teised leiavad,et selline ühepoolsete õigustega leping on vastuolus vanade heade tavadega ja selline leping pole seaduspärane.Mõned monarhomahhid Šotimaal ja Hispaanias,nagu Buchanan ja Mariana,on arvamusel,et kui rahvas on sõlminud sellistel tingimustel lepingu,siis on ta toiminud äärmiselt rumalalt.

---

1) Трейманъ,Р., Тираноборцы, lk. 85.
2) Трейманъ,Р., Тираноборцы, lk. 87 (Salamoniuse järgi, lk. 40).
3) Трейманъ,Р., Тираноборцы, lk. 88 jj-d.

Eelpool mainitust kasvab välja küsimus: kui kaugele võib ulatuda "rahva" tahte mõju lepingu tingimuste kindlaksmääramisel selle sõlmimisel? "Rahvale" annavad monarhomahhid selles osas suured volitused: tal on mitte ainult vaba võimalus valida ükskõik millist isikut,vaid ka määrata valitava isiku õiguslikud piirid.Ainult niipalju,kui lubab "rahva" tahe,eksisteerivad kuninga õigused; ja ta ei oma mingeid muid õigusi kui "rahvas", ta õiguste allikas. Kuningas ei tohi kasutada õigust oma äranägemise järgi,vaid nii,nagu see "rahvale" on kasulik. Üldiselt on"rahval" suuremad õigused ja vabadused kui valitsejal.Ainult sel juhul,kui kuningas lubab hästi riiki juhtida,peab kinni seadustest,on rahvas kohustatud temale alluma.Nii on valitseja käitumisjuhised määratud kindlaks seaduse poolt ilma igasugusteta "kui'deta", kuna "rahvas" peab täitma oma kohustuse ainult siis, k u i valitseja on käitunud ühe seaduse,või tavaga kooskõlas.Ülaltoodud seisukohale tõendeid otsides pöörduvad monarhomahhid piibli kui tolle aja kohta kõige autoriteetsema allika poole.Juriidilise põhjenduse eesmärgil pöörduti piibli teksti poole selles osas,mida saadi tõlgendada otseselt "rahva" tahte ja sunni õigsuse avaldamisega kuningale.Piibli teksti otsesel tõlgendamisel juriidilisse keelde mõisteti seda kui solidaarset kohustust ühelt poolt jumala ja teiselt poolt valitseja ja "rahva" vahel. Leping pidi olema sõlmitud nii, et jumal esineb selles kreeditorina,kuna valitseja ja "rahvas" vastastikusel käendusel esinevad võlgnikena.Rooma õiguse järgi solidaarsed võlgnikud vastutavad teineteise ees ja igaüks neist võib nõuda teineteiselt lepingu kohustuste täitmist.* Mainitud asjaolu tõttu muutusid ka kuningas ja

---

*Rooma õiguse kasutamine õiguslike küsimuste põhjendamisel sai alguse juba XII saj. mõningate Euroopa maade poolt.Rooma õigus kui orjandusliku ühiskonna õigus säilitas oma tähtsuse sajandite vältel pärast seda,kui orjanduslik ühiskond oli hukkunud ja asendunud feodaalsega,hiljem, veel siis,kui feodalism oli koha loovutanud kapitalismile. Rooma õigus oli kõige arenenumaks õiguse vormiks,mis kuulutas pühaks ärivaomandi ja inimese ekspluateerimise inime-

"rahvas" teineteise suhtes lepinglasteks.See omapärane piibli ja Rooma õiguse ühendamine leidis aset kõigepealt põhilistes joontes J.Brutuse juures,hiljem aga ka teiste monarhomahhide juures.Nende vaadete kohaselt vastastikused kohustused valitseja ja rahva vahel loovad ka nendevahelise sideme.Selle juriidilisest jõust (s.t. vastastikuse sideme) sõltuvad ka valitseja enda õigused. "Kui ta (s.t. valitseja I.K.) rikub lepingut,siis ka "rahvas" vabaneb oma kohustustest esimese suhtes: ta võib oma valitseja minema kihutada,võib ta jätta ilma troonist ja isegi elust."1) Selline oli monarhomahhide lõppjäreldus ja ka eesmärk,mida nad oma teooriaga tegelikult taotlesid.Nagu ülaltoodust selgub,andsid monarhomahhid "rahvale" suured õigused ja tema suveräniteet oli ta vaieldamatu omadus. Millega nad põhjendasid "rahva" suveräniteedi mõistet? Juriidiliselt tulenes "rahva" suveräniteet lepingust endast.2) Juriidilisest loogikast oli aga kaasajal vähe,kui taheti leida oma õpetusele levikupinda. Autoriteet,millele poole protestantlikud monarhomahhid ikka ja jälle pöördusid,oli piibel. Reformatsiooniajastul sellist tendentsi reaktsioonilistes riigiõpetustes tuli pidada loomulikuks, Kuid piibliteksti puuduseks või vooruseks tuli pidada seda,et iga vastaspool sai seda alati lahti mõtestada omamoodi ja seda teha nii,et see oli just temale kasulik.Monarhomahhid kasutasid edukalt ära ka ajaloolise argumentatsiooni,milline Machiavellist alates oli kõikjal leidnud üldise tunnustuse. Kuidas nad seda argumentatsiooni endi kasuks rakendasid,sellest oli juttu juba Hotman'i ja J.Brutuse juures.

Kui nüüd võtta kokku monarhomahhide ideed nende poolt soovitud poliitilisest korrast ja vahendeist selle saavu-

---

se poolt.Seepärast on ta antagonistlikus klassiühiskonnas tunnustatud autoriteet.

1) Трейманъ, Р., Тираноборцы, lk. 92.
2) Samas, lk. 92 jj-d.

tamisel,siis oleks pilt lühidalt järgmine:

1.Õ i g u s v a s t u p a n u k s . Kogu XVI saj. opositsioonilise kirjanduse lähtepunktiks oli seisukoht,et eelkõige tuleb alluda jumalale,mitte inimesele.Feodaalsele aristokraatiale tähendas see kuningavõimule mitteallumise õigustamist.Lepingu teooria järgi saab valitseja teatud õigused "rahvalt" kokkuleppe tulemusena.Neid õigusi aga võib "rahvas" hakata tagasi nõudma,kui valitseja ei pea kinni lepingust.Õiguste võõrandamine valitsejalt õiglastel põhjustel on monarhomahhide arvates täiesti seaduspärane. Millised on aga need õiglased põhjused ning kui kaugele võib minna vastupanu osutamisel ja kellel on selleks õigus? Üldse ei tohi monarhomahhide arvates avaldada vastupanu valitsejale selle sõna tõelises tähenduses; vastu tuleb hakata ainult türannile.See tähendab,kui feodaalne riigivõim on muutunud absolutistlikuks ja teatud perioodil laveerib feodaalide klassi ja tekkiva kodanluse vahel,siis esimesed, tundes omi vanu "häid" õigusi kõrvale surutuina,peavad õigeks absolutismivastast võitlust.Feodaalide klassi esindajatega piiratud kuningavõim on aga puutumatu.

2. R i i g i v o r m .Nii nagu monarhomahhide õpetuse järgi oli "rahval" õigus anda kõrgeimat võimu,ja vastavalt oma soovile,millisel määral, valitsejale,nii oli ka "rahval" õigus otsustada küsimust sellest - kas peab riigi eesotsas seisma kuningas,diktaator või konsulid.[1])Monarhomahhidele üheks huvipakkuvamaks ja tähtsamaks küsimuseks oligi parima valitsemisvormi leidmine.Üldiselt nende riiklikuks ideaaliks oli seisuste poolt piiratud monarhia ja nad olid kaugel sellest,et võidelda monarhia kui sellise vastu. Oli ju see kaasaegsel Prantsusmaal võim,mis lubas feodaalide klassil elatuda töötavate masside töövaevast.Kuid monarhomahhide monarh on ainult ametnik rahva jaoks,mis on äärmiselt lähedane vabariigi magistraatidele.Eriti üksikas-

---

1) Трейманъ, Р., Тираноборцы, lk. 99 jj-d.

jaliselt on ta piiritletud Salamoniuse poolt.Tema arvates pole vürsti (principatus) ja valitseja ametniku (magistratus) vahel mingit erinevust: vürst on ainult alaliseks magistraadiks,tegelikult ta pole midagi enamat võrreldes viimasega.Sel moel monarhomahhid ajavad segi piirid vabariigi ja monarhia vahel.See segadus suureneb veelgi seoses sellega,et nad kaitsevad monarhi valitavust; monarh erineb eluaegsest presidendist neil ainult tiitli poolest, Nõudes monarhia valitavust,oli see ühtlasi ka kuningavõimu nõrgendamise taotluseks,milline oli hugenotliku aadli peamine eesmärk XVI saj. Prantsusmaal. Hugenotliku aadli valitsemissüsteemi ideaaliks oli tolleaegne Saksamaa ,kus tänu keisri valitavusele ka ta võim oli viidud nullile.*

3. S e a d u s a n d l u s . Monarhomahhid eimusa ,et seadusandluse õigus kuulub ainult ühele isikule.Seadusandluse õigus annaks kuningale ka võimu kasutada seda kurjasti. Otsustavaks faktoriks on "rahva" nõusolek kuningaga seadusandluse küsimuses.Sealjuures tuleb muidugi märkida,et "rahvas",kes esines nõuandjana ja kuninga tahtega oma arvamusi kooskõlastas,on võetud kitsas,ainult monarhomahhidele omases tähenduses.Kuningas allub väljaantud seadustele nii nagu seadus alles teebki temast kuninga.Kuningas ise aga " ... peab olema seaduste valvur , teener ,täideviija,"cus-

---

XVI saj. Saksamaal territoriaalvürstide võim tugevnes keisrivõimu arvel.Niihästi finants- kui ka sõjaasjanduses sõltus keiser vürstidest,aga eelkõige seitsmest kuurvürstist,kes teda valisid.Iga vürst müntis oma raha,kogus makse,mõistis kohut jms. Käsiteldava perioodi tähtsamate Lääne-Euroopa maade poliitilise ja sotsiaalse struktuuri põhjenduse andis omal ajal Engels: "Sellal kui Inglismaal ja Prantsusmaal kaubanduse ja tööstuse areng viis kogu maa huvide seostumisele ja just sellega poliitilisele tsentraliseerimisele,viis see protsess Saksamaal vaid huvide grupeerumisele provintside kaupa,kohalike keskuste ümber ja seepärast poliitilisele killustatusele..." (Vt. Энгельс,Ф.,Крестьянская война в Германии,lk.21)

tos,minister,executor"".[1]) Kuna aga seaduses ei või ette näha kõiki ettetulevaid juhuseid,tuleks sel juhul jätta kuningale teatud tegevusvabadus ja initsiatiiv.[2]) See küsimus tekitas monarhomahhide seas suuri lahkarvamusi; ühed jätsid kuningale suurema tegevusvabaduse,teised väiksema. J.Brutus jätab kuningale õiguse seadusandluses ainult initsiatiivi osutamiseks; tema arvates kuulub kuningale ka seaduste tõlgendamise õigus,kui ainult senati kontrolli all.*Nagu ülaltoodust nähtub,on kuningas või valitseja üldises tähenduses (nagu see esineb monarhomahhidel) jäetud täiesti tagaplaanile.Teistest riigiametnikest eraldub ta ainult oma välise silmapaistva seisundi tõttu.Mitte temast ei sõltu seadused, vaid vastavalt kõigile riigis valitsevatele seadustele,tase sõltub viimastest.Sellest järeldades ei ole tal ka mingit võimu teiste ametiisikute üle,kes alluvad samadele seadustele.Nii jõuavad monarhomahhid välja absolutistliku riigiaparaadi eitamisele ja kogu tsentraliseeritud valitsemise hukkamõistmisele.

XVI saj. kirikuküsimus oli lahutamatult seotud iga õpetusega riigist.Teoloogilistes riigiõpetustes ülemaailmse monarhia idee oli ammu vajunud minevikku.[3]) Reformatsioon aga tekitas kiriku ideoloogias täieliku segaduse.Samal ajal, kui protestandid kaitsesid kohalike kirikute sõltumatust,katoliiklased seda enam hoidsid kinni kiriku ühtsuse ideest. Nimelt sel pinnal just tekkisidki protestantide ja katoliik-

---

1) Трейманъ, Тирапноборцы, lk. 104 (Duplessis-Mornay järgi).
2) Samas, lk. 104 jj-d.

*Veel väiksema tegevusvabaduse jätab kuningale Buchanan,kes keelab kuningale isegi seaduste tõlgendamise,kuna see annab esimesele võimaluse tõlgendada seadusi nii nagu tema tahab,mitte aga nii,kuidas mõtles seda seaduste andja.

3) Трейманъ, Р., Тирапноборцы, lk. 105.

laste vahel kõige teravamad lahkarvamused.Protestantide arvamuste järgi riik ja kirik langevad täiesti kokku,kuna katoliiklastel Innocentius III ja Bonifatius VIII programmi järgi kirik on kõrgemal riigist kui kõikehaarav ühik.Lepingu teooriat kasutatakse nende poolt mitte ainult selleks,et tõestada "rahva" õigusi,vaid ka selleks,et kiriku pärinevusest jumalikest kõrgustest tuletada tema ülemvõimu ilmlike riikide üle.Protestantide arvamuste järgi on riik ja kirik tihedas sõltumuses teineteisest.Katoliiklik kirik aga vastupidi peab olema täiesti eraldatud riigist.Võitlevad vastaspooled aga rakendasud kiriku organisatsiooni ka oma riigiõpetuse teenistusse.

Tuleb märkida,et monarhomahhid tegutsesid ja levitasid oma ideid mitte ainult Prantsusmaal,vaid ka teistes Lääne-Euroopa maades samal perioodil.Igas riigis,sõltuvalt majanduslikust arengust ja klassijõudude paigutusest,valasid monarhomahhid oma õpetusse erinevad taotlused.Madalmaadel ja Inglismaal,kus monarhomahhide õpetus arenes peamiselt kalvinismi baasil ja väljendas tõusva kodanluse huve,vaatamata oma teooria piiratusele,etendasid monarhomahhid progressiivset osa,kui nad andsid teatud määral ideoloogilise põhjenduse monarhia kukutamiseks kodanliku revolutsiooni eel Inglismaal ja Madalmaades.Kõige radikaalsema suunitluse omandas monarhomahhide õpetus Šotimaal,kus selle esindajaks oli ajaloolane George Buchanan,kelle tähtsamaks tööks sel alal oli "De jure regni apud Scotos" ("Valitsemise õigusest Šotimaal")(1579). Hispaania monarhomahhide õpetus omandas kõige äärmisema feodaal-katoliikliku reaktsiooni iseloomu.Monarhomahhide tähtsaimaks ideoloogiks oli siin Juan Mariana (1536-1624),kes kasutas monarhomahhide õpetust selleks,et õigustada Hispaania absolutismi kui jumala poolt seatud õiglast valitsust.Ta kirjutas oma seisukohtade kaitsmiseks vastava töö,mille pühendas Philipp II-le (1556-1598),katolitsismi ja absolutismi veendunud jüngrile,kelle valitsemisajal aktiviseerus inkvisitsioon.

Nii näeme,et monarhomahhide õpetus hargnes väga mitme-

suguses suunas.Kuigi ta Šotimaal,Inglismaal ja Madalmaades etendas vastavalt enam arenenud kapitalistlikele suhetele kaasajal progressiivset osa,oli see õpetus tervikuna võttes ikkagi reaktsioonilise iseloomuga.Kuigi nende õpetuse eelkäijaks oli progressiivne humanist la Boetie,kes kaitses vabaduse ja inimväärikuse seisukohti varase kodanluse positsioonilt,nõudis vabadust kõigile,kogu rahvale,tema järelkäijad,monarhomahhid,aga kasutasid neid progressiivseid printsiipe ainult aristokraatia jaoks.La Boetie' ideed olid sammuks edasi,monarhomahhide omad aga - samm tagasi ajaloos. Nende poliitiliste tõekspidamiste ellurakendamine oleks taastanud Prantsusmaal feodaalse killustumuse,mille likvideerimise eest olid progressiivsed jõud nii kaua visa võitlust pidanud.Kuigi Prantsusmaa sotsiaal-majanduslik olu - kord soodustas ajutiselt mõningal määral seda aadellikku opositsiooni,polnud selle püsivamaks kindlustumiseks pinda - Prantsusmaal jätkus majanduslik areng kapitalismi suunas ning tema kodanlus ja aadel enamuses jõudsid äratundmisele,et on hädavajalik taastada pikaajalisest kodusõjast kõigutatud kuningavõim.Vastavate sotsiaalsete kihtide taotlused kajastusid absolutismi kaitsvates poliitilistes õpetustes.

3. B o d i n .

Võitlus aristokraatia föderalistlike tendentside ja kuninga absolutismi tugevdamise vahel kutsus esile mõlemapoolsete ideoloogide mõtteavaldusi.Kuninga absolutismi ideoloogiks oli Jean Bodin,silmapaistev poliitiline mõtleja XVI saj. Prantsusmaal.

Jean Bodin sündis 1530.a. Angers'i linnas.Ta omandas juriidilise hariduse Toulouse'i ülikoolis.[1]) 1561.a. paiku asus ta elama Pariisi eesmärgiga asuda tööle kutselise advo-

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства..., том I, lk. 302 jj-d.

kaadina.Kuid pärast mõningaid ebaõnnestumisi oma kutsealal otsustas ta hakata tegutsema publitsistina.Suure innuga hakkas ta koguma materjali õiguse ajaloo alalt. 1566.a.valmis tal esikteos "Meetod ajaloo kergemaks tundmaõppimiseks".* Selles teoses Bodin kaitseb võrdleva meetodi rakendamist rooma õiguse uurimisel ja mõistab teravalt hukka selle ühekülgset uurimist seni. 1568.a. Bodin võtab osa staatide istungist Narbonne'is ja 1571.a. alates on ta Alençon'i hertsogi,poliitikute partei juhi juures nõunikuks.Samal aastal Bodin astub välja kuninga domeenide ja riigimaade võõrandamatuse kaitseks.Kuninga poolt kutsuti ta prokuröriks komisjoni,mis oli moodustatud riigimetsade võõrandamise puhul tekkinud arusaamatuste lahendamiseks.Normandias. Bodin oli selles küsimuses seisukohal,et uued omanikud peavad kuningale tasuma teatud maksu.

Usulise sallivuse pooldajat Bodin'i hakati varsti kahtlustama kalvinismis ja Pärtliöö sündmuste keerises oleks ta peaaegu tapetud fanaatikute poolt.Sellest,kuidas tal siiski õnnestus pääseda,jutustavad kaasaegsed mitmeti; ühed räägivad,et oma pääsemisele võlgneb ta tänu Pariisi parlamendi presidendile ja ajaloolasele de Thou'le; teise versiooni järgi olevat tal õnnestunud põgeneda oma toast akna kaudu alles siis,kui tapjad olid juba ukse maha murdnud; pärast seda aga varjanud ta end Pariisis ühes ja teises kohas. Pärast neid sündmusi leiame Bodin'i Henri III õukonnas,kes temasse suhtus vägagi sallivalt.1576.a. Bodin võtab osa Blois's toimuvast generaalstaatide istungist Vermandois' saadikuna,kus ta tõmbas endale tähelepanu oma kõneoskusega.Volinikud Pariisist,kellega ta polnud kunagi leidnud ühist keelt,laimasid teda selle järgi kuninga ja kuninganna ees.Kuid kedelekandjate püüded ei kandnud nähtavasti vilja,sest Bodin liikus endiselt kuninga õukonnas ja jäi kuningale ikkagi lähemaks kui mõni teine. See võimaldas Bodin'il teha kuningale ettepaneku kutsuda kokku iga kahe aasta tagant kolme seisuse

---

* "Methodus ad facilem historiarum cognitionem".

esindajad ühisele istungile , et määrata kindlaks nii katoliiklaste kui hugenottide vastastikused suhted.Ta astus välja generaalstaatide õiguse vastu vaadata läbi üksikute seisuste kaebused.Selles küsimuses sattus ta kuninga silmis, suurelt osalt tänu õukonna intriigidele,halba valgusse. Laskmata end sellest häirida astus ta kuninga v astu välja domeenide võõrandamise küsimuses.Henri III,vajades raha, otsustas lasta müügile osa riigimaid; selleks,et tagada staatide teetust,hakkas ta selle liikmeid altkäemaksuga ära ostma. Ühel istungil Bodin astus välja kolmanda seisuse (linnakodanluse ladviku),eriti "mantliaadli" huvide seisukohalt ja ütles,et " kuningas ei ole riigi domeenide omanik,vaid ainult nende kasutaja,omandina kuuluvad nad rahvale."[1]) Seetõttu ei või ka seisuste esindus omada õigust seda küsimust kuninga tahte järgi otsustada.Kuninga poolt plaanitsetud domeenide müümise kavatsus ei leidnud seisuste esinduse hääkskiitmist.Bodin langes aga kuninga juures veel suuremasse ebasoosingusse.[2]) 1580.a. Bodin reisis Inglismaale,kus ta viibis lühemat aega kuninganna Elisabethi õukonnas. 1583.a. Bodin sõitis kooś Alençon'i hertsogiga Madalmaadele.Pärast viimase surma siirdub ta oma perekonnaga Lyon'i,kuhu ta 1587.a. oli määratud peaprokuröriks. 1590.a. Liiga pooldajad hakkavad teda süüdistama ketserluses ja tema juures pannakse toime läbiotsimine.1596.a., 66 aasta vanuses Jean Bodin suri katku.

Bodin saavutas kuulsuse absolutismi ideoloogina,teose "Vabariigist"*,mis ilmus 1576.a.,autorina. Oma"Vabariigi" tõlkis autor ise ka ladina keelde.[3])Seda kuueköitelist teost peeti kaasaegsete poolt õigusega kõige kapitaalsemaks tööks poliitiliste õpetuste alalt.Oma raamatu eessõnas Bodin märgib,et ta on seadnud oma töö eesmärgiks võitluse Machiavelli ideede vastu.[4]) Selline seisukoht on seletatav asjaoluga,et tolleaegse Prantsuse valitsuse poliitika,mida juhtis Katariina di Medici,püüdis viia ellu kõike seda,mis oli

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства...,том I,lk.305.
2) Samas,lk. 305 jj.
3) Филатов,В., Политические теории...,lk.222 jj.
4) Ковалевский,М., От прямого народоправства...,том I,lk.306.

* „De la Republique".

Bodin'i arvates kuritegelikku makiavellismis . "Vabariigis" autori tähelepanu on pööratud eelkõige kõrgeima võimu küsimusele.[1]) Selles ta vaatleb eraldi 2 küsimust: 1) kellele kuulub kõrgem võim ja 2) kes seda teostab. "Vastus esimesele küsimusele,... on vastus sellele,milline peab olema poliitiline korraldus; vastus teisele (küsimusele I.K.) ... - milline peab olema valitsemise kord."[2])Mainitud küsimuste lahtimõtestamine avab meile ka Bodin'i poolt kujutatud riigi klassiolemuse."Bodin defineerib riiki ... kui p e r e k o n d a d e e n a m i k u j a n e n d e ü h i s t e v a r a n d u s t e õ i g u s l i k k u k o r r a l d u s t s u v e r ä ä n s e v õ i m u a l l!"[3]) Seega tõstab Bodin esile perekonna kui riigi elemendi,kus on tugev isa ja mehe võim.Pidades perekonda riigi aluseks,väitis Bodin,et perekondlike suhete kindlusest sõltub ka poliitilise organisatsiooni seisukord.Võim perekonnas peab olema ühtne,seepärast peab naine alluma mehele ja lapsed isale,mis esimestele tähendas omamoodi koduorjust. Bodin'i "perekond on tsiviliseeritud ühiskonna rakuke,milles juba võime jälgida selles ühiskonnas täielikult väljaarenevate vastuolude ja vastuoksuste iseloomu."[4]) Bodin pooldab naise jätmist perekonnas koduorjusse ja ei tee ühtki viidet selles suunas,et abieluliste poolte võrdõiguslikkus ja mõlema osavõtt ühiskondlikult kasulikust tööst loob alles tugeva perekonna. Bodin'il riik erineb perekonnast kui organisatsioonist riigivõimu suveräänse iseloomu tõttu.Sellega eristub riik kõigist teistest inimeste ühendustest,mis ei moodusta riiki, vaid on anarhia seisukorras.[5]) Bodin tõstab esmakordselt üles suveräänse võimu idee,mis valitses sajandeid riigiõpetuses.Suveräänne võim on jagamatu ja ühtne; seda ei saa an-

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства..., том I, lk 306
2) Samas.
3) Bluntschli,J.C., Geschichte..., lk. 21 (vt.ka Hancke,E., Bodin..., lk. 9).
4) Engels,F., Perekonna,eraomanduse ja riigi tekkimine, lk. 67.
5) Кечекьян,С.Ф. и Федькин,Г.И., История политических учений, lk. 178

da teatud ajaks ega ära võtta teatud põhjustel.Suveräänne võim riigis kuulub Bodin'il ühele isikule,kuigi seda võib teostada mitmeti; nii näiteks oli see Roomas antud vajaduse korral konsulile või diktaatorile.Suveräänset võimu võib rahvas anda ainult ühele isikule õigusega seda edasi pärandada.Iga suveräänse võimu kandja omab teatud tunnuseid; esimene ja põhiline tunnus seisneb suveräänse võimu kandja õiguses anda välja ja muuta seadusi oma tahte järgi.Suveräniteet riigis kuulub tavaliselt monarhile.Monarh oma piiramatus võimus peab arvestama ainult looduse ja jumala seadusi; mingeid muid seadusi enda kohta käivaiks kuningas ei tunnista.Ta ei ole seotud oma eelkäijate seaduste ega määrustega,ja kuigi ta neid kunagi on lubanud silmas pidada, siis mingit tähendust see tema suhtes ei oma - suveräänne võim pole mitte millegagi piiratav - alati peab kellelgi olema õigus muuta seadusi vastavalt ühiskonna vajadustele. Sellest järeldub, "et kuningas pole seotud generaalstaatide otsustega,ta võib toimida vastupidiselt sellele,mida nemad soovivad,kui seda nõuab loomulik mõistus ja õiglus."[1] Bodin astub teravalt välja nende vastu,kes püüavad tõendada,et generaalstaadid on kõrgemal kuningast. "Kuningas,... kes on allutatud staatidele,lakkab olemast kõrgeim valitseja, ja kuningriik muutub aristokraatlikuks..." [2] Kaasaegsetes tingimustes oleks aristokraatia võit viinud Prantsusmaad tõesti sammu tagasi,mitte edasi.Kuninga õigusest,välja anda seadusi ilma teiste riigivõimu organite vahelesegamiseta,tulenesid ka teised õigused,nagu: õigus välja anda privileege,kuulutada sõda ja sõlmida rahu,lüüa raha ja olla viimaseks instantsiks kõigis valitsemises tekkivates vaieldavates küsimustes.[3] Määranud kindlaks kõrgeima võimu olemuse,Bodin läheb seejärel valitsemise korra küsimuste juurde.Kuna suveräänne võim on jagamatu,siis pole mõeldavad ka

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства ..., том I, lk. 307.
2) Samas.
3) Samas, lk. 307 jj.

riikliku korralduse segatüübid, vaid peavad eksisteerima selle lihtsad tüübid.Selle järgi,kas kõrgeim võim kuulub ühele, mitmetele või kõikidele isikutele,me eraldame üksteisest monarhiat,aristokraatiat ja demokraatiat.Monarhistliku valitsemisvormi juures ,kuigi kõrgeim võim kuulub ühele isikule,võib Bodin'i arvates valitsemisest osa võtta ka rahvas. See toimub siis,kui kuningas laseb valitsemisest osa võtta seisuslikke kodasid (staate) ja kohtu personaali,kuid mitte lastes valitsemise juurde ainult rikkaid ja ülikaid,vaid ka teisi.Kuna Prantsusmaa oli juba kujunenud tsentraliseeritud riigiks ja maksustamise küsimus oli üks vaieldavamaid küsimusi generaalstaatides,siis Bodin on valmis lubama seisuste esindusel kaasa rääkida selles küsimuses kuningale ja teatud mõttes avaldama vastupanu.Juhul,kui valitsemisaparaadis saavutavad aga ülekaalu aadlikud,võib riigivorm muutuda aristokraatlikuks.Bodin,nagu teisedki tema sajandi ideoloogid,eristab kahesuguseid monarhe. "Seaduslikus monarhias,... alamad alluvad monarhi seadustele,aga viimane allub looduse seadustele,säilitades puutumatuna loomuliku vabaduse ja alamate omandi..."[1]) Kui aga monarh oma valitsemises tegutseb vastupidi,siis muutub ta türanniks.Eraldi tuleb veel vaadelda monarhi,kes on saavutanud võimu oma alamte elu ja varanduse üle võitluse teel.[2]) Seda monarhia liiki nimetab Bodin kõige vanemaks.Selline monarh valitseb alamaid kui patriarhaalse perekonnapea omi orje.Kõige sobivamaks ja püsivamaks peab Bodin sellist monarhiat,kus valitsemisest võtab osa ka rahvas.Monarhistliku valitsemisvormi olemasolu korral ei saa Bodin'i juures muidugi juttu olla valitsusaparaadi demokratiseerimisest.Bodin on demokraatia vastane,mida ta peab ohtlikuks,kuna rahvas püüdleb piiramatu vabaduse poole,varandusliku ja töötasude võrdsuse ning teadmiste poole. Bodin peab valitsemist "demokraatlikuks",kui riigis on kehtiv konstitutsiooniline monarhia,mis vastas tolleaegse

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства..., том I, lk.308.

2) Samas, lk. 308 jj-d (vt.ka Bluntschli,J.C.,Geschichte..., lk. 28 jj.)

Prantsusmaa sotsiaalsete klasside vajadustele ja huvidele. Bodin kõrvaldab riigi valitsemisest oma teoorias töötavad massid.Oma klassi loomuliku instinktiga tajub see absolutismi teoreetik,et valitsusohjad peavad jääma "õilsate" ja "väljapaistvate" kodanike kätte,kuna vastupidine teguviis viiks "tooruse" valitsemisele. Milline on siis Bodin'i monarhistlik riigisüsteem? Riigi peaks on loomulikult kuningas.Sellele järgneb senat,kellel on nõuandev hääleõigus seadusandluses (seadusi annab välja kuningas).Senat koosneb kõrgematest riigiametnikest.Senat ei tohi olla oma koosseisult arvukas,kuna maale raskete küsimuste otsustamisel võivad tekkida selle arvukuse juures lahkhelid,mis tulevad asjale kahjuks.Maksude määramine ja sellega seoses olevad küsimused jätab Bodin generaalstaatide kompetentsi. Nagu ülaltoodust järeldame,on Bodin'i eesmärgiks kindlustada igati riigi ühtsust ja kuningavõimu.Ta püüab tõestada, et teatud seisuse või mõningate alamate vastutegevus kuningale võib ohtu viia kogu riigi olemasolu.Kuivõrd põhjendatud oli see Bodin'i kartus,näitas kaasaegne ajalooline olukord Prantsusmaal. Bodin'i õpetus suveräniteedist oli oma teravikuga suunatud feodaalse killustatuse restaureerimiskatsete vastu.Bodin'oma ilmliku suveräniteedi põhjendamisel läks nii kaugele,et ignoreeris vaimuliku võimu ülimuse ja eraldas viimase riigist.Mainitud seisukoha püstitamine oli suureks sammuks edasi kaasaegses riigiõpetuses üldse; teisest küljest õigustas see juba Prantsusmaal alanud kiriku allutamist riigile,kus sel teel tähtsamaks sammuks oli Bologna konkordaat (1516.a.)

Absolutistlike ideede arendamisel satub Bodin teatud vasturääkivustesse oma õpetuses.Kuningas on seotud ikkagi mõnede põhiliste seadustega,näiteks sellistega,mis määravad kindlaks trooni pärimise korra ja riigiomandi võõrandamatuse.Kui kuningas rikub põhilisi seadusi,siis alamad võivad talle osutada passiivset vastupanu;erandi selles küsimuses teeb Bodin juhul,kui troonil on usurpaator või tü-

rann. Nagu juba eelpool mainitud,eksisteerivad Bodin'i jaoks ainult monarhistlikud,aristokraatlikud või demokraatlikud riigivormid.Kuid huvitav on veel märkida,et temale on need - absolutistlik monarhia,absolutistlik aristokraatia ja absolutistlik demokraatia.Eelistatuks jääb absolutistlik monarhia. Seisuste esindajad,kes kuuluvad generaalstaatidesse,ei vähenda kübetki kuninga suveräniteeti,vaid jagavad kuningaga kohustusi valitsemise alal.Seisuslik monarhia Bodin'i arvates pole mingi riigi poliitilise korralduse segavorm, vaid riigi valitsemine koha peal kuninga ja seisuste esindajate poolt.

Bodin püüab kindlaks määrata ka suveräniteedi sisu teatud tunnuste abil.Nende tunnuste hulka loeb ta järgmised: seadusandluse õigus,õigus kuulutada sõda ja sõlmida rahu, õigus luua ametikohti,kõrgema kohtuinstantsi õigus,õigus nõuda ustavust ja allumist,armuandmise õigus,rahalöömise õigus ja maksustamise õigus.[1])Selle idee allikaks näib olevat Prantsusmaa XVI saj. tegelikkus,kus kuninga püüdeks oli mainitud küsimuste lahendamisel mööda minna generaalstaatidest ja toimida teatud olukorras ilma generaalstaate arvestamata. Prantsusmaa kuningad XVI saj. tahtsid meeleldi ka maksude küsimust otsustada ainuisikuliselt,mille aga Bodin jättis generaalstaatide kompetentsi.

Bodin on järgnevate sajandite vältel üldiselt tuntud kui suveräniteedi ühtsuse ja jagamatuse teooria rajaja,kuningavõimu üks väljapaistvamaid ideolooge,kes kaitses esimese ülemvõimu kõigi seisuste üle.Siit tulenes ka Bodin'i tendents - vaadelda kuningavõimu ja riiki feodaalsete seisuste laostumise ja kodanluse arenemise pinnal kui mingit klassidest kõrgemal seisvat organisatsiooni,mis omab teatud iseseisvuse.Kaitstes absolutistlikku monarhiat ei suutnud Bodin mõista selle tekkimise ajaloolisi eeltingimusi ja seisukohta ühiskonnas.„...A b s o l u t i s t l i k m o n a r h i a tekib üleminekuepohhidel,kui vanad feodaalsed

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства...,том I, lk. 324 jj.

seisused laostuvad,keskaegne linnakodanike seisus aga kujuneb nüüdisaegseks kodanluse klassiks ja kumbki tülitsevaist pooltest pole veel omandanud ülekaalu teise suhtes."[1]) Nimelt sellise üleminekuepohhi nähtusi kajastaski Bodin oma riigiõpetuses,tõusva kodanluse ideelistelt positsioonidelt, kellele oli vajalik tsentraliseeritud riik,milles ta nägi midagi kõrgemal seisvat klassidest.Kuid feodaal-absolutistlik riik oli ja jäi aadli kui klassi organiks teiste klasside vaoshoidmiseks kuni feodaal-absolutistliku korra likvideerimiseni. Sel üleminekuepohhil ta kaitses kodanluse teatud huve,kuid kodanluse arenguga kaasnesid ka viimase suuremad nõudlused suuremate eluõiguste ja tegevusvälja järgi,mis taotlesid aadli kui võimuloleva klassi kukutamist.Bodin ei mõistnud,et feodaal-absolutism oli elamas üle ajajärku , "...kus võitlevad klassid saavutavad säärase jõudude tasakaalu,et riigivõim kui näiline vahendaja nende vahel saab ajutiselt mõlema klassi suhtes teatava iseseisvuse."[2]) Sellisel juhul valitsusvõim jääb ikkagi,tegelikult kahe klassi vahel laveerides,rangelt klassipäraseks institutsiooniks.

Bodin püüab avastada ka mõningaid seaduspärasusi ühiskondliku elu nähtustes.Ta võtab vaatluse alla riigipöörete põhjused ja keskkonna mõju inimühiskonnale.

Põhjused,mis kutsuvad esile riigipöörded,on Bodin'i arvates järgmised: a) terav varanduslik ebavõrdsus,enamuse vaesus ja vähemuse suur rikkus.Selles vastuolus tunnetab Bodin riigile suurimat ohtu.[3]) Seda seisukohta avaldades esineb Bodin poliitikuna,kes tunnetab klassivastuolusid idanemas ja mõistab nende purustavat jõudu.Feodaal-absolutistliku riigi kindlustamise eesmärgil teeb Bodin ettepaneku hoida kuninga domeene,et nende sissetulekute abil piirata elanikonna maksustamist ja muuta viimase olukorda kergemaks üles-

---

1) Маркс,К., Морализирующая критика и критизирующая мораль, lk.212.

2) Engels,F., Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine, lk. 172.

3) Bluntschli,J.C., Geschichte..., lk. 43 jj.

tõusude ja rahutuste hirmul,mis võisid saada kehtivale korrale ohtlikuks.Bodin mõistis teravalt hukka asjaolu,et maksude ja maksustamisega seotud küsimused on liialt siirdunud eraisikute kompetentsi.[1]) Viimane nähtus eksisteeris XVI saj. Prantsusmaal maksude (peamiselt kaudsete,mõnikord ka otseste) renditamise teel,kusjuures maksurentnikud pressisid endi kasuks elanikelt välja tohutuid summasid,milline teguviis kutsus esile elanikkonna rahutusi.Bodin hoolitses eelkõige selle eest,et miski ei ohustaks absolutistlikku korda,mille kaitse all elas XVI saj. pillavalt nii pärisaadel,"mantliaadel" kui ka rikastuv ja tõusev kodanlus.
b)Riigipöörded võivad tekkida ka valitseja julmuse ja liialduste tulemusena,mistõttu Bodin, "konservatiivne riigiarst", hoiatab vägivaldsete ja ägedate "ravimite" eest.[2]) Silmas pidades kahtlematult ka kaasaega,soovitab Bodin,kui kodusõda pole suudetud vältida,valitsusel anda rohkesti lubadusi ja kasutada rohkesti vaimseid mõjutamisvahendeid - ainult äärmisel juhul vägivalda.Edasi märgib Bodin riigipöörete põhjustajaina veel sõjalist ebaedu,religiooni küsimusi jm. vähemtähtsat.

Bodin arendas ka õpetust kliima mõjust inimestele,rahvale ja tema tegevuse iseloomule.[3]) Tema arvates põhjapoolne kliima soodustab vapruse tugevnemist ja sõjasalkade loomist.Lõunapoolne kliima aga arendab mõistuse peenust ja painduvust ning soodustab teaduste õitsengut; mõõdukas kliimas aga äärmused ühinevad ja siit tõusevad esile poliitikud ja oraatorid.Bodin jälgib samuti küsimust mägede,tasandike ja pinnase mõjust rahva iseloomule (nii näit. mägestike rahvad võitlevat enam oma vabaduse eest). Tema arvates seadused, kombed,isegi toit võib kutsuda esile muutusi inimeses ja ühtlasi pehmendada ka kliima ühekülgset mõju.Kuigi Bodin'il kliima mõju rakendamine on vulgaarne,väärib see siiski esiletõstmist ainult seetõttu,et Bodin arvestas geograafilise

---

1) Hancke,E., Bodin..., lk.80.
2) Bluntschli,J.C., Geschichte..., lk.37.
3) Кечекьян,С.Ф. и Федькин,Г.И., История политических учений, lk. 177 jj. (Vt.ka Bluntschli,J.C., Geschichte..., lk. 39 jj-d.)

keskkonna mõju inimesele,kuid ei pidanud seda määravaks.Nagu teame,muutuvad geograafilised tingimused äärmiselt aeglaselt või ei muutu märgatavalt üldse,kuid rahvad teatud geograafilistes kohtades elavad võrdlemisi lühikese ajaga üle suu suuri majanduslikke,poliitilisi ja kultuurilisi muudatusi . Bodin märgib,et inimühiskond on arenenud progressiivses suunas; kaasaja ühiskond,võrreldes antiikühiskonnaga on viimasest suure sammu ees.Seega ei vaata Bodin tagasi "vanadele headele" aegadele ei aadli partikularismi vaimus ega kasuta seda ka varase kodanluse radikaalseima tiiva seisukohalt võitluseks k õ i g i vabaduste eest,nagu leiame seda la Boetie' juures; Bodin'il jääb rahvas laiemas mõttes massiks,kellele vabadusest ja vajadusest anda talle mingeid vabadusi ta ei kõnele; poliitiliste õiguste andmist ta peab otse ohtlikuks. Kuigi ta näeb varanduslikku ebavõrdsust ja tunnetab selles suurimat ohtu riigile,fikseerib ta eraomandi kui püha ja puutumatu; andeka riigimehe ja poliitiku ülesandeks peab ta selliste ühiskondlike suhete kaitsmist ja oskust lavee-rida antagonistlike klasside vahel.Kuigi Bodin'i seisukohad on palju reaktsioonilisemad kui la Boetie omad,on ta seisukohad monarhomahhidega võrreldes progressiivsed,ja kui pidada silmas kaasaegset poliitilist olukorda,jäi selle taustal see õpetus ikkagi progressiivseks. Bodin'i ja monarhomahhide õpetused kaasaegsetes ajaloolistes tingimustes seadsid praktikas vastamisi aadli föderalistlikud ja kujuneva kodanluse tsentralistlikud suunitlused.Bodin'i õpetust riigist arendasid edasi paljud õpetlased,kuid Bodin'i õpetuse põhiküsimusele antakse väga erinev suund.Nii näiteks Hobbes suveräniteedi ühtsuse ja jagamatuse teoorias püstitas samuti piiramatu monarhia nõude,kuid Spinoza ja Rousseau tegid sellest printsiibist vastupidise järelduse - ühtse ja jagamatu rahva valitsemine.[1])

Monarhomahhide ja Bodin'i vastupidistest vaadetest riigile tekkisid Saksamaal ja Hollandis õpetused süveräni-

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства..., Том I, lk.370.

teedi kahesusest.[1]) Suveräniteet nende õpetuste järgi kuulub valitsejale ja riigi üksikute territooriumide valitsejaile. See õpetus kasvas Saksamaal välja konkreetsetest ajaloolistest tingimustest,kus pidevalt seisis päevakorras küsimus sellest: kui suurel määral peavad vürstid,kes peavad iseseisvalt sõda ja sõlmivad rahu,alluma keisrile.Suure sammu edasi tegi hollandlane Grotius (Hugo de Groot,1583-1645) reaktsiooniliste teooriatega.Arendades edasi Bodin'i järgi õpetust suveräänse võimu omadustest ta väitis,et suveräniteet on ühtne,jagamatu ja riigivõimul on iseseisvus; ta pani aluse kodanlikule õpetusele riigist,milline rajatakse nende õpetuste järgi teadliku ja vabatahtliku lepingu alusel. Selline õpetus vastas rikka hollandi suurkodanluse huvidele,kes oli kehtestanud oma oligarhia Madalmail.

Paljude küsimuste hulgas,mis tõmbasid endale XVI saj. silmapaistvama poliitilise mõtleja jean Bodin'i tähelepanu,ei seisnud majanduslikud probleemid,nagu see järeldub esitatud eluloost ja tema töö "Vabariigist" analüüsimisest, viimasel kohal. Bodin'i majandusteaduslikud vaated ja seisukohad on tihedalt seotud tema riigiõpetuse printsiipidega.Majandusteaduslike küsimuste uurimusena ilmus temalt mahult väike,kuid probleemiderikas töö "Vastus Malestroit'le"* 1568.a. Mainitud teos käsitleb nn. "hindade revolutsiooni", nähtust,mis Prantsusmaal algas XVI saj. 20-ndail aastail ja erilise teravusega andis end tunda sama sajandi 60-ndail aastail.Teatavasti elukalliduse tõus käsiteldaval perioodil ei olnud ainult Prantsusmaale omane nähtus,vaid oli levinud üksteise järel kõigis Kesk- ja Lääne-Euroopa maades.Bodin ei suutnud mõista selle nähtuse kogu ulatust,vaid tõlgitses seda kui rahvuslikku viletsust.Bodin'i viimatimainitud teose tekkelugu oli järgmine. 1563.a. tehti ühele Pariisi Arve-

---

1) Ковалевский,М., От прямого народоправства...,том I,lk. 326 jj-d.

*"La response de Maistre Jean Bodin advocat en la cour au paradoxe de monsieur de Malestroit touchant l'enchérissement de toutes choses et le moyen d'y remédier."

koja tähtsale ametnikule,kuninga nõunikule Malestroit'le ülesandeks "hindade revolutsiooni" ja elukalliduse tõusu küsimuse uurimine. Pärast kolme-aastast püüdlikku tööd ilmus Malestroit' sulest 1566.a. vastav uurimus.* 1578.a. üks Malestroit' kolleeg esitas sama probleemi arutelu oma uurimuses**. "Paradoksid" ei sisaldanud endas tegelikult midagi paradoksaalset.Malestroit kinnitas,et hindade tõusu,mis nii valusalt puudutas kõiki prantslasi,eriti vaeseid,pole üldse olemas. "Asjatult ... kaevatakse Prantsusmaal kõigi asjade kallinemise üle,kuna viimase 300 aasta jooksul siin midagi ei muutunud kallimaks."1) Tema pidas hindade tõusu tühjaks illusiooniks; näilist hindade tõusu aga käibeloleva mündi väärtustumise tulemuseks. "Raha ... on samasugune kaup nagu teisedki kaubad,ja iga ostu-müügi tehing on oma olemuselt vahetusakt,milles üks vahetatavatest kaupadest on väärismetall,kuld või hõbe."2) Malestroit' poolt väljendatud mõte on tolle aja kohta küllaltki tähelepanuväärne.Lähtudes raha mõiste selliselt seisukohalt,ta märgib,et kui võtta kaupade hinnad kulla või hõbeda väärtuses,mitte aga lihtsalt müntides,siis selgub,et prantslased maksavad XVI saj. kaupade eest keskmiselt sama palju kaaluühikuid väärismetalli kui 300 aastat tagasi.Ühesõnaga - mingit reaalset hindade tõusu pole toimunud.Nagu me teame,tõusis aga Prantsusmaal leiva hind käsiteldaval sajandil keskmiselt 3 korda.Samuti tõusis maa hind reaalselt rohkem kui 2 korda.Kõikide esemete,niihästi põllumajandussaaduste kui ka tööstustoodete, toorainete kui ka valmissaaduste hinnad tõusid.Prantsusmaal olid hinnad XVI saj. viimasel veerandil võrreldes sajandi algusega 2 1/4 korda kõrgemad,kuid mõnes provintsis

---

*"Les Paradoxes du Seigneur de Malestroit,conseiller du Roy et Maistre ordinaire de ses comptes,sur le faict des Monnoyes,presentez à sa Majesté au moi de Mars".

**"Paradoxes sur le faict des monnoyes".

1) Коган-Бернштейн,Ф.А., Экономические взгляды..., lk.334.

2) Samas.

oli see vahe tunduvalt suurem,näiteks langes raha ostu - jõud Poitou's sajandi jooksul 3½ -kordselt.Malestroit' peamine viga seisnes aga selles,et ta uuris esmajoones toredusesemete,mitte esmajärguliste tarbeainete hindade tõusu.Nii ei oska Malestroit elukalliduse tõusu seletada ja siit tuleneski tema esimene paradoks.[1]) Malestroit jätkab oma arutelu järgmiselt.Kui inimesed kaebavad hindade tõusu üle,siis mitte seepärast,et nad praegu maksavad rohkem kaupade eest,vaid seepärast,et nad vähem teenivad,kuna kõik need elanikkonna rühmad,kelle sissetulek on raha vormis (talupoegadelt raharenti saavad maaomanikud,ametnikud,kodanlased-rantjeed,lõpuks isegi riigikassa) kaotasid palju livre'i väärtustumisega.Siit tuleneb Malestroit' teine paradoks.Kui kannatavad eelpool loeteldud sotsiaalsed kihid,kes saavad fikseeritud sissetuleku,siis peaksid kasu saama need rühmitused,kes neid makse maksavad: talupojad,kes maksavad mõisnikule muutumatut raharenti,maksu maksjad,kes tasuvad kindla summa jne.

Bodin astuski välja Malestroit' esimese paradoksi vastu ja kirjutas oma tähelepanuväärse "Vastuse härra Malestroit' paradoksidele..." Bodin alustab metodoloogilise kriitikaga. Tema arvates on Malestroit' arutelu sobimatu sellise kauba suhtes nagu on seda samet.Viimane oli Philippe Valois' ajal üheks kõige hinnalisemaks kaubaks,mida veeti sisse Levandist ja mille kandmist võisid endale lubada ainult ülikad.Kuid sametit hakati tootma ka Euroopas,algul Kreekas,siis Itaalias,aga hiljem Prantsusmaal.Bodin jätkab,et nüüd,kui kõik linnad on täis seda kaupa (s.t. sametit) ja seda kantakse kõikjal,ei peaks küünar sametit maksma rohkem kui 1 eküü. Mis puutub teistesse toredusesemetesse ja üldse kaupadesse, siis nad maksavad praegu 3 korda rohkem kui 100 aastat tagasi.Bodin märgib,et sama käib ka maa hinna kohta; viimase 50 aasta jooksul tõusis maa hind 2 korda ja sealjuures mit-

---

1) Коган-Бернштейн, Ф.А., Экономические взгляды..., lk.334 jj-d.

te nominaalselt,mitte livre'ides,vaid kulla väärtuses. Bodin peab vaieldamatuks faktiks kõikide kaupade reaalset, mitte ainult nominaalset hindade tõusu.Viimaseks peamiseks põhjuseks on kulla ja hõbeda üliküllus,mida ta väidab Prantsusmaal olevat XVI saj. enam kui kunagi enne 400 aasta jooksul. Oma seisukoha tõestamiseks Bodin toob ka ajaloolisi näiteid.Kui konsul Paulus Emilius pärast Makedoonia võitmist tõi Rooma massiliselt röövitud kulda ja hõbedat,siis maahinnad otsekohe tõusid.Vastupidine protsess toimus aga ,kui Ameerika vallutamisel hispaanlaste poolt viimased müüsid Ameerikas rauast kirveid ja nuge kallimalt kui pärle ja kalliskive.Resümeerides seda laadi fakte,Bodin formuleerib oma väärtuse teooria aksioomi: "Sel moel küllus kutsub esile väärtustumise."[1]) Väärismetallide külluse põhjuseks Prantsusmaal peab Bodin kaubanduse kasvu,ulgtöö laialdumist , kusjuures töötasu tuuakse välismaalt sisse kullas ja hõbedas.Bodin mõistab,et maadeavastused olid üheks faktoriks, mis soodustasid kulla juurdevoolu Prantsusmaale.Kuid Bodin käsitleb viimast nähtust niivõrd põgusalt,et sellest ei saa kuidagi järeldada,et ta jõudis selle nähtuse tuumani,selleni,et Ameerikas pärisorjade ja orjade odava tööjõuga kaevandatud väärismetallide turule paiskamine kutsuski esile "hindade revolutsiooni".Bodin konstateerib,et väärismetalle on veel rohkem Itaalias ja Hispaanias,eriti viimases,ja seetõttu on seal kõik veel kallim kui Prantsusmaal.Vähemtähtsa hindade tõusu põhjusena Bodin viitab monopolidele,ülesostjate ühingutele,kes spekuleerivad kaupade kallidusega .Bodin tervitab seaduslikke abinõusid,mis on viimaste vastu tarvitusele võetud.Ta toetab kõiki valitsuse abinõusid,mis aitaksid ülevalt poolt teatud määral tervendada elanikkonna viletsat olukorda ja ära hoida rahva rahutusi.Hindade tõus ja kaupade eksport kutsusid Bodin'i arvates esile kaupade puuduse omal maal.Üleliigne leiva,veini jms. väljavedu Hispaaniasse,Madalmaadele,Itaaliasse on Prantsusmaale otseselt kahjulik.Oma väite tõestamiseks Bodin toob näite,kus sõja ajal Hispaania ja Madalmaadega leib ja vein Prantsusmaal muutusid odavamaks,kuna seda polnud võimalik välja vedada,rahu ajal aga samade produktide hind tõuseb. Olles kujunevate

1) Коган-Бернштейн, Ф.А., Экономические взгляды..., lk. 336 jj-d.

merkantilistlike ideede võimuses,Bodin,selleasemel,et võidelda väärismetallide ülekülluse vastu,teeb ettepaneku kõrgete hindadega rahuldumiseks.Kuna Bodin pühendab vähe tähelepanu "hindade revolutsiooni" peamisele põhjusele,siis seda enam peatub ta mainitud nähtuse teistel faktoritel.Monopolide ja ülearuse toreduse vastu olevat vaja seadusi,muidugi ainult tingimusel,et neid täidetaks.Mis puutub väliskaubanduse ja kaupade eksporti,siis Bodin toob nende kohta rea hinnalisi seisukohti.Paljud silmapaistvad isikud nõuavad täielikku kaubandusliku suhtlemise katkestamist välismaalastega.Selle keelu pooldajad kinnitavad,et prantslased võiksid elada õnnelikult ja odavalt,kui nad välismaale midagi ei müü ega sealt midagi ei osta.Bodin arvab,et selline seisukoht pole õige.Kui prantslased veavad välja leiba, veini,soola,paberit,kalevit jms.,siis välismaalt nad saavad metalli,vitrioli,mett,sealiha jm. vajalikku.Bodin lisab,et kui ka meil poleks vaja sisseveetavaid kaupu,või kui meil oleks neid isegi nii palju,et me võiksime neid müüa - me p peame kauplema,müüma,ostma,vahetama jne. kas või selleks, "... et meil oleks nendega (s.t. teiste maadega I.K.) läbikäimine ja säilitame head sõprust nende ja meie vahel,"[1]) Bodin astub üles kui kauplemise piiramatu vabaduse pooldaja,kaitstes seda seisukohta nii materiaalsetel,religioossetel kui ka moraalsetel kaalutlustel.[2]) See on tekkiva kodanluse kõige elementaarsemate huvide kaitsmine. Kuid Bodin teeb ka omad erandid.Nii näiteks ei soovi ta kaubanduslikke suhteid pidada Itaaliaga,mis on ilmselt seoses üldise vaenulikku meeleoluga Prantsusmaal itaallaste suhtes, seoses Kataariina di Medici'ga.

Bodin on teinud mõned ettepanekud teatud produktide suhtes riikliku kaubanduse monopoli kehtestamiseks.Tema arvates peab kauplemist leivaga reguleerima riik,kuna vastasel juhul võib aset leida leivahindade tõus ja leiva puudus. Bodin soovitab veel luua igas linnas ühiskondlikud laod(nagu see oli vanal ajal),kuhu igal aastal võib paigutada osa

1) Коган-Бернштейн,Ф.А.,Экономические взгляды... lk. 339.
2) Samas, lk. 339 jj-d.

vilja,et ikaldusaastad ei tooks näljahäda; sellega aga ühtlasi segada kaupmeeste mahhinatsioone,kes ostavad leivavilja üles juba kõrrelt,et parajal ajal leivahindu üles kruvida.Raha Prantsusmaale kogumiseks ja elanikkonna olukorra kergendamiseks Bodin soovitab sisse seada väliskaupmeestele tollimaksu kaupadelt,mida Prantsusmaal veetakse välja (eriti leiva,soola ja veini suhtes). Bodin'i poolt soovitatud tollimaks väljaveetavatelt kaupadelt takistaks esmajärguliste tarbeainete hindade tõusu.Võitluses elukallidusega tuleb asuda ka kalarikkuste ärakasutamisele.Bodin pühendab palju lehekülgi oma teoses kalatõidu eelistele, milline on kõigi muude hääde omaduste kõrval veel odav. Bodin esitab ka projekti kogu rahasüsteemi parendamiseks, mille puudulikkuse tõttu Prantsusmaa on tema arvates kannatanud palju viletsusi.Selleks,et hinnad püsiksid stabiilseina,tõendab ta,peab raha püsima stabiilsena.Bodin toob arvukalt tehnilisi ja üksikasjalisi näiteid mündi kaalu, proovide,kulla ja hõbeda väärtuse suhete ajaloost jne.Bodin astub välja raha rikkumise vastu,mida sageli kasutasid Prantsusmaa kuningad,kuid selline teguviis pole mitte ainult kahjulik rahale,vaid ka valitsejale enesele.Tema soovitab käibele lasta 3 liiki täisväärtuslikke münte: võimalikult puhtast kullast ja hõbedast ning vahetuseks peenraha vasest.Mainitud abinõude tarvituselevõtmine tagaks tulude ja rendi kindluse,asjade väärtused oleksid paremini regu - leeritud,kaoks raha ebakindlus,kaubandus muutuks täiuslikumaks,Prantsusmaa rikastuks,mahhinatsioonidele õukonnas tuleks lõpp,vaese inimese elu aga muutuks kergemaks.Nagu eeltoodust võime järeldada,tegi Bodin terve rea praktilise iseloomuga ettepanekuid,mis kõik on suunatud sellele,et hoida ära absolutismivastaseid suuri rahvaliikumisi,mis võiksid ohtlikuks muutuda kaasja riigi eksisteerimisele.

Nagu esitatud Bodin'i "Vastusest härra Malestroit' paradoksidele..." järeldada võime,on kõige väärtuslikumaks selles teoreetiliselt seisukohalt idee sellest,et kaupade hind

sõltub maal ringleva raha hulgast; sama väärtuslik on seose püstitamine käibeloleva raha hulga ja kauba hinna vahel. "Kulla ja hõbeda küllus viis selleni,et kõik asjad kallinesid 10 korda võrreldes sellega,mis nad maksid 100 aastat tagasi."1) Selle teesi alusel uurijad kirjutavad Bodin'i arvele küll õige,kuid veel ebatäieliku nn. raha kvantitatiivse teooria formuleeringu.Raha kvantitatiivse teooria täpsustas Hume,seda arendas edasi Locke,kuid oma täiusliku kuju omandas see XIX saj. kodanlike ökonomistide (Fischer,Irving,Kassel jt.) töödes.Teatavasti raha kvantitatiivse teooria järgi kaupade hinnad sõltuvad 3 faktorist: kaupade massi suurusest (mahust),maal ringlevast raha hulgast ja viimase ringlemise kiirusest.Matemaatiliselt väljendades kaupade hind on proportsionaalne raha hulgaga ja selle ringlemise kiirusega ning pöördvõrdeline kauba massiga või: $P = \frac{S.V}{M}$,kusjuures P - kauba hind, M- kauba mass, S - maal ringleva raha hulk, V - raha ringlemise kiirus.Kui vaadelda mainitud vormelit,siis näeme,et Bodin ei arvesta V-d,st. raha ringlemise kiirust.Bodin'il on küll juttu kauba massist,kuid ta ei räägi otsesest seosest kauba hinna ja kauba massi vahel,vaid viitab ainult sellele,et kaubanduse kasv Prantsusmaal tõi endaga kaasa ka raha hulga kasvu.2) Pärast seda ta määrab põhjusliku sõltumuse S ja P vahel, raha hulga ja kauba hinna vahel.Kauba hindade ja raha hulga põhjuslikust sõltumusest kõneleb kogu Bodin'i töö.Tema õpetus viib nõudmise ja pakkumise elementaarsetele vormidele. Nagu teame,kauba küllus põhjustab selle odavuse,aga vähesus, vastupidi,selle kallinemise.Mitte raha ei muutu odavamaks väärismetallide külluse korral,vaid kallinevad kõik kaubad oma väärtuses,millede väärtus omakorda väljendub rahas.Nagu tõestab marksistlik rahateooria,kaupade hinnu ei määra ringleva raha hulk,vaid vastupidi,raha hulk määratakse kauba hinna poolt.Hind aga pole midagi muud,kui "... kaubas

---

1) Коган-Бернштейн, Ф.А., Экономические взгляды..., lk. 341.

2) Samas, lk. 342 jj-d.

asjastatud töö rahanimi"[1])Seega tuleks vastav vormel kirjutada: $S = \frac{P.M}{V}$ Nagu sellest näeme,kauba massi kasvamisel raha hulk võib suurenenda isegi kauba hindade muutumatuse juures ja raha ringlemise kiiruse muutumatuse juures.Sel moel väärismetallide küllus ei seata vastuollu hindade kallidusega. XVI saj. "hindade revolutsiooni" ei saa seletada ainuüksi hiigelsuure kulla ja hõbeda juurevooluga.Mitte selle kulla küllus,vaid odavus kruvis kõrgele teiste kaupade hinnad.Ameerika päritoluga kuld ja hõbe oli osalt röövitud, osalt toodetud odava orjatööga.Seega mitte väärismetallide küllus ei kutsunud esile nende odavust ja seejärgi kõigi muude produktide kallinemist,vaid vastupidi,väärismetallide odavus tekitas nende külluse ringlemises ja kõrvuti sellega kõikide kaupade kallinemise.Nagu näeme,lähtus Bodin'i teooria ainult nähtuse välisest ilmuvusest,kuid selle nähtuse sellinegi seletamine tolle aja piirides oli küllaltki suureks sammuks edasi.

Teatav järjekindlusetus esineb Bodin'il ka väliskaubanduse küsimuse käsitlemisel (kauplemine peab olema vaba, kuid tuleb siiski sisse seada mõningad kitsendused).Bodin'i poolt esitatud kitsendused on tehtud poliitilistel ja finantsilistel kaalutlustel ja nad pole printsipiaalsed.[2]) Bodin on majandusliku suletuse vastu.Ta näitab,et Prantsusmaa ,vaatamata oma loodusrikkustele,ei saa läbi ilma väliskaupadeta . Riikide vahel peab olema teatud vastastikune majanduslik sõltuvus ja solidaarsus.Igal juhul Bodin'i majanduspoliitika kosmopolitism on hiigelsammuks edasi võrreldes tema kaas - aeglaste natsionalismiga majanduspoliitika alal.

1577.a. kutsuti kokku finantsspetsialistide ja tähtsamate riigitegelaste nõupidamine rahakriisi ja hindade küsimuses.Väidetakse,et Bodin'i vaated ei avaldanud mingit mõju neile otsustele,mis sellel nõupidamisel tehti; küll aga mõjutasid neid otsuseid Malestroit' vaated.Mainitud nõupida-

---

1) Marx,K., Kapital, I k., lk. 95.

2) Коган-Бернштейн,Ф.А., Экономические взгляды..., lk. 345 jj.

mise tulemusena anti samal aastal välja ukaas rahasüsteemi muutmise kohta.Algul võeti see seadus vastu vaimustusega ja loodeti hindade alanemist,kuid ka see abinõu ei suutnud peatada hindade tõusu.Veerandsajandi pärast pöörduti tagasi endise rahasüsteemi juurde.

Kuigi käsitletava Bodin'i pamflett ei avaldanud kaasaja finantselus mõju,oli ta tähtsus igatahes suur,eriti inglise majandusliku mõtte arengule.Bodin seisab terve majanduse teooria eesotsas,mis viis raha kvantiteedi teooria formuleeringuni.Raha kvantitatiivset teooriat arendasid edasi Montesquieu,Locke,Hume.

Nii näeme,et Bodin,feodaal-absolutistliku korra silmapaistvam ideoloog,poliitilise tsentralismi eest võitleja on oma töödes põhjendanud absolutistlikku monarhiat kui kõige püsivamat riigivormi,mis suudab vaos hoida töötavad ja ekspluateeritavad kihid.Viimastele lubab Bodin teha küll teatud möönduse ja uurib vastavaid küsimusigi majanduse alalt,et nende olukorda parandada,kuid seda kõike absolutismi konserveerimise eesmärgil.Kuna Prantsusmaa XVI saj. tingimustes absolutistliku korra kindlustumine oli progressiivne nähtus, siis ka Bodin'i õpetus kaasaja tingimuste seisukohalt oli progressiivne.

L õ p p s õ n a .

XVI sajandi lõpuks kujunes Prantsusmaal feodaal-absolutistlik riik,mis oma vormi leidis feodaal-absolutismis. See protsess võis toimuda vaid vastava majandusliku arengu pinnal, milles mõju avaldas ka kapitali esialgne akumulatsioon.See ajalooline arenguprotsess,erinevalt teistest Euroopa riikidest,lõppes Prantsusmaal verise kodusõjaga ,mis oma lõpptulemuses viis ikkagi feodaal-absolutistliku korra kindlustumiseni.Kodusõda,mida peeti usundisõdade nime all, käis tegelikult kahe vastandliku suuna vahel sisepoliitikas - tsentralismi poolt ja vastu.Feodaalse killustumise restaureerimise pooldajad,aristokraatia eesotsas suursenjööridega polnud veel unustanud oma feodaalseid vabadusi ja taotlesid nende taaskehtestamist. Kuningavõim püüdis nende kaotusi korvata küll riigikassa ja edukate välisvallutuste arvel, kuid nii üks kui ka teine ei täitnud temale pandud lootusi. Itaalia sõjad (1494-1559) oma lõpptulemuseks ei andnud Prantsusmaale midagi peale suureneva maksukoorma elanikkonnale.Aadel hakkas taotlema oma vanu vabadusi,millised taotlused viisid kodusõjani. "Et kogu selles üldises segaduses kuningavõim ... oli progressiivseks elemendiks, - see on täiesti ilmne.Ta oli korra esindajaks korratuses..."[1]) Kuid selles võitluses polnud aadli endagi read ühtsed (alamaadel kaldus absolutistlikku kuningavõimu üsna pea toetama),rääkimata teistest elanikkonna kihtidest.Talupojad pooldasid tsentraliseeritud riigivõimu, kuna feodaalne killustumine

---

1) Энгельс,Ф., О разложении феодализма..., lk. 158

tõotas neile vaid feodaal-vaenuseid ja feodaalide omavolitsemist; ühtse riigivõimu olemasolu korral kuningas,olles huvitatud oma võimu püsikindlusest,teatud määral pidi reguleerima mõisniku ja talupoja vahelisi suhteid viimaste rahutuste hirmul.Rahaliste olusuhete areng aga mässis talupoja maksude kõrval ka võlgadesse,mistõttu talupoegkond võitleb usundisõdades,kui selle viimasel perioodil tekivad talupoegade ülestõusud,oma ekspluateerijate vastu,nii feodaal-absolutismi kui aadli vastu.Sama on kehtiv ka linna plebeiliste masside kohta.

Kodanlus ja "mantliaadel" on aga kogu usundisõdade perioodil kuningavõimu ja absolutismi innukas kaitsja.Viimased võisid rikastuda ja karjääri teha ainult tugeva kuningavõimu olemasolu korral,kelle kaitsele nad suurelt osalt oma eksistentsi võlgnesidki.Kapitali esialgne akumulatsioon ja feodaal-absolutistlik riigiaparaat oli neile põhiliseks ja eelistatumaks tegevusväljaks.Veel polnud feodaal-absolutism jõudnud staadiumi,kus tema paljaksröövimise poliitika oleks andnud end ta liitlase,kodanluse,juures nii teravalt tunda, et viimane oleks siirdunud kuningavõimu vastaste leeri.See üleminekuepohhi arengu omapärasus kajastub ka eredalt feodaal-absolutismi ümber käivas ideelises võitluses. XVI saj., mis eriti aktiviseerus sajandi teisel poolel seoses avaliku sõja puhkemisega kahe vaenuliku leeri vahel.Sel perioodil kerkib esile rida publitsiste,kes kaitsevad ühe või teise poole ideelisi seisukohti.XVI saj. teisel poolel ideeline võitlus kujuneb niivõrd ägedaks,et poliitilised pamfletid ja traktaadid varjutavad isegi prantsuse kirjanduse laiemas mõttes.Kuna poliitilisi pamflette ilmus arvutult,siis käesolevas töös käsitlesime neist vaid tähtsamaid ja silmapaistvamaid oma mõju poolest kaasajale ja järgnevatele sajanditele.

Käsitletavatest töödest kuulub sajandi esimese poole lõppu Étienne de la Boetie' "Arutlus vabatahtlikust orjusest",mille autor on pärit "mantliaadli" ridadest.Suur antiikkirjanduse austaja ja tundja,silmapaistev prantsuse humanist võttis aktiivselt osa kaasaegsest ühiskondlikust

elust ja mis kõige tähtsam - nägi ja mõistis prantsuse rahva olukorda selle sõna kõige aliemas tähenduses.Olles kaugelt üle oma klassikuuluvuse raamidest,tõstis ta üles vabaduse,võrdsuse ja vendluse loosungi kõige demokraatlikumas tähenduses.Kaitstes neid ideid tõestab ta omapäraste kirjanduslike võtete abil,et orjus pole vabatahtlik,inimesele loomupärane; sunni ja pettuse tagajärjel langes inimkond orjusse ning raske on taastada vabadust,kui orjastajad kasutavad alluvate vastu mitte ainult otsest sundi, vaid ka kõiki muid mõjutamisvahendeid (religiooni jm.). La Boetie kutsub üles kõiki rõhutuid türanniale ja orjusele "ei" ütlema,sellele vastupanu osutama.La Boetie ei erista vabaduse nõudmisel ühtesid rahvakihte teistest - tema nõuab vabadust k õ i g i l e . Selles seisnebki tema traktaadi suur progressiivne tähendus võrreldes teiste kaasaegsete poliitiliste pamflettidega.Nimelt selle suure progressiivsuse pärast ongi kasutatud teda paljudel järgnevatel sajanditel demokraatlike jõudude poolt revolutsioonilises võitluses.Seepärast võime õigustatult öelda,et la Boetie' ideed on sellised, "mis teenivad ühiskonna eesrindlike jõudude huve.Nende tähtsus seisab selles,et nad hõlbustavad ühiskonna arenemist,tema edasiliikumist...Olles tekkinud ühiskonna materiaalse elu arenemise poolt seatud uute ülesannete alusel,rajavad uued ühiskondlikud ideed ja teooriad endale tee ning saavad omaseks rahvahulkadele,mobiliseerivad neid,organiseerivad neid ühiskonna iganevate jõudude vastu ja hõlbustavad seega ühiskonna iganevate jõudude uuendamist ..."[1])

La Boetie' vabaduse nõudeid hakkasid kasutama XVI saj. teisel poolel,kodusõja tingimustes,aristokraatia ideoloogid,monarhomahhid,kes ka võitlesid türannia vastu,kuid aadli selle osa opositsiooni seisukohalt,kes igatses Prantsusmaad näha feodaalse kiluustumuse olukorras ja nõrga kuningavõimuga.Nende töödes leiame poliitiliste hugenottide

---

1) ÜK(b)P ajalugu, lk. 106.

vaated riigile ja nende poolt ihaldatud poliitilise korra kujutuse.Nende poolt kasutatud lepinguteooria absolutismivastaseks võitluseks on tegelikult järgnevate sajandite reaktsioonilise ja ebateadusliku riigi tekke teooria eelkäija.See teooria vaatleb riigi teket kui ühiskondliku lepingu produkti,mis tekkis inimeste teadliku tegevuse tulemusena; riik on selle teooria järgi organisatsioon,mis on loodud ühiskonna k õ i g i liikmete huvides ja teenib i g a ü h e huve.See teooria,kaugel ajaloolisest tõepärasusest,on kaugel ka riigi ajaloolisest osast ja tähendusest. "Riik on klassivastuolude l e p i t a m a t u s e produkt ja väljendus.Riik tekib seal,siis ja niivõrd,kus,kui ja kuivõrd klassivastuolusid objektiivselt p o l e v õ i m a l i k lepitada."[1]) Monarhomahhid,olles täiesti vastupidisel seisukohal marksistliku riigiteooria suhtes,rakendasid lepinguteooria aristokraatia kitsaste majanduslike ja poliitiliste huvide kaitseks.Nemad nõuavad ainult aadlile tegevusvabadust ja kuningavõimu piiramist esimese huvides. Seega nende õpetus XVI saj. Prantsusmaal oli reaktsiooniline,ja selle ellurakendamiseks polnud maa majandusliku arengu tõttu mingeid eeldusi.

Kujuneva kodanluse ja "mantliaadli",kes olid tugeva kuninggavõimu pooldajad ja lõpuks aadli,kes talupoegade ülestõusude hirmul hakkas tuge otsima tugevas kuningavõimus, huvid leidsid ideoloogilise peegelduse Bodin'i riigiõpetuses.Bodin ei nõutanud vabadust kõigile nagu la Boetie, ta ei nõuta seda ka aadlile,nagu monarhomahhid,kuid ta ei nõua seda ka linnakodanlusele kui vastavale ühiskonna kihistusele üksinda.Tema väljendab käsiteldava sajandi kõigi kuningavõimu toetavate kihtide huve ja kuivõrd feodaalabsolutistlik kord tookordsetes tingimustes oli progressiivne,on ka Bodin'i õpetus kaasaegsetes tingimuste seisukohalt hinnatuna progressiivne.Tema soovitab poliitilisi õigusi anda vaid ülikaile,valitsemisaparaati võisid tema seisukoha järgi pääseda vaid "silmapaistvad" kodanikud, alamrahva

---

1) Lenin, V.I., Riik ja revolutsioon, lk. 8.

hoiab ta nii ühest kui teisest hirmuga eemal.Viimase väljaastumisi ta kardab ja nende hirmul on valmis tegema järeleandmisi ülevalt poolt. Tema majandusteaduslikud seisukohad suures osas teenivadki töötavate ja ekspluateeritavate kihtide ülestõusude vältimist.Seoses sellega tõuseb üles küsimus riigipööretest,mida Bodin soovitab igati vältida. Ta tunnetab varanduslikku ebavõrdsust ja selles näeb ta suurt ohtu riigile.Kuid Bodin ei nõua selle ebavõrdsuse likvideerimist,vaid konserveerimist reformide abil ülaltpoolt.Selles seisneb Bodin'i kodanlik piiratus.

Nii näeme,et majanduslike suhete ja võistluse pinnal käis Prantsusmaal XVI sajandi teisel poolel avalik sõda,millele reformatsioon võimaldas anda usundisõdade ilme ja sel pinnal käis ka terav ideoloogiline võitlus oma mitmesuguste suundade ja kallakutega.

Kasutatud kirjandus.

1. Marksismi-leninismi klassikud.

1. Маркс, К., Хронологические выписки, тетрадь IV. Архив Маркса и Энгельса, том VIII. Москва 1946.
2. Marx, K., Kapital, I k. Tallinn 1953.
3. Маркс, К., Морализирующая критика и критизирующая мораль. Маркс, К. и Энгельс, Ф., Сочинения, том V, Москва-Ленинград 1929, lk. 198-226.
4. Engels, F., Anti-Dühring. Tallinn 1954.
5. Энгельс, Ф., Армия. Маркс, К. и Энгельс, Ф., Сочинения, том XI, часть II. Москва 1946, lk. 367-410.
6. Энгельс, Ф., Диалектика природы. Москва 1952.
7. Энгельс, Ф., О разложении феодализма и развитии национальных государств. Крестьянская война в Германии. Москва 1952 = Энгельс, Ф., О разложении феодализма...
8. Engels, F., Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine. Tallinn 1946.
9. Энгельс, Ф., Развитие социализма от утопии к науке. Москва 1952.
10. Маркс, К. и Энгельс, Ф., Избранные письма. Москва 1947.

11. Lenin, V.I., Riigist. Tallinn 1947.

12. Lenin, V.I., Riik ja revolutsioon. Tallinn 1947.

13. ÜK(b)P ajalugu. Lühikursus. Tallinn 1955.

14. Mikojan, A.I., Kõne NLKP XX kongressil. Tallinn 1956.

2. Erialane kirjandus.

a) algallikad:

1. Боэси, Э., Рассуждение о добровольном рабстве. Москва 1952 = Боэси, Э., Рассуждение...

2. Монтень, М., Опыты, кн. I. Москва-Ленинград 1954.

b) muu kirjandus:

3. Bluntschli, J.C., Geschichte des Allgemeinen Stats-rechts und der Politik. München 1864 = Bluntschli, J.C., Geschichte...

4. Филатов, В., Политические теории XVI века. Книга для чтения по истории нового времени, том I. Москва 1910, lk. 202-234 = Филатов, В., Политические теории...

5. Филатов, В., Развитие абсолютизма во Франции. Книга для чтения по истории нового времени, том I. Москва 1910, lk. 252-279 = Филатов, В., Развитие абсолютизма...

6. Гордеев, Е.М., Великий гуманист Рабле. Средние века, том VII. Москва 1955.

7. Hanske, E., Bodin. Eine Studie über den Begriff der

Souverainetät. Breslau 1894 = Hancke,E., Bodin...

8. История философии, том II. Москва 1941.

9. История французской литературы, том I. Москва-Ленинград 1946.

10. Кареев,Н., История Западной Европы в новое время, том II. Петроград 1915 = Кареев,Н., История Западной Европы..., том II.

11. Кечекьян,С.Ф. и Федькин,Г.И., История политических учений. Москва 1955.

12. Коган-Бернштейн,Ф., Лев Николаевич Толстой и Ла Боэси. Боэси,Э., Рассуждение о добровольном рабстве. Москва 1952, lк. 94 – 110.

13. Коган-Бернштейн,Ф.А., Мишель Монтень и его „Опыты". Монтень,М., Опыты, кн. I. Москва-Ленинград 1954, lк. 413-470 = Коган-Бернштейн,Ф.А., Мишель Монтень...

14. Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси о добровольном рабстве. Москва 1952, lк. 59 – 93 = Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси...

15. Коган-Бернштейн,Ф., Трактат Ла Боэси о добровольном рабстве. „Вопросы истории" № 2-3, 1946, lк. 107 – 117.

16. Коган-Бернштейн,Ф.А., Экономические взгляды Бодена. Средние века, том II. Москва-Ленинград 1946, lк. 323 – 348.

17. Ковалевский,М., От прямого народоправства к представительному и от патриархальной монархии к парла-

ментаризму, том I и II. Москва 1906 = Ковалевский, М., От прямого народоправства...

18. Лависе, Э. и Рамбо, А., Всеобщая история, том IV и V. Москва 1898 = Лависс, Э. и Рамбо, А., Всеобщая история.

19. Лесохина, Э.И., Движение кроканов (1592-1598 гг.) Средние века, том VI. Москва 1955, lк. 199-227 = Лесохина, Э.И., Движение кроканов (1592-1598 гг.)

20. Мосина, З.В., Из истории борьбы французского народа за национальное государство. Средние века, том IV. Москва 1953, lк. 225-248 = Мосина, З.В., Из истории борьбы...

21. Поршнев, Б.Ф., Народные восстания во Франции перед Фрондой (1623-1648). Москва-Ленинград 1948 = Поршнев, Б.Ф., Народные восстания во Франции перед Фрондой.

22. Пуриеев, Б.И., Хрестоматия по западно-европейской литературе. Москва 1947 = Хрестоматия по западно-европейской литературе.

23. Радциг, Н.И., Этьенн де Лабоэси - предшественник монархомахов - тираноборцев XVI века. Средние века, том II. Москва-Ленинград 1946, lк. 323-332 = Радциг, Н.И., Этьенн де Лабоэси...

24. Римское частное право. Москва 1948 = Римское частное право.

25. Щеголев, П.П., Очерки из истории западной Европы XVI-XVII вв. Ленинград 1938 = Щеголев, П.П., Очерки из истории...

26. Трейман, Р., Тираноборцы. С.-Петербург 1906 = Трейман, Р., Тираноборцы.

27. Тьерри, О., Избранные сочинения. Москва 1937 = Тьерри, О., Избранные сочинения.

28. Виппер, Р., Политические теории во Франции в эпоху религиозных войн. Журнал Министерства Народного Просвещения. Седьмое десятилетие, часть CCCVI, 1896 август. С.-Петербург 1896, lk. 278–313 = Виппер, Р., Политические теории...

S i s u k o r d .

lk.

Sissejuhatus 2

I Feodaal-absolutism Prantsusmaal
(eriti XVI saj. teisel poolel)..... 5

II Poliitilised õpetused feodaal-absolutist-
liku korra ümber käiva võitluse kajastajana.41

1.Etienne de la Boetie 45

2.Monarhomahhid 71

3.Bodin 91

Lõppsõna 111

Kasutatud kirjandus 116